

ANTONI RIERA MELIS

***LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL DE CATALUNYA,
1412-1444. EL DESENVOLUPAMENT
D'UNA ADMINISTRACIÓ AUTONÒMICA MEDIEVAL
EN UN CONTEXT CONFLICTIU***

ABSTRACT

In the first half of the 15th Century, the Catalan Diputació del General firmly established its authority and expanded its administrative, fiscal and political power. During these fifty years, the Generalitat became the sole authority for the interpretation and application of the «land laws», and an effective check to royal power. The context in which these development occurred was complex, characterized by growing rural conflict, unbalanced growth of urban manufacture, considerable increase in the foreign trade, and notable monetary instability.

I. INTRODUCCIÓ

Els cinquanta anys i escaig compresos entre 1410 i 1462, entre la mort de Martí l'Humà i l'esclat de la guerra civil catalana, van constituir per a la Diputació del General un període de desenvolupament de les estructures internes, i d'ampliació de les competències administratives, fiscals i polítiques. Durant aquest mig segle, l'entitat va consolidar, mitjançant un control cada cop més efectiu de l'actuació de la Corona, el seu prestigi i la seva legitimitat. Quan a França, Anglaterra, Navarra i a Castella –com ha demostrat J.R. Strayer¹– es posaven les bases de les monarquies

Abreviatures utilitzades: ACA = Arxiu de la Corona d'Aragó, AHCB = Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, C = Cancelleria, f. = fol, G = Generalitat, reg. = registre, regt = regest.

1. *Sobre los orígenes medievales del Estado moderno*, Barcelona, Ariel, 1981.

autoritàries, amb el triomf gradual del sobirà sobre els estaments privilegiats en la gestió de l'Estat, a Catalunya, l'ascens del pactisme garantia una distribució força equilibrada del poder polític entre el rei i els representats de la comunitat, els diputats a Corts. Amb aquell terme s'ha designat un sistema de relacions polítiques entre el monarca i les classes dirigents catalanes que tenia com a finalitat principal regular els conflictes d'interessos i de competències, sorgits de la interpretació i de l'aplicació de les «lleis de la terra», dels «statuts e ordinacions concernents al bon regiment del dit Principat».²

Segons els teòrics del pactisme, la producció del dret positiu no era un monopoli del titular del poder suprem; requeria un acord previ, negociat, del sobirà amb els representants dels estaments que integraven la comunitat. El pacte entre el monarca i els súbdits pressuposava la limitació fàctica de l'autoritat reial, per tal que el primer, en la tasca de protegir i governar els segons, no pogués estendre les seves competències més enllà del necessari. D'acord amb una antiga teoria contractual de l'origen popular del poder, els membres de la comunitat, quan la van constituir i organitzar políticament, no atorgaren als titulars de la sobirania unes facultats tan àmplies que els permetessin exercir-la en contra dels interessos dels mateixos constituents. El pactisme implicava també el principi de llibertat, segons el qual els súbdits gaudien de drets que el sobirà no podia abrogar unilateralment, eren plenament autònoms en tot allò que no estigués prohibit o regulat pel dret positiu. Les normes que regien les relacions dels «ciutadans» entre ells i amb l'autoritat no podien ser alterades sense el seu consentiment. La regulació del dret de propietat no podia restar a l'arbitri del poder públic, que només estava facultat per a recaptar els impostos que havien acceptat prèviament els representants dels contribuents. El sistema s'havia materialitzat en la gènesi i el desenvolupament del parlamentarisme medieval, de les Corts, en el si del qual l'aplicació del principi de llibertat dels súbdits va generar una nova pràctica fiscal, que condicionava la concessió dels tributs a l'aprovació de les noves lleis per part dels representants de la comunitat, vinculació que ja havia aparegut explicitada –per primera vegada a Europa– en la constitució *Volem, statuim e ordenam* de les Corts de Barcelona de 1283.

Aquest article té com a objectiu analitzar el procés de consolidació de la Generalitat entre 1412 i 1444; des de la instauració de la dinastia Trastàmara en la Corona catalanoaragonesa fins a la consolidació d'Alfons el Magnànim a Nàpols, amb la signatura d'una treva amb Gènova, i l'inici del seu ambicions i car imperialisme a escala mediterrània. Pretén examinar, doncs, el desenvolupament de les estructures i la tasca de govern de la Diputació des de l'actitud prepotent dels col·lectius privilegiats

2. Termes emprats, el 1413, en les sessions de les Corts Catalanes de Barcelona, pels representats del braç militar i del braç eclesiàstic, respectivament: *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*, Madrid, XI, 1907, pp. 24 i 51.

catalans envers d'un sobirà de provenença estrangera, a les Corts de Barcelona de 1413, fins al desplaçament de la centralitat política, dins d'una «confederació» transitòriament ampliada, de Barcelona a la capital de la Campània. L'aproximació a la dinàmica interna de la Diputació del General no s'ha efectuat, tanmateix, des d'una perspectiva juridicoinstitucional o fiscal —que tan bons resultats ha fornït recentment a alguns experts en aquestes dues modalitats de la recerca històrica³—, sinó des d'un punt de vista menys sectorial, que concedeix un paper important al context, que relaciona estretament els canvis polítics amb els econòmics i socials, tot respectant emperò els respectius ritmes d'evolució. Es tracta, doncs, d'un intent d'inserir la Generalitat en la «crisi baixmedieval» catalana, per tal de precisar, a partir de la gestió que en féu, la cronologia i l'abast dels conflictes que caracteritzaren una època complexa, que encara suscita controvèrsies entre els historiadors.⁴

2. EL LLEGAT ECONÒMIC, SOCIAL I POLÍTIC DE LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIV

El 28 de juny de 1412, Ferran d'Antequera es féu càrrec, després d'haver estat declarat hereu legítim de Martí el Humà pels compromissaris de Casp,⁵ d'un estat compost, en què els territoris integrants no sols disposaven d'unes estructures econòmiques, socials i culturals diverses, sinó que gaudien, a més, d'un grau d'autonomia administrativa, fiscal i política molt superior al vigent aleshores en els regnes circumdants. L'experiència de govern acumulada, tant per ell com pel seu primogènit, l'infant Alfons, a Castella només els degué servir parcialment, a l'hora de regir la «confederació», una tasca que ben prest se les revelaria força complexa. Per poder calibrar la política interior i exterior desenvolupada pels dos primers monarques Trastàmara a la Corona Catalanoaragonesa, analitzar les relacions que mantingueren amb les assemblees representatives i els diversos estaments socials, i identificar

3. Com Víctor Ferro (*El dret públic català. Les institucions de Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1993), Isabel Sánchez de Movellán (*La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)*, Barcelona, 2004), Tomàs de Montagut (*Les institucions fiscalitzadores de la Generalitat de Catalunya (des dels orígens fins a la reforma de 1413)*, Barcelona, 1996) o Manuel Sánchez i Pere Ortí (*Parlament i fiscalitat a Catalunya. Els capítols del donatiu (1288-1384)*, Barcelona, 1997), les aportacions dels quals són de consulta obligada per a qualsevol nova aproximació als orígens i a la fase inicial de la Generalitat de Catalunya, amb independència de la metodologia elegida.

4. Ben sintetitzades recentment per Gaspar Feliu («La crisis catalana de la Baja Edad Media: estado de la cuestión», *Hispania*, LXIV/2, Madrid, 2004, pp. 435-466) i Paulino Iradiel («La crisis bajomedieval, un tiempo de conflictos», *Conflictos sociales, políticos e intelectuales en la España de los siglos XIV y XV*, Logroño, 2004, pp. 13-48).

5. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, ed. L. CASES, J. FERNÁNDEZ TRABAL i L. PAGAROLÉS, Barcelona, I, 1994, p. 4. J. SAFONT *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484)*, a cura J.M. SANS i TRAVÉ, Barcelona, 1992, p. 3.

els canvis que hi introduïren, és necessari examinar, encara que sigui breument, l'herència que reberen dels seus antecessors immediats. Atesos el marc geogràfic i l'arc cronològic d'aquest article, en circumscriuré l'anàlisi al Principat de Catalunya i al regnat dels tres darrers representats del casal de Barcelona.

a) Eclosió del conflicte remença

La Pesta Negra, el 1348, havia provocat arreu d'Europa –com confirmen les recerques recents⁶– un greu trencament demogràfic: a Catalunya, la contracció poblacional, segons les darreres monografies locals,⁷ hauria oscil·lat entre el 15% de Viladrau⁸ i el 40% de Vilanova de Bellpuig;⁹ tot i que en algunes ciutats interiors, com Cervera, les baixes haurien estat, tanmateix, irrelevantes.¹⁰ Arran de les pèrdues humanes provocades per la pandèmia, moltes famílies pageses, incapaces de continuar conreant els mas, havien hagut de buscar refugi entre els parents, o emigrar a les viles o ciutats pròximes. No totes les conseqüències de la crisi demogràfica havien estat emperò negatives: havia reduït la pressió sobre els recursos agrícoles bàsics i permetia un ús més racional dels factors productius (terra i treball), alhora que havia provocat una concentració dels patrimonis i una revalorització de la mà d'obra, dos aspectes favorables per als camperols, que els possibilitaren augmentar quantitativament i qualitativa el consum d'aliments i d'articles manufacturats. La caiguda de la població rural va permetre altrament a nombrosos pagesos no sols renunciar a les parcel·les menys fèrtils, tot al·legant que l'explotació ja no resultava rendible,¹¹ sinó també agregar a la seva respectiva explotació els masos, les bordes i les terres abandonats, rònecs, circundants.

6. P. BILLER, *Measure of Multitude. Population in Medieval Thought*, Oxford, 2000. P. IRADIEL «La crisis bajomedieval», p. 21.

7. De les quals hom pot trobar una bona síntesi a G. FELIU, «La demografia baixmedieval catalana: estat de la qüestió i propostes de futur», *Revista d'Història Medieval*, 10 (València, 1999), pp. 32-34.

8. A. PLADEVALL, «La disminució de poblament a la Plana de Vic a mitjan segle XIV», *Ausa*, IV (Vic, 1963), p. 368.

9. A. BACH I RIU, *Bellpuig d'Urgell i la seva baronia al Pla d'Urgell*, Barcelona, 1972, p. 70.

10. J. RIBALTA I HARO i M. TURULL I RUBINAT, «Ciutat i poder en el feudalisme declinant a la Catalunya baixmedieval (diferenciació social i distribució social de l'espai urbà a Cervera, 1340-1382)» A: M. SÁNCHEZ (comp.), *Estudios sobre renta, fiscalidad y finanzas en la Cataluña bajomedieval*, Barcelona, 1993, p. 105.

11. Que eren *inutilia et dampnosae magis quam profituosae*. M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins al segle XV*, Figueres, I, 1973, p. 183; A. RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle XV. Aproximació al context socio-econòmic de la sèrie sismica olotina (1427-1428)», *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (Barcelona, 1992), p. 171.

En la difícil conjuntura de mitjan segle XIV, els grans terratinents, per retenir la mà d'obra supervivent, havien hagut de fer importants concessions econòmiques i jurídiques. Superada la perplexitat en què els havia sumit la pandèmia, els senyors, emperò, no sols van revisar reiteradament les seves rendes, sinó que també van re-fermar els vincles dels pagesos a la terra, a fi a tallar-ne la fuita cap a les viles i ciutats. La majoria va intentar retrotreure els drets dominicals als nivells en què es trobaven abans de 1348; un sector minoritari¹² va optar, en canvi, per adaptar-los a les noves realitats rurals,¹³ solució que a la llarga es revelaria més rendible.¹⁴ Amb la col·laboració de notaris i de juristes, el sector més representatiu dels grans terratinents van reactivar, a la Catalunya Vella, el procés d'assimilació de la remença als mals usos,¹⁵ per tal de convertir el conjunt resultant en un sistema indivisible, que definís la condició servil.¹⁶ La nova divisòria establerta pels magnats entre llibertat i servitud —que va ser prest sancionada per l'Església—¹⁷ suscitaria, en la primera meitat del segle XV, un fort debat entre els juristes catalans, enfrontant Tomàs Mieres, que soste-

12. Encapçalat per la Pia Almoina de Barcelona i per la institució assistencial equivalent de Girona.

13. Potenciant decididament els contractes emfitèutics, per tal de compensar, mitjançant els lluïssimes i els foriscapis, la caiguda dels censos i la renúncia als ingressos generats pels mals usos: T. LÓPEZ PIZCUETA, «El uso del contrato emfitéutico en la gestión del dominio territorial de la Pia Almoina de Barcelona (siglos XIII-XIV)», *Cuadernos de Investigación Histórica*, 17 (Barcelona, 1999), pp. 155-189; R. LLUCH, «Remença i mals usos: el cas de Camós (1331-1339)». A: R. CONGOST i L. TO (eds.), *Homes, masos, Història. La Catalunya del Nord-Est (segles XI-XX)*, Girona/Barcelona, 1999, pp. 151-184.

14. F. GARCIA OLIVER, «Estructura agraria i crisi rural. La Corona d'Aragó en el tombant de l'Edat Mitjana». A: E. SARASA i E. SERRANO (coords.), *La Corona de Aragón y el Mediterráneo, siglos XV y XVI*, Saragossa, 1997, p. 55. J. FERNÁNDEZ TRABAL, «El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)», *Afers*, 2 (Catarroja, 2002), pp. 592-593.

15. Durant les dècades centrals del segle XIV, aquestes dues exigències senyoriales, abans ben diferenciades, es connectaren i els pagesos sotmesos a una d'aquestes quedaren automàticament sub-jectes a l'altra: P.H. FREEDMAN, *Assaig d'història de la pagesia catalana*, Barcelona, 1988, pp. 49-50.

16. Les modificacions que, arran de les dificultats i de la pressió senyorial, es van introduir en les relacions socials agràries van configurar, al capdavant, el mapa de les servituds catalanes, caracteritzat per la concentració de la remença i dels mals usos en els territoris situats al nord del Llobregat. A la Catalunya Nova i a les contrades ultrapirinenques, aquestes exaccions, pel fet que ja no se'n conservava memòria, no van poder ser restaurades pels senyors.

17. Un sínode de la diòcesi de Girona va disposar, el 1355, que els homes propis del patrimoni episcopal només podrien alliberar-se per matrimoni o després de negociar i pagar la corresponent redempció (F. ROMAGUERA (comp.), *Constitutiones synodales diocesis gerundense*, Girona, 1961, llib. III, tít V, cap. 2). Catorze anys després, un concili provincial va tallar, en l'arquebisbat de Tarragona, una de les vies de sortida de la condició servil, tot prohibint l'ordenació dels pagesos de remença sense l'autorització prèvia del seu respectiu senyor (J.M. PONS i GURI, «Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines», *Revista de Girona*, 118, Girona, setembre-octubre de 1986, p. 40). El veto no va aconseguir, tanmateix, una acceptació unànime, per tal que diferents prelat continuaren conferint els ordes sagrats a camperols sotmesos a servitud.

nia que els pagesos de remença no eren ni serfs ni esclaus, sinó homes lliures¹⁸, amb Joan de Socarrats, per al qual estaven sotmesos a dependència personal i a redempció¹⁹. Les escriptures de reconeixement i d'homenatge van desenvolupar, en el procés de difusió dels vincles servils²⁰, un paper gairebé idèntic al dels capbreus en el de regeneració dels drets de propietat senyorial²¹.

Els esforços dels senyors per apropiar-se, mitjançant un ús esbiaixat del sistema jurídic català, de l'augment de la productivitat, per refermar els seus drets sobre la terra i la mà d'obra, per reestructurar les seves rendes, van provocar tensió entre els pagesos, gens disposats a perdre els profits que els havia fornit la brusca contracció de l'oferta de treball. La contestació camperola, inicialment esporàdica i aïllada, es va transformar, durant el tercer quart del segle XIV, en un autèntic front de resistència antisenyorial al nord del Llobregat. Els pagesos, vers el 1385, s'havien dotat d'organismes representatius, prenent decisions col·lectives i denunciaven davant els juristes de la cort l'exigència arbitrària dels mals usos per part dels feudataris. El moviment apuntava cap a la conquesta de la llibertat personal, cap a l'abolició de la servitud. La cohesió del bloc camperol, ben prest, es revelaria, emperò, fràgil, per tal com els interessos de cada estrat no eren idèntics. Tots rebutjaven els mals usos, la remença, el dret de maltractar i les taxes senyorials arbitràries. Les coincidències,

18. T. MIERES, *Apparatus super constitutionibus curiarum generalium Cathaloniae*, Barcelona, 1621, p. 514.

19. «*Homines solidi qui non sunt milites sunt sic astricti dominis suis, quod filii eorum sunt homines minorum eorum, sic quod non possunt contrahere matrimonia nec de mansi recedere; quod si fecerint, oportet quod redimant se*»: J. DE SOCARRATS, *Tractatum Petri Alberti, canonici Barchinonensis, de consuetudinibus Cathalonie inter dominos et vassallos*, Barcelona, 1551, p. 501.

20. La confusió interessada de l'homenatge personal amb les servituds va esdevenir, al tercer quart del segle XIV, un dels instruments utilitzats pels senyors per coartar la llibertat de moviment dels seus pagesos. Els habitants de Banyoles, del 1333 ençà, mantenien un llarg plet amb l'abat del monestir respecte a l'obligació de prestar-li homenatge: els masovers justificaven la seva negativa en el fet que darrere d'aquesta exigència senyorial s'amagava el propòsit de sotmetre'ls de bell nou als mals usos. La sentència de la Cort reial, redactada el 1355, demostra que la sospita era justificada, ja que, després d'establir que els vilatants estaven obligats a prestar homenatge a l'abat, especifica que aquest no els podria exigir ni la remença ni cap dels mals usos (J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas*, p. 33; A. RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle XV», p. 176; J. FERNÁNDEZ TRABAL, «El conflicte remença», p. 597). Aquesta desvinculació jurídica de l'homenatge de les prestacions servils tindria, emperò, un curta vigència en moltes senyories: al patrimoni de l'Almoïna de la seu de Girona, des d'abans de 1400, quan el paborde o un batlle local rebien un reconeixement de domini d'un pagès, el sotmetien immediatament a la remença i als altres mals usos, i el tractaven com una persona no lliure (R. LLUCH, *Els remences. La senyoria de l'Almoïna de Girona als segles XIV i XV*, Girona, 2005, pp. 52-58).

21. Si els pagesos, quan l'agent senyorial els exigia acreditar els seus drets sobre les terres que conreaven, no disposaven de les corresponents escriptures, podien ser obligats a concertar un nou contracte d'establiment i a pagar fins i tot el dret d'entrada estipulat pel titular del domini directe.

tanmateix, s'acabaven aquí, ja que, mentre els pagesos *menuts*²² —als quals els guanys de la contracció demogràfica només havia atenuat lleugerament les seves dures condicions de vida— lluitaven per l'abolició de totes les rendes de la terra, els grossos només es batien per sortir de la servitud sense perdre les terres incorporades unilateralment arran del trasbals immediat a la Pesta Negra. Aquestes contradiccions internes, reiteradament atiades pel senyors, prolongarien el conflicte i li conferirien un caràcter confús i intermitent.

La controvèrsia va instaurar gradualment, durant el darrer quart del segle xiv, un equilibri precari en els camps de la Catalunya Vella. Nombrosos pagesos adscrits a la terra abandonaren les seves explotacions sense pagar la remença ni retornar, en alguns casos, el mas o la borda al seu propietari directe, per instal·lar-se a les viles, que els oferien millors oportunitats de treball. Els senyors, adduint la prevalença dels vincles servils sobre el lloc de residència, sancionada per alguns costums locals, continuaren exigint, tanmateix, l'homenatge, el reconeixement de domini i els mals usos als homes propis desplaçats i als seus descendents, encara que s'haguessin transformat en menestrals i visquessin fora dels seus dominis.²³

Aquesta situació, que ambdues parts, pel fet de no satisfer completament els seus respectius interessos, consideraven insatisfactòria, no va apaivagar la tensió al camp. La contundència creixent de la contestació pagesa va induir fins i tot la monarquia a utilitzar-la en profit propi, com a font complementària de rendes i per afliurar el dogal institucional que li havien imposat els estaments privilegiats: Joan I, el 13 de novembre de 1388, suggeria a Climent VII la conveniència de permutar, en els dominis eclesiàstics del Principat, la intestia, l'eixorquia i la cugucia per un cens perpetu, la quantia del qual seria establerta per un conjunt d'àrbitres elegits pel propi pontífex.²⁴ Del fet que el monarca no oferís prèviament la redempció onerosa d'aquestes càrregues als seus propis pagesos es desprèn que, en el reialenc, les servituds personals, ben documentades durant l'alta edat mitjana,²⁵ no sols havien experimentat una reculada important, sinó que, en algunes àrees, havien esdevingut fins i tot un anacronisme poc representatiu.²⁶ La iniciativa del sobirà, que no incloïa la remença ni la firma d'espoli forçada, no es va traduir, emperò, en cap resultat pràc-

22. En el programa dels quals figuraven, a més de la redempció dels mals usos i l'aboliment de les arbitrietats dels poderosos, la supressió dels censos i de les altres prestacions que gravaven les explotacions, així com l'alliberament de la jurisdicció senyorial: J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas*, p. 39.

23. R. LLUCH, *Els remences*, p. 410.

24. A. RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle xv», p. 178.

25. Apareixen molt sovint en les relacions de drets fiscals de la segona meitat del segle xii: T.N. BISSON, *Fiscal Accounts of Catalonia under the early counts-kings (1151-1213)*, Berkeley, 1984, II, pp. 22-29, 94, 124-126, 140, 204-207, 216, 228 i 255.

26. Com constatava, el 1267, l'abat de Banyoles quan reconeixia que «*maiores pars villarum et hominum Domini Regis... qui sunt in episcopato Gerundensis sunt facte et immunes et liberes ab omnibus servitutibus*»: P. ALSIUS, *Ensaig històrich sobre la vila de Banyoles*, Barcelona, 1872, pp. 130-131.

tic: la cúria d'Avinyó, en la fase àlgida del Cisma d'Occident, es va desentendre del problema i la majoria dels senyors laics, insensibles als plantejaments jurídic i econòmic del sobirà, es van negar a redimir les servituds en els seus respectius dominis. Els mals usos constituïen aleshores per al terratinent, a més d'una font d'ingressos gens menyspreable,²⁷ un efectiu conjunt de mecanismes de control de la família pagesa, que en minimitzava la incidència dels canvis en l'explotació del mas.²⁸ La solució de la controvèrsia rural exigia mesures força més enèrgiques i dissuasives que les ideades pels consellers de Joan I.

La multiplicació dels incidents rurals, després dels assalts als calls jueus, i la necessitat de finançar una campanya a Sardenya van obligar la Corona a reprendre la iniciativa en el conflicte: el gener de 1395, Joan I va proposar al tot just consagrat Benet XIII una abrogació general, en els dominis eclesiàstics, de la cugucia, l'eixorquia, la intestia, l'arsia i la remença, a canvi d'una indemnització de l'ordre de les deu lliures per llar i d'un cens permanent de quatre florins anuals, quantitats a repartir entre ambdós poders.²⁹ La proposta del comte rei, força més complerta i precisa que la que havia formulat, set anys abans, a Climent VII, contenia una important novetat: la participació del sobirà en els ingressos generats per la redempció definitiva de les prestacions servils. Si els mals usos formaven part, segons els Usatges, dels drets pertanyents a les senyories alodials, que subjectaven els pagesos als seus senyors per mitjà de la condició d'home propi i soliu,³⁰ i el seu rescat no exigia una autorització reial ni implicava una minva directa d'ingressos fiscals; per quina raó el monarca exigia una part de la indemnització i la meitat del cens substitutori? Només en tant que mediador entre les parts, sancionador de l'acord i avalador del cobrament de la renda que en dimanava.³¹ La proposta, doncs, no perseguia sols millorar la condició social dels pagesos i posar al dia la gestió de les senyories; apuntava també a garantir al sobirà dues noves fonts d'ingressos, una puntual i l'altra permanent, amb què pogués compensar les fortes caigudes experimentades per les rendes patrimonials. Una iniciativa d'aquesta mena, amb independència del nivell de consistència del seu suport legal, havia de semblar, tanmateix, prepotent als prelats catalans. L'oferta, des del vesant econòmic, era, emperò, prou temptadora, ja que aleshores les famílies sotmeses als mals usos superaven, en el Principat, les 15.000. El sobirà podria consignar una bona part dels recursos obtinguts de l'alliberament dels serfs eclesiàstics al

27. Sobre la seva rendibilitat econòmica, vegeu G. FELIU, «El pes econòmic de la remensa i dels mals usos», *Anuario de Estudios Medievales*, 22 (Barcelona, 1992), pp.151-158.

28. R. LLUCH, *Els remences*, pp. 366-368.

29. A. RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle xv», p. 178.

30. G. FELIU, «El pes econòmic de la remença», p. 148.

31. «Per algunes provisions que l'Església e los hòmens hauran ops del dit senyor, axí per seguretat de les rendes compradores con en altra manera»: ACA, C, reg. 1968, f. 12 v.; ed. A. RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle xv», doc. 3, p. 198.

rescat de les jurisdiccions alienades, durant el tercer quart de la centúria, a la noblesa. La cúria avinyonesa, concentrada en la resolució de problemes més peremptoris, va optar per no immiscir-se en el conflicte, tot seguint els consells del sector més immobilitista de l'Església catalana, poc disposat a renunciar als mals usos i, menys encara, a compartir-ne els ingressos generats per la redempció amb el monarca.

L'interès del sobirà pel problema remença obeïa a causes molt diverses: a la pressió creixent dels pagesos, a un afany de modificar la distribució del poder polític vigent a Catalunya, al deure –adduït pels juristes– d'alliberar tots els seus súbdits de l'opressió dels respectius senyors³² i als problemes gairebé crònics de tresoreria. Els comtes reis aprofitarien la revolta camperola per intentar redreçar la seva autoritat i el seu patrimoni a compte de la noblesa, per accelerar, amb el suport econòmic dels camperols, els rescats de les jurisdiccions territorials que, en conjuntures especialment adverses, havien hagut d'empenyorar o vendre.³³ Aquestes alienacions patrimonials, fetes gairebé sempre a carta de gràcia o en forma de venda redimible, esdevingueren, pel fet d'afectar sovint pobles que havien comprat prèviament la lluita amb la promesa de no tornar ser sotmesos a jurisdicció senyorial o bé gaudien de privilegis en aquest sentit, una qüestió vidriosa, de solució prioritària. Els conreadors i el monarca, en els confins dels segles xiv i xv, compartien, doncs, encara que per raons diverses, una mateixa actitud antisenyorial.

El projecte de redreç del patrimoni reial, per manca de canals de finançament, avançava, emperò, a un ritme molt pausat i no exempt de retrocessos. Martí l'Humà, incapaç d'accelerar el procés amb recursos propis, va optar –reprenent una línia d'actuació temptejada durant el regnat del seu antecessor– per traslladar-ne els costos damunt les viles afectades. El rescat de les jurisdiccions senyorials es va iniciar, el 1399, a la vegueria de Girona; amb un acord del sobirà amb el Consistori de la capital, en virtut del qual acceptava reintegrar al patrimoni reial la jurisdicció d'onze localitats que la ciutat havia comprat dintre de la seva vegueria i d'altres disset poblacions que, després d'haver-se redimit pel seu compte, s'havien lliurat a la capital del Ter.³⁴ L'Administració central s'afanyava aleshores per endegar iniciatives semblants arreu de la Catalunya Vella.³⁵ La redempció fou avaluada en catorze florins

32. Com recordaria encara, unes dècades després, Tomas Mieres a Alfons el Magnànim: «*Ubi-cumque enim appareret quod dominus vellet suum hominem opprimere et maletractare, debet rex occurrere et liberare oppressum*» (*Apparatus super constitutionibus*, p. 303).

33. Una línia d'actuació ben estudiada per Maria Teresa FERRER a «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, 7 (Barcelona, 1970-1971), pp. 367-368.

34. ACA, C, reg. 2296, fs. 12 r.-2 r.; cit. M.T. FERRER, «El patrimoni reial», p. 391, nota 192.

35. Amb la tramesa de comissaris, advocats i jutges especialitzats a cada vegueria, a fi que hi promoguessin les redempcions jurisdiccionals, hi defensessin els interessos reials en els plets que sorgissin amb els seus detentadors, i hi instruïssin i sentenciessin els esmentats contenciosos, respectivament: M.T. FERRER, «El patrimoni reial», pp. 375-383.

per foc. L'import global es distribuïria, en cada poble o vilatge, entre totes les famílies camperoles, d'acord amb els seus respectius patrimonis. Per tal com moltes llars terrassanes no podrien pagar la quota en efectiu, les autoritats locals van ser autoritzades a compensar-ne la manca de liquiditat mitjançant la venda de censals i violaris. Les quantitats recaptades s'ingressarien en una taula de canvi de la capital.³⁶ La lluita no correria a càrrec, doncs, del sobirà, el principal beneficiat, sinó dels camperols sotmesos a la jurisdicció senyorial, a canvi d'algunes contrapartides reials.³⁷ Atès que les negociacions es preveïen complexes, el sobirà va autoritzar els pagesos a reunir-se en assemblees i a integrar-se en sindicats,³⁸ a fi de definir els mecanismes de recaptació de recursos i negociar amb els senyors el pagament esglaiat del rescat.

Aquesta iniciativa de la Monarquia va ser, en general, ben acollida pels aloers i pels pagesos *grassos*, cansats que els senyors jurisdiccionals els oferissin com a fiadors en les vendes de censals o els exigissin prestacions pecuniàries indegudes. La proposta va despertar, en canvi, més recels que entusiasme entre els remences *menuts*, per als quals el preu a pagar per una mera redempció dels drets jurisdiccionals era excessiu, ja que no implicava un relaxament efectiu dels principals vincles que els lligaven a la terra i al titular del domini directe.³⁹ La lluita constituïa, doncs, per a un ampli sector de la pagesia, una càrrega molt feixuga i amb una contrapartida reial insuficient. Moltes famílies camperoles, mancades de reserves, es van negar a contribuir econòmicament a la redempció jurisdiccional i van optar per concentrar els esforços i els recursos en la tasca —més urgent— d'eradicar la remença i els mals usos. La coacció dels oficials reials va desarborar, tanmateix, la resistència en algunes viles.⁴⁰ Allà on preponderaven els pagesos pobres, emperò, les negociacions amb el senyor, després dels tempteigs inicials, es van empantanegar per manca de decisió de les

36. M.T. FERRER, «El patrimoni reial», pp. 391-393.

37. Com el compromís de recuperar les quantitats esmerçades amb la consignació de rendes locals, les exempcions de contribucions reials ordinàries i extraordinàries, la immunitat d'impostos comercials o la concessió del règim municipal a aquelles poblacions que encara no en disposaven: M.T. FERRER, «El patrimoni reial», pp. 399-426.

38. M.T. FERRER, «El patrimoni reial», p. 408, nota 262.

39. El reingrés en la jurisdicció reial —en contra del parer Josep Pella i Forgas, Julian de Chía i dels altres historiadors de l'anomenada «escola gironina» de la darrereria del segle passat— no significava per als pagesos l'autonomia econòmica ni la llibertat personal. «Un pagès que habitava un mas subjecte a remença no perdia aquesta condició pel fet que la jurisdicció de la seva parròquia passés a la Corona»: S. SOBREQUÉS, «La política remença de la monarquia en temps d'Alfons el Magnànim». A: S. SOBREQUÉS i J. SOBREQUÉS, *La guerra civil catalana del segle XV. Estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana*, I, Barcelona, 1973, p. 12, nota 11.

40. Com a Amer, on tres veïns, el gener de 1403, eren obligats violentament pels comissaris reials, amb el consentiment del sobirà, a ratificar el sindicat que negociaria amb el senyor el rescat de la jurisdicció, ja que els vint-i-quatre que l'havien fermat eren «la major i pus sana part» de la població local (ACA, C, reg. 2297, fs. 4 v.-6 r.; cit. M.T. FERRER, «El patrimoni reial», p. 414, nota 295).

parts. El programa de regeneració del patrimoni reial va eixamplar, doncs, les fissures ja existents entre la pagesia i va incrementar la tensió social al camp.⁴¹

L'esmentat projecte va suscitar un rebuig encara més ampli i intens entre els titulars de les jurisdiccions senyorials, poc predisposats a desprendre's, en una època de creixent tensió social al camp, d'una important font d'ingressos i d'un poderós instrument de control de les famílies pageses. Els senyors, en detectar l'inici de les negociacions entre els conradors i els delegats reials, desencadenaven una persecució selectiva dels partidaris més decidits del canvi jurisdiccional.⁴² L'objectiu dels poderosos consistia a bloquejar el procés, impedint que una àmplia majoria dels camperols fermés, com era preceptiu, el sindicat local. Procuraven també neutralitzar l'actuació dels delegats reials, a qui no podien intimidar per la via de la violència física, amb tota mena de subterfugis legals: presentaven una allau de demandes davant els tribunals específics que s'havien creat a cada capital de vegueria.⁴³

L'intent reformista es va esgotar prest, com a conseqüència de l'obstrucció senyorial, de l'escàs suport ofert per un sector de la pagesia i de les dificultats exteriors, que van obligar la monarquia, del 1408 ençà, a reincidir, per tal d'accelerar els preparatius d'una nova expedició a Sardenya, en les alienacions patrimonials. La cancel·lació de la política de redreç del reialenc va provocar un canvi de ritme en els contenciosos plantejats pels senyors contra les redempcions: els tribunals trigaven cada cop més a redactar les sentències. Els diners de les lluçions, reunits amb penes i treballs pels habitants de les senyories, romanien sovint immobilitzats en alguna taula de canvi o en les mateixes arque de la Corona, sense que les transferències de jurisdicció es portessin a terme.⁴⁴

El procés de les redempcions jurisdiccionals, tot i els seus nombrosos inconvenients, no va ser, emperò, completament eixorc de resultats per als pagesos: els va posar en contacte amb els juristes i els comissaris reials; la relació prolongada amb aquests homes de dret no sols els va permetre denunciar amb molta més exactitud la injustícia de la seva situació, sinó que els va mostrar endemés que les assemblees i els sindicats podien esdevenir un mitjà efectiu per a deslliurar-se'n.⁴⁵ L'emancipació

41. T. FERRER, «El patrimoni reial», pp. 432-435 i 450.

42. L'abat de Ripoll, des del 1399, fustigava els prohoms d'Olot amb multes i fins i tot amb acusacions de bruixeria, per tal de preservar el seu domini sobre la vila: M.T. FERRER, «El patrimoni reial», p. 441.

43. A. RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle XV», p. 183.

44. Aquest era el cas de Peratallada i de Bagur, a la baronia dels Cruïlles, o de Corçà i Sant Sadurní de l'Heura, als dominis del bisbe de Girona: A. RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle XV», p. 184.

45. Jaume VICENS VIVES, *Historia de los remensas*, pp. 39-40. Maria T. FERRER, «El patrimoni reial», pp. 435-436.

dels senyors, segons aquells qualificats assessors, era assolible per la via de la negociació, més lenta però menys exposada que la de la revolta oberta i l'enfrontament armat.

El 1402, mentre Martí l'Humà, amb el suport dels pagesos benestants, procurava recuperar jurisdiccions locals, la seva esposa Maria de Lluna, en qualitat de lloctinent general de Catalunya, va reprendre els contactes diplomàtics amb la cúria d'Avinyó, presidida encara per l'aragonès Benet XIII.⁴⁶ Ben assessorada pels juristes de la cort, molt receptius aleshores a les reivindicacions dels diversos col·lectius camperols, va sol·licitar del pontífex, després de denunciar amb precisió i contundència les dures condicions de vida dels pagesos *menuts* al Principat,⁴⁷ que autoritzés el bisbe de Barcelona i l'abat de Santes Creus per abolir, a canvi de censos perpetus, la cugucia, l'eixorquia, la intestia, l'arsia, la remença i el dret de maltractar en els dominis eclesiàstics. A la llista reial del mals usos no tornava aparèixer la firma d'espoli forçada. De la redempció d'aquestes prestacions servils –que no afectaria les prerrogatives senyoriales de domini directe, cens i vassallatge– en derivarien, segons la lloctinent, dos efectes força beneficiosos: un increment considerable de les rendes de la terra i una alça del prestigi del clergat, pel seu concurs en l'eradicació d'unes pràctiques inhumanes. La iniciativa de la lloctinència de Catalunya –que no implicava cap mena d'ingrés directe per a l'erari– perseguia, una vegada més, que la jerarquia eclesiàstica, sota la pressió conjunta del Papa i del comte rei, acceptés la permuta de les càrregues servils per rendes en metàl·lic i mostrés el camí a seguir als grans propietaris laics. La proposta intentava, doncs, que els bisbes i els abats renovessin la gestió de les respectives senyories, substituint rendes velles per noves; que venguessin, en unes condicions econòmicament favorables, uns drets sense futur, destinats, pel fet que havien esdevingut humiliants per als camperols i els sectors més innovadors de la societat, a ser abolits a llarg termini. La resposta d'Avinyó, on es tenia una visió força precisa de l'abast del problema, no va ultrapassar tanmateix el nivell de la mera evasiva: la modificació de l'estatut del pagès de remença s'hauria de

46. ACA, C, reg. 2350, fs. 43 r.-43 v.. Eds. F. FITA, «Lo papa Benet XIII y los pagesos de remensa. Abolició dels mals usos intentada por lo rey d'Aragó Joan I y la reyna dona Maria de Luna», *La Renaxença*, V/2 (Barcelona, 1875), pp. 81-83; i A. RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle xv», pp. 199-201.

47. «Cum itaque, Pater piissime, ut vestram sanctitatem credimus non latere, in aliquibus partibus Cathalonie principatus, a longevis temporibus citra, fuerit atque sit quedam prava et detestabilis consuetudo, in vulgari catalhalano diversis vocabulis nominata, videlicet: cugucia, exorquia, intestia et arcina, reemença prendre e mal tracar. Quibus, plures rustici et villani ac alii homines in diversis villis, locis et eremis et inderemis dicti Principatus degenti seu populati subiacent et quamplurimum affliguntur per dominantes eisdem, tam ecclesiasticos quam seculare... Hocque, Pater sanctissime, sit, apud Deum et homines, quoddam singulare, detestabile, et execrabili, monstruosum... quod admodum maculans patriam istam et degentes in ea, sitque aliis mundi nacionibus materia illudendi seu in neglectum habendi nacionam cathalanorum; tendat necminus contra naturalem iusticiam et hominum libertatem» (A. RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle xv», p. 199).

negociar amb els prelats de les diòcesis de Barcelona, Girona, Vic i Urgell, territoris on se'ls exigia sistemàticament els mals usos.⁴⁸

La contesta de Benet XIII va decebre profundament els jurisconsults de la cort i els dirigents del moviment camperol, per als quals era evident que la major part dels feudataris no estaven disposats a modificar les relacions socials al camp, a permetre que els pagesos de remença esdevinguessin, fins i tot pagant, emfiteutes. A mitjan octubre, Maria de Lluna, després de rebutjar per retardatària i massa onerosa, en termes de prestigi, per a la Monarquia la proposta de la Cúria, reformulà al pontífex la seva proposta inicial.⁴⁹ La sobirana va aprofitar l'avinentsa per exposar al seu parent que, en aquesta qüestió, no la movia l'afany d'avantatges econòmics, sinó el desig sincer d'eradicar injustícies, reduir la tensió social al camp, incrementar les rendes del clergat i restaurar el prestigi internacional de Catalunya. Li va recordar que l'esmentat suggeriment era just i raonable, ja que els dos àrbitres que li havia proposat per examinar l'afer de la redempció dels mals usos —el bisbe de Barcelona i l'abat de Santes Creus— eren dos eclesiàstics d'una ferma preparació jurídica i d'una gran experiència en el tracte amb els remences.⁵⁰ La requesta reial —exposada en un llenguatge d'una contundència poc freqüent en la correspondència diplomàtica de l'època— palesava la inquietud que el contenciós rural suscitava, a començament del segle XV, a la Corona. Havia arribat l'hora d'atendre les reivindicacions de la plataforma unitària pagesa compatibles amb el sistema feudal, que no atemptessin als drets de propietat, als censos i als homenatges. L'ajornament de la negociació implicava ja un risc important, que la controvèrsia, en el decurs d'uns quants anys, degenerés en un conflicte armat. Per restablir la convivència pacífica a la ruralia ja no bastava, segons els assessors de la lloctinent, fer avançar la jurisdicció reial, era imprescindible satisfer també algunes de les aspiracions compartides per tots els col·lectius camperols, inclosos els més pobres i reivindicatius.

Benet XIII, en una situació molt delicada,⁵¹ va reiterar la seva negativa a tercerjar en el problema remença. La indecisió pontifícia va bloquejar els projectes de la lloc-

48. A. J. JAVIERRE, *Maria de Luna, reina de Aragón*, Madrid, 1942, p. 255. La reposta del pontífex confirma que el conflicte remença no afectava, aleshores, els bisbats del sud del Llobregat (Tarragona, Lleida i Tortosa) ni del nord dels Pirineus (Elna).

49. ACA, C, reg. 2350, fs. 67 r.-68 v. Eds. F. FITA, «Benet XIII y los pagesos de remensa», pp. 123-127; i A. J. JAVIERRE, *Maria de Luna*, pp. 255-257.

50. «La senyora reyna demana comissió ésser feta als dits prelats, qui han dels dits pageses e son prelats dotats de graus en sciència de canons... sabents e entenents sciència de dret e de tcheologia, e qui possexen e han dels dits pageses a les dites servituds obligats»: F. FITA, «Benet XIII y los pagesos de remensa», pp. 126-127; A. J. JAVIERRE, *Maria de Luna*, p. 257.

51. França li havia retirat l'obediència i una bona part dels membres de la Cúria, després de desertar, s'havien traslladat a la Villeneuve, en territori gal. Gaufred de Boucicaut, amb una host mercenària finançada pels cardenals rebels, s'havia apoderat de la ciutat d'Avinyó i, des del 24 de setembre de 1398, assetjava el pontífex, que resistia al palau. La situació es mantindria inalterada fins

tinència del Principat. Maria de Lluna, durant el bienni de 1403-1404, va intensificar –infructuosament– la pressió sobre la Cúria per tal que autoritzés la redempció dels mals usos –la principal reivindicació del pagesos *menuts*– en els dominis eclesiàstics de la Catalunya Vella.⁵²

Els senyors van interpretar el retraïment pontifici com una autorització tàcita a persistir en la defensa dels seus drets, a incrementar unilateralment les seves exigències als conreadors.⁵³ El fracàs de les reiterades gestions de la lloctinent davant la Cúria va refermar l'actitud reivindicadora entre els pagesos.⁵⁴ Aquest enduriment simultani de les respectives posicions incrementà la tensió social al Principat i va crear una atmosfera propícia a l'esclat de la violència entre els dos bàndols enfrontats.

La intransigència d'un ampli sector del bloc feudal i l'actitud subversiva d'un sector de la pagesia van obrir, al començament del segle xv, un abisme insuperable en la societat rural catalana. La tibantor entre senyors i pagesos degué assolir cotes sense paral·lel entre 1410 i 1412, arran del buit de poder creat per la mort sense successió de Martí l'Humà. Sembla que, frenades les transferències de jurisdicció i avortada la possibilitat d'una redempció global de les servituds, el destí dels masos rònecs va esdevenir aleshores l'element central de la controvèrsia. Els grans propietaris, alternant les vies legals amb l'ús de la força, procuraven recuperar el domini útil de les explotacions incorporades en condicions molt favorables, durant la fase àlgida de la crisi, per nombroses famílies camperoles, a fi de restablir-les en emfiteusí, a canvi de censos en metàl·lic amb un valor força superior al del conjunt de les prestacions que obtenien dels anteriors conreadors. Els pagesos desproveïts projectaven la seva agressivitat contra el nous tinents, els senyors i els seus delegats, ame-

el 12 de març de 1403, quan una companyia catalanoaragonesa dirigida per Jaume de Prades, alliberà el papa, que s'instal·là a Château-Renard, a la rodalia d'Arles: G. MOLLAT, «Episode du siège du palais des papes en temps de Benoit XIII», *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, XXIII (Lovaina, 1927), pp. 489-501.

52. ACA, C, reg. 2350, f. 99 v. Eds. F. FITA, «Benet XIII y los pagesos de remensa», pp. 127-128; i A. J. JAVIERRE, *Maria de Luna*, pp. 269-270.

53. El 1402, el mateix any de les gestions de Maria de Lluna a la Cort pontificia, Margarida, titular del mas Mersol, havia estat obligada a reconèixer, pel paborde del monestir de Sant Cugat, que, *advenienti casu*, hauria de pagar eixorquia, intestia, cugucia i ferma d'espoli, malgrat que aquestes càrregues no figuressin en cap dels documents anteriors (J. VICENS VIVES, *Historia de los remensas*, p. 33). D'arbitrarietats com aquesta se'n degueren donar aleshores arreu de la Catalunya Vella.

54. Especialment entre aquells que, com Pere, fill d'Esteve Babiloni, de Sant Julià dels Torts, Pere Sala, de Sant Pere Espuig, i Joan Plambombard, Joan Soll i Pere Pujolar, de Sant Martí Capsec, s'havien vist obligats, per conservar o ampliar els seus respectius masos, a reconèixer-se formalment homes propis, solius i afocats dels monestirs de Sant Bartomeu de Bell-lloc i Sant Pere de Camprodon: M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana, fins el segle XV*, Figueres, 1973, II, pp. 170-171; F. MONSALVATJE, *Noticias Históricas*, XIII, Olot, 1906, p. 401).

naçant-los de mort i amb la destrucció de les collites.⁵⁵ Amb aquesta iniciativa, el bloc feudal, a més d'acréixer les seves rendes, enfrontava els camperols benestants amb els més pobres i aguditzava les contradiccions internes en moltes llars pageses, tot incrementant la tensió –ja existent– entre el cap de família que menava més d'un mas i els fadristerns que volien establir-se pel seu compte. Els feudataris tampoc no constituïen, emperò, un bloc monolític: els més innovadors i els menys solvents –dos sectors aleshores clarament minoritaris– acceptaven dels seus respectius pagesos considerables quantitats en metàl·lic en concepte de redempcions individuals de jurisdicció.⁵⁶

b. Una economia urbana expansiva però amb deficiències sectorials

La draperia, a l'edat mitjana, va reunir un seguit de trets molt especials: va ser –juntament amb la construcció naval– l'activitat econòmica urbana millor capitalitzada i amb una evolució tecnològica més ràpida; els poders institucionals li concediren una atenció preferent, per raons tant socials com fiscals, atès el volum d'ocupació que generava, el valor global de la producció i l'estreta articulació amb el comerç exterior. Treballar d'acord amb càlculs monetaris de costos i de beneficis va orientar els promotors de la manufactura tèxtil cap a la recerca simultània de la qualitat i de l'increment de la producció, amb una precocitat sense paral·lel; els va induir a adoptar comportaments regits per criteris de productivitat. Les noves exigències del mercats només podien ser ateses, a preus raonables, mitjançant progressos tècnics i nous sistemes de treball, basats en la segmentació del procés productiu i l'especialització de la mà d'obra, dintre del marc d'una empresa;⁵⁷ regida normalment per un pareire, un teixidor, un draper o un mercader no especialitzat. En conseqüència, la manufactura tèxtil no sols és la més ben documentada de l'època, sinó que constitueix també el millor referent de les transformacions generals que

55. Cavant fosses i aixecant creus en els camps transferits: *Cortes de Cataluña*, XI, Madrid, Real Academia de la Historia, 1907, pp. 226-227.

56. Dalmau, vescomte de Rocaberti, senyor de Cabrenys, va renunciar, el març de 1412, a la jurisdicció de què disposava damunt Bernat Genís, de Maurellas, a canvi del pagament de 16 florins d'or d'Aragó (Arxiu Provincial de Girona [en endavant APG], Pere Pellicer, Manual 1412-1413, f. 26; ed. Miquel GOLOBARDES, *Els remences*, II, doc. 168, pp. 175-176); un parell de mesos després, pel maig d'aquell mateix any, Francesc Tomàs, de Vilanera, obté, mitjançant el pagament de 55 s. melgoresos, de Garsenda, priora del monestir de Bell-lloc, el permís per ingressar sota la jurisdicció reial (APG, Pere Pellicer, Manual 1412-1413, f. 45; ed. *Ibidem*, doc. 171, p. 179).

57. S. COLLONO, *Società e istituzioni in area veneta. Itinerari di ricerca (secoli XII-XV)*, Fiesole, 1999, p. 69.

experimentaren, arreu de l'Europa occidental, les estructures econòmiques urbanes durant els segles XIII-XV.⁵⁸

Els centres tèxtils catalans, durant el segle XIV, s'havien especialitzat en la producció de draps de bona qualitat mitjana, de setze a divuit lligadures,⁵⁹ destinats a persones benestants, que n'apreciaven més la solidesa que no pas la finor. Del 1340 ençà, després d'haver conquerit el mercat interior de la Corona catalanaoaragonesa, havien assolit un notable prestigi arreu de la Mediterrània, especialment a Sicília, Nàpols, Tunis, Egipte i, fins i tot, a Gènova.⁶⁰ Els menestrals del Principat, malgrat el seu afany de renovació tecnològica, no havien arribat, emperò, a conferir als seus productes un nivell de qualitat, de finor, homologable al dels teixits flamencs, francoseptentrionals i occitans; mancança que explica que no haguessin conquerit l'exigent i ferma demanda dels col·lectius privilegiats, ni dintre ni fora de les fronteres de la confederació. Per tal de dinamitzar la manufactura tèxtil nacional, les Corts de Montsó, el 1363, no sols van prohibir la importació de tota mena de draps, tant acabats com crus, de llana i estam, sinó que van reglamentar a més la fabricació de teles de qualitat intermèdia.⁶¹ La primera de les dues mesures degué tenir, tanmateix, una repercussió excessiva en el comerç català, atès que, pocs anys després, les Corts de Barcelona de 1365, reautoritzaren les importacions tèxtils, tot gravant-les, emperò, amb uns aranzels específics, la quantia dels quals oscil·lava entre el 60 i el 40 sous per peça.⁶² Al darrer quart del segle XIV, les barreres aranzelàries i el desplaçament coetani dels genovesos pels catalans en el control del mercat tèxtil sicilià⁶³ van contribuir a renovar la draperia del Principat, amb un costos acceptables per als grans mercaders importadors.

El comerç exterior havia esdevingut el sector econòmic que, a canvi d'unes fortes cotes de risc, proporcionava els marges de guanys més elevats. El gran comerç,

58. Segons S. R. EPSTEIN, «Manifatture tessili e strutture politico-istituzionali nella Lombardia tardo-medievale. Ipotesi di ricerca», *Studi di Storia Medievale e di Diplomatica*, 14 (Milà, 1993), p. 56.

59. C. CARRÈRE, «La draperie en Catalogne et en Aragon au XVe siècle». A: *Produzione, commercio e consumo dei panni di lana (nei secoli XII-XVIII)*, a cura di M. Spallanzani, Florència, 1977, pp. 481-482.

60. C. CARRÈRE, «La draperie en Catalogne», pp. 489-494. H. BRESCH, «La draperie catalane au miroir sicilien, 1300-1460», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 4 (Barcelona, 1983), pp. 107-127. E. ASHTON, «L'exportation des textiles occidentaux dans le Proche Orient musulman au Bas Moyen Age (1370-1517)», a *Studi in memoria di Federico Melis*, Nàpols, 1978, II, pp. 303-375.

61. M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, Parlament i fiscalitat a Catalunya*, p. 24.

62. *Corts de Catalunya*, II, 1899, p. 390. M. RIU, «The woollen industry in Catalonia in the later Middle Ages». A: N. HARTE i K.B. PONTING, *Cloths and Clothing in medieval Europa*, Londres, 1983, pp. 214. A. RIERA MELIS i G. FELIU, «Les activitats econòmiques a la Baixa Edat Mitjana», *Història de Barcelona*, dir. J. Sobrequés, Barcelona, 3, 1992, p. 173.

63. On assoliren, entre 1400 i 1419, una quota de vendes del 78%: H. BRESCH, «La draperie catalane», pp. 110 i 126.

durant la segona meitat del segle XIV, s'havia articulat amb manufactura i el sector agropecuari, como ho palesen el lloc que ocupaven, pels volts de 1410, els draps, el corall, les armes, el cordam, la terrissa, la grana, la llana, les pells, els cuirs, la sal, el safrà, l'oli, la fruita seca i la mel, entre les exportacions; i l'alum, el cotó, la seda, el lli, el brasil, l'indi, el pastell, la roja, l'acer, el coure, l'estany, el llautó, el plom, el forment, la ramaderia de carn i el vi de qualitat entre les importacions. Els mercaders donaven, doncs, sortida als excedents generats en les ciutats i la ruralia, alhora que abastaven els menestrals de matèries primeres i compensaven els dèficits de la producció agropecuària, reduint la freqüència i la intensitat de les caresties. Els intercanvis exteriors del Principat no depenien exclusivament, emperò, del mercat interior, es nodrien també de l'oferta i de la demanda foranes. Els homes de negocis catalans ja redistribuïen aleshores espècies orientals per Flandes, Brabant, Castella, Llenguadoc, Provença i el Magrib; draps de les valls del Mosa, Escalda i Somme, per Egipte i Síria; alum i cotó de Llevant per les riberes meridionals del Mar del Nord; blat sicilià per Ifríqiya; sucre de Sicília i Xipre per les costes del canal de la Mànega i el pas de Calais; i cera berber, per Flandes. Aquesta activitat conferia al comerç exterior un marge d'autonomia respecte a les oscil·lacions de l'oferta i de la demanda interiors. Els homes de negocis catalans havien teixit, per altra part, una xarxa de vies comercials vasta però de densitat variable, que ultrapassava àmpliament les dues conques de la Mediterrània i s'estenia per àrees força diverses; havien creat un sistema d'intercanvis prou articulat, en què els èxits o els fracassos en una zona repercutien en totes les altres, dintre del qual els replegaments conjunturals d'uns emporis podien ser compensats amb una intensificació de l'activitat en altres. Aquests trets exclusius conferien al comerç exterior un fort dinamisme, un ritme propi, que no evolucionava sempre sincronitzat amb els de la manufactura i l'agricultura.

El comerç exterior català, a la baixa edat mitjana, cobria —com ja s'ha exposat— una vasta àrea geogràfica, no es canalitzava íntegrament per vies marítimes ni aquestes arrencaven exclusivament de Barcelona; una anàlisi global i ponderada no pot, doncs, focalitzar l'atenció en les seves franges perifèriques, malgrat que fossin les més rendibles, ni en el seu principal nucli d'articulació. Com que l'expansió políticomilitar de la Corona d'Aragó⁶⁴ no va ultrapassar el canal de Sicília ni l'estret de Gibraltar, els homes de negocis i els naviliers catalans, a la conca oriental de la Mediterrània i a l'Atlàntic septentrional, lluitaven contra la competència italiana i l'agressivitat dels estats riberencs només amb els seus propis recursos, amb els seus coneixements tècnics i estratègics; en aquestes circumstàncies, que implicaven unes altes cotes de risc, només els més experimentats i econòmicament sobers aconseguïen operar-hi regularment. Tot i això, els intercanvis amb el sultanat d'Egipte i amb Flandes havien esdevingut, per la xifra de negoci i els marges de beneficis, l'element

64. Exceptuats els efímers i poc controlats enclavaments d'Atenes i Neopàtria.

dinamitzador, el motor, del comerç exterior de la «confederació». El paper vital que ambdues àrees desenvolupaven en el sistema mercantil català no passava desapercebut per als consellers de Barcelona, representants qualificats de l'alta burgesia local, com es desprèn de les recomanacions que formularien, el 1439, a la reina Maria, lloctinent de Catalunya, tot suggerint-li que sol·licités al comte de Borgonya l'aixecament de les represàlies que havia instaurat contra els súbdits del comte rei, atès que el replegament mercantil de les riberes del canal de la Mànegua seria un error «irreparable», pels perjudicis que provocaria en el conjunt del comerç exterior català:

«Tornaria en gran desolació a destrucció de la mercaderia, ... [atès que] en lo dit comtat de Flandes són en molt gran e notable valor los béns, robes, mercaderies e havers».⁶⁵

Quinze anys després, el 20 d'agost de 1453, instarien, amb raons força semblants, a Alfons el Magnànim a normalitzar les relacions polítiques amb l'«executiu» mameluc:

«Que vostra majestat do loch en fer pau ab lo soldà de Babilònia e que lo cònsol vaja en Alexandria. Per rahó de la guerra lo exercici mercantívol en les dites parts libertament no.s pot exercir, e lo dit exercici sia molt necessari a nostra nació, com sia un foment, cap e principi de tot lo negoci; e perturbats los affers de Levant, en gran part són desviats tots los altres».⁶⁶

En aquest sentit, d'ara endavant s'utilitzaran les relacions comercials amb aquestes dues àrees com a indicadors del funcionament global del comerç exterior català, tot assignant-los una funció idèntica a la ja atribuïda, en el sistema manufacturer, a la draperia. Ambdues sinècdotes econòmiques obeeixen al fet que en aquest article es pretén només contextualitzar econòmicament i social els canvis estructurals i la tasca governativa de la Generalitat, no bastir una síntesi equilibrada dels sectors secundari i terciari català.

Per als mercaders mediterranis, l'Orient mitjà i les riberes del canal de la Mànegua i el pas de Calais havien esdevingut, des de mitjan segle XIII, dues àrees molt rendibles i comercialment complementàries. Els negociants barcelonins, mallorquins i valencians, cap el 1400, compraven, en els emporis de Llevant, sobretot espècies (pebre, gingebre, canyella, girofle, nou moscada i macís); així com, encara que en quantitats molts inferiors, fibres i colorants tèxtils (cotó, seda, lli, brasil,

65. Cit. N. COLL, «Aspectos del corso catalán y del comercio internacional en el siglo xv», *Estudios de Historia Moderna*, 4 (Barcelona, 1954), p. 170; i M. DEL TREPO, *I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragona nel secolo xv*, Nàpols, 1972, p. 119.

66. ACA, C, reg. 2622, f. 2 r.; ed. C. Batlle a A. DE CAPMANY, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, 2ª ed., Barcelona, II/1, 1962, p. 536.

indi), teles fines (*bagadells*, *cendats*, cotonines), alum i esclaus.⁶⁷ Entre les seves exportacions, sobresortien els draps, tant de producció nacional com nòrdics, i el corall; els seguien, a gran distància, el safrà, les pells, la mel, l'oli i les fruites seques.⁶⁸ Quan al sentit de la balança comercial, els experts han canviat d'opinió amb el pas del temps: fins els anys seixanta del segle passat sostenien que, atès que els catalans compraven a Llevant productes de luxe i hi venien articles corrents, la balança es tancaria amb un dèficit sistemàtic i se saldaria amb plata;⁶⁹ les darreres aportacions es mostren, en canvi, força menys pessimistes i consideren que el desavencç provocat en el valor global dels dos fluxos de mercaderies per l'esmentada dissimetria qualitativa, seria compensat, si més no en bona part, per un superàvit gairebé sistemàtic en l'intercanvi d'«exportacions invisibles», de nòlits i d'altres serveis.⁷⁰ Del 1370 ençà, l'activitat mercantil dels catalans –com la dels seus concurrents– en aquest important escenari es veia dificultada, tanmateix, per les seqüeles de les conquestes de Tamerlà a l'Àsia Sud-occidental, que havien desballestat la ruta de la seda, liquidat les colònies genoveses al mar Negre i escanyat l'economia de Bizanci. L'incendi de Damasc, el 1401, havia significat un cop molt fort per al comerç català.⁷¹

Des de la darrereria segle XIII, el canal de la Mànega, el pas de Calais i les costeres meridionals del mar del Nord s'havien convertit en els confins nord-occidentals de la xarxa mercantil catalana, en l'àrea extrema equivalent al Llevant. Els homes de negocis del Principat disposaven, a Bruges, de consolat propi i de llotja, des del 1330 i el 1396, respectivament.⁷² Entretant Eduard III d'Anglaterra els havia concedit un

67. D. COULON, *Barcelone et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge. Un siècle de relations avec l'Égypte et la Syrie-Palestine (ca. 1330-ca 1430)*, Madrid-Barcelona, 2004, pp. 429-483. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona, II, 1978, pp. 129 i 131. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 71-72. J.M. MADURELL i A. GARCIA, *Comandas comerciales barcelonesas en la Baja Edad Media*, Barcelona, 1973. A. RIERA MELIS i G. FELIU, «Les activitats econòmiques», pp. 209-210.

68. D. COULON, *Barcelone et Orient*, pp. 307-427. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, pp. 129 i 131-132. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 72-78. A. RIERA MELIS i G. FELIU, «Les activitats econòmiques», p. 209.

69. Entre els darrers representats d'aquest corrent sobressurt S.Y. LABIB, «Egyptian Commercial Policy in the Middle Ages». A: M.A. COOK (ed.), *Studies in the Economic History of the Middle East, from the Rise of Islam to the Present Day*, Londres-Nova York, 1970, p. 76.

70. La hipòtesi –formulada cap al 1968, per Claude Carrère (*Barcelona 130-1462*, II, p. 133) i Mario del Treppo (*I mercanti catalani*, pp. 133-134)– ha estat refermada, sobre una base documental més àmplia i diversificada, per Claude Cahen (*Orient et Occident au temps des croisades*, Paris, 1983, pp. 133-134) i Damien Coulon (*Barcelone et Orient*, pp. 488-491).

71. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, p. 130. J.M. MADURELL i A. GARCIA, *Comandas comerciales barcelonesas*, pp. 28-29.

72. J. MARÉCHAL, «La colonie espagnole a Bruges du xive au xvie siècle», *Revue du Nord*, XXXV (Lille, 1953), pp. 7-8. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 113-114.

guiatge en tots els seus dominis insulars i continentals.⁷³ A començament del segle xv, concentraven encara, a l'Atlàntic septentrional, el tràfic de mercaderies i de capitals en dos emporis, Bruges i Londres, i en dues escales marítimes, Sluis i Southampton.

Malgrat que la relació d'intercanvis entre la Corona Catalanoaragonesa i Flandes, pel fet de pivotar damunt dos articles de luxe, espècies per draps, fos qualitativament més equilibrada que la que mantenia coetàniament amb el Llevant, la majoria dels autors sostenen⁷⁴ —a partir d'informació no seriada ni quantificable, però força expressiva— que els seus mercaders no hi aconseguien rescabalar les compres amb les vendes. Els flamencs enviaven cap al sud un article de producció nacional, que, tot i fabricat amb llana anglesa i tenyit amb colorants i alum orientals, garantia una alta taxa de guany a les qualificades menestralies locals i dinamitzava el mercat interior. Els catalans, en canvi, encaminaven cap al nord espècies, uns condiments de provenença, exceptuat el safrà, llunyana, que havien adquirit prèviament a Alexandria o Damasc, dels quals desconeixien l'àrea de producció i el preu a què l'havien adquirit els primers intermediaris; unes mercaderies, exòtiques i cares, que no necessitaven cap mena de manipulació, de les quals només controlaven el transport.

Els mercaders i, sobretot, els armadors del Principat, tot i els importants avenços registrats durant el segon terç del segle xiv, no assoliren, a l'Atlàntic septentrional, uns nivells d'activitat equiparables als de Llevant. La marina catalana no va ser capaç de superar els obstacles que li impedien esdevenir una autèntica potència naval a l'oceà, capaç de resistir-hi amb èxit tant la concurrència de les flotes italianes, com l'agressivitat dels pirates i dels corsaris locals. Aquesta actitud circumspècta dels naviliers obligava els mercaders a estibar una part considerable dels carregaments en embarcacions estrangeres. El desavenc generat pel desequilibri entre els valors globals d'ambdós fluxos de mercaderies hi era recuat, doncs, per un dèficit sistemàtic en l'intercanvi d'«exportacions invisibles», de nòlits i d'altres serveis.

Al darrer quart del segle xiv, els homes de negocis catalans i mallorquins, conscients d'aquesta mancança, sol·licitaren de Joan I l'adopció de mesures proteccionistes, tot proposant, en una de les sessions de les Corts de Montsó, que els viatges entre els ports catalanobalears i els angloflamencs s'efectuessin en galeres armades, força més segures i ràpides que les naus. El monarca va autoritzar, el 15 de febrer de 1389, l'armament de quatre galeres, dues a Barcelona i altres dues a Ciutat de Mallorca, les tripulacions i els noliejadors de les quals gaudirien de les prerrogatives de

73. El 1353, exactament: C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, pp. 49-50.

74. R. de ROOVER, «La balance commerciale entre les Pays-Bas et l'Italie au xve siècle», *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, XXXVII (Bruxelles, 1959), p. 383. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, pp. 60-61. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 146-148. A. RIERA MELIS i G. FELIU, «Les activitats econòmiques», p. 220.

les armades reials.⁷⁵ Tretze mesos després, el Consell de Barcelona i el sobirà iniciaven una ampliació de les drassanes, a fi d'encabir-hi trenta galeres, amb el seus corresponents ormejos, les obres de la qual es prolongaren fins ben entrada la segona dècada del segle xv.⁷⁶ Des d'aleshores, les galeres i altres embarcacions catalanes –desafiant l'agressivitat naval musulmana, a l'estret de Gibraltar, i la pirateria i els cors anglesos, bretons i castellans, a l'Atlàntic⁷⁷– van sovintejar amb relativa regularitat la ruta del Mar del Nord,⁷⁸ sense arribar a cobrir-hi, però, la demanda de nòlits: una part considerable dels carregaments barcelonins, balears i valencians continuaren circulant, doncs, per l'Atlàntic en embarcacions estrangeres.⁷⁹

c. Una entitat política amb mecanismes de control efectius del poder del sobirà

Durant el segon terç del segle xiv, els aixecaments interiors –la guerra de les Unions, a Aragó i València– i sobretot les guerres exteriors –amb Gènova, pel control de Sardenya i del Tirrè, i amb Castella, per la supremacia a la Península Ibèrica– havien incrementat espectacularment les necessitats econòmiques de Pere el Cerimoniós; el qual, incapaç d'atendre-les amb les pròpies rendes, es veié obligat a sol·licitar sovint subsidis extraordinaris als súbdits. L'afany de la Corona per expandir la seva influència dintre i fora de les fronteres de la «confederació», combinat amb una manca de solvència gairebé crònica, va conferir un fort protagonisme a les Corts. En aquesta assemblea representativa, tot i estar organitzada en tres braços, només estaven representats directament, tanmateix, les classes poderoses: la noblesa, el clergat i l'alta burgesia. D'acord amb la teoria política del pactisme, l'aportació econòmica extraordinària, el «donatiu», tenia sempre –com ja s'ha exposat– contrapartides, concessions del sobirà a les exigències específiques dels magnats, els «greuges»; constituïa una mena de contracte públic que vinculava ambdues dues parts.

75. ACA, C, reg. 2015, fs. 8 r.-10 r.; ed. C. Batlle a A. DE CAPMANY, *Memorias históricas de Barcelona*, II-1, pp. 344-346. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, pp. 50-52. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 92-94. A. RIERA MELIS i G. FELIU, «Les activitats econòmiques», p. 217.

76. A. RIERA MELIS, «Les drassanes de Barcelona». A: *L'art gòtic a Catalunya. L'arquitectura*, dir. A. Pladevall, Barcelona, III, 2003, pp. 222-223.

77. Dolors Pifarré ha redactat, a partir bàsicament de la informació aportada pel *carteggio comune* de la companyia Datini, de Prato, un inventari força minuciós dels atacs soferts per embarcacions catalanes, valencianes i mallorquines al canal de la Mànega i el Mar del Nord, durant el trienni de 1397-1399, a *El comerç internacional de Barcelona i el Mar del Nord (Bruges) al final del segle XIV*, Barcelona, 2002, pp. 89-101.

78. C. CARRÈRE n'ha documentat, només per a la darrera dècada del segle xiv, cinc viatges: *Barcelona 1380-1462*, II, pp. 53.

79. Genoveses, venecianes i castellanes: D. PIFARRÉ, *Barcelona i el Mar del Nord*, pp. 33-39.

Les Corts votaven els subsidis, «les contribucions a fons perdut que feien els estaments a favor de l'erari reial per a finalitats específiques»,⁸⁰ per a «defensió de la cosa pública»,⁸¹ entesa com una col·laboració destinada a refermar la seguretat interior i exterior del Principat. Els legisladors assumien també la recaptació del donatiu i el control del seu esmerç per part del sobirà, tasques que confiaven a una comissió específica,⁸² integrada per uns quants membres de cada un dels tres braços. Aquestes delegacions transitòries, en les dècades centrals de la centúria, s'havien succeït a un ritme tan ràpid i havien culminat les seves respectives comeses amb tanta demora que, després de sobreposar-se cronològicament, acabaren per generar, a les Corts de Cervera de 1359, un ens polític nou, la Diputació del General. L'entitat —concebuda com un organisme permanent de les Corts i, per tant, representativa de tots els habitants del Principat— va tenir, tanmateix, una arrancada lenta i complexa, durant la qual no en va estar ben determinada la composició.⁸³ Aquesta etapa liminar, de tempteigs empírics, de distribució oscil·lant dels diputats entre els tres braços,⁸⁴ es va prolongar fins a la instauració de la nova dinastia dels Trastàmara, amb l'elecció, el 28 de juny de 1412, del príncep castellà Ferran d'Antequera. El redreç trigà, doncs, a produir-se, no s'inicià fins el segon quart del segle xv. Força més clares foren, en canvi, les competències dels diputats. Les Corts de Cervera ja els facultaren per assessorar els legisladors, autoritzar la sortida de tropes a cavall de Catalunya, armar esquadres amb els diners del donatiu i nomenar-ne els almiralls, així com per revisar els comptes dels administradors del subsidi.⁸⁵

80. W. KÜCHLER, *Les finances de la Corona d'Aragó al segle XV (regnat d'Alfons V i Joan II)*, València, 1997, p. 155.

81. M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, Parlament i fiscalitat*, p. 256.

82. Des del 1288, el donatiu es va consignar en un capítol específic, que incloïa sistemàticament la normativa que en regularia la recaptació i l'administració: M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, Parlament i fiscalitat*, pp. 6-41.

83. Inicialment, tal com es va acordar a les Corts de Cervera de 1359, la Generalitat estava constituïda per dotze diputats, quatre per cada braç; que passaren a quatre, el 1366, dos eclesiàstic i dos nobles. El 1369, se'ls afegiren tres oïdors de comptes i, el 1373, un regent de la Diputació. En la reestructuació de 1375, es va trencar, tanmateix, aquesta tendència a la multiplicació gradual dels membres, tot limitant-ne el nombre a tres diputats, un per cada braç, estructura que es mantindria fins el 1389 (I. RUBIO y CAMBRONERO, *La Diputació del General de Catalunya en los siglos XV y XVI*, Barcelona, 1950, I, p. 139). Tant els diputats com els oïdors havien de ser catalans i havien d'exercir les seves funcions a Barcelona, seu ordinària de la Generalitat.

84. Que ha estat analitzada per Antonio de la Torre (*Orígenes de la «Diputació del General de Catalunya»*, Barcelona, 1923), Ignacio Rubio y Cambronero (*La Diputació del General*, I, pp. 133-160) i, més recentment, per Isabel Sánchez de Movellán (*La Diputació del General de Catalunya*, pp. 101-109 i 155) i Maria Teresa Ferrer (*Els orígens de la Generalitat de Catalunya (1359-1413)*, Barcelona, 2009).

85. M.T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat*, p. 22.

La funció primordial de la Generalitat era —com ja s'ha al·ludit— la recaptació i el pagament al sobirà del donatiu votat a les Corts. Per poder realitzar aquesta comesa, va haver de crear tot un complex aparell burocràtic i aixecar unes estructures tributàries pròpies,⁸⁶ les bases de les quals foren definides, durant la primera quinzena de març de 1363, per les Corts de Montsó. Calia, tanmateix, que el seu sistema impositiu fos nou, per tal que no s'inserís en les xarxes fiscals ja existents. Això explica que els legisladors dissenyessin per a la institució tributs específics, impostos públics exigibles, tant en les terres de reialenc com en les de senyoria, al conjunt dels naturals i a tots els estrangers;⁸⁷ per aquest motiu els designaren amb el terme de «generalitats». Els dos primers impostos de què va disposar l'entitat van ser el «dret d'entrades i d'eixides», uns aranzels que gravaven les importacions⁸⁸ i les exportacions de mercaderies en el Principat, i el «dret de la bolla de plom i del segell de cera dels draps», que carregava la producció de teixits autòctons i la venda de tota mena de teles.⁸⁹ Els legisladors, en la introducció justificativa del tribut, declaraven que la draperia, pel volum global i la diversitat qualitativa de la producció, havia esdevingut una important font de riquesa i que, en conseqüència, podia suportar un nou gravamen específic.⁹⁰ Tementats per la capacitat recaptadora de l'impost, menys-tenien, doncs, les seqüeles que tindria directament en el consum de draps i, de re-
top, en el creixement i la renovació tecnològica del sector llaner.

La continuïtat de la guerra amb Castella va facilitar l'aprovació d'aquesta iniciativa per part dels procuradors dels tres braços. Arran de l'ocupació d'una bona part del regne de València per les tropes castellanques, Pere el Cerimoniós va sol·licitar a les Corts de Barcelona-Lleida-Tortosa de 1364-1365 una nova aportació econòmica. Els legisladors li van concedir algunes contribucions de forma immediata i, cap al final de les sessions, votaren un donatiu important, de 650.000 lliures, per al pròxim bienni. Atesa la difícil conjuntura econòmica que travessava el Principat, el donatiu, a fi d'accelerar-ne el lliurament, seria recaptat per la Diputació del General mitjançant —i aquí rau la novetat— el fogatge, la venda de censals morts i violaris, els beneficis de la seca de Perpinyà, unes imposicions sobre la farina, el pa i la sal, i els impostos propis de la institució.⁹¹ La possibilitat d'emetre deute públic, que implicava

86. Ben analitzades per Manuel Sánchez i Pere Ortí a *Corts, Parlaments i fiscalitat*, pp. 7-18 i 231-262.

87. W. KÜCHLER, *Les finances de la Corona d'Aragón*, p. 156. M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, Parlament i fiscalitat*, pp. 7-17.

88. Exceptuades les de blat i altres queviures bàsics.

89. M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, Parlament i fiscalitat*, pp. 18-20. M.T. FERRER, «Origen i evolució de la Diputació del General de Catalunya». A: *Les Corts a Catalunya*, Barcelona, 1991, pp. 152-159. EADEM, *Orígens de la Generalitat*, pp. 23-25.

90. Aspectes adduïts pels mateixos legisladors en la introducció justificativa de l'impost: M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, Parlament i fiscalitat*, p. 231.

91. M.T. FERRER, *Orígens de la Generalitat*, p. 27.

el pagament de pensions anuals als compradors durant un termini indefinit, va repercutir positivament en el procés de consolidació institucional de la Generalitat, en va refermar el caràcter permanent. Des d'aleshores, una bona part dels donatius s'obtingueren immediatament a través de la venda de censals i violaris fiscalment garantits, al pagament de les pensions dels quals s'havia consignat una bona part de les immediates recaptacions de les generalitats.⁹²

Martí l'Humà, el 3 de maig de 1410, va refermar les competències tributàries de la Diputació, tot conferint-li plena jurisdicció, amb autonomia normativa, sobre les generalitats.⁹³ Per tal d'evitar l'impagament d'aquests dos impostos, els gestors de la institució van crear una vasta xarxa de col·lectories arreu de Catalunya, tant en les ciutats i viles principals, com al llarg de les riberes marítimes i de les fronteres terrestres. Quan a la recaptació, la solució normal fou, en aquesta fase liminar, l'arrendament.

A començament del segle xv, la Diputació del General ja havia adquirit, doncs, la majoria del seu trets definitoris: era un organisme permanent, encarregat de recaptar el donatiu reial i d'executar els acords legisladors, que disposava d'ingressos fiscals propis i podia emetre deute públic. Es tractava, doncs, d'una institució eminentment financera, emanada de les Corts, els membres de la qual eren elegits conjuntament pel sobirà i pels representants dels tres braços, per un període indeterminat.

Tot i que la Generalitat fou concebuda com un organisme de recaptació i gestió tributària, els seus poders de control sobre l'administració del donatiu i la seva mateixa continuïtat en el temps li van atribuir competències polítiques en els períodes d'emergència, en conjuntures de buit de poder. Pel maig de 1396, arran de la mort sobtada i sense descendència masculina directa de Joan I, la Diputació va prestar un suport decidit a l'infant Martí, germà del difunt, que es trobava a Sicília, tallant qualsevol intent de discussió dels seus drets al tron. Catorze anys després, a la mort de Martí l'Humà, durant la segona crisi successòria, la Diputació del General va permetre, en canvi, que el governador, Guerau Alemany de Cervelló, retingués el poder executiu al Principat i les Corts n'assumissin la màxima representació. Els diputats, durant l'interregne, adoptaren –per causes encara no escatides– un perfil polític baix; es limitaren a continuar administrant els recursos de l'entitat,⁹⁴ i a garantir la defensa del Principat⁹⁵ i de Sardenya.⁹⁶

92. M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, Parlament i fiscalitat*, pp. 7-17.

93. ACA, G, G 234/25, fs. 223 r.-223 v.; cit. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 105, nota 14.

94. M.T. FERRER, *Orígens de la Generalitat*, p. 42.

95. Tot armant un exèrcit de tres mil homes: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 2.

96. On enviaren quatre-cents homes d'armes i tres-cents ballesters: *Dietaris de la Generalitat*, I, pp. 3 i 4.

Sovint els diputats hagueren d'avançar partides de diners al sobirà, a compte del donatiu de les pròximes Corts, mitjançant préstecs amb penyora. El 1396, Maria de Lluna, per accelerar el retorn de Sicília del seu marit, l'infant Martí, va manllevar a la Diputació 40.000 florins, lliurant com a garantia les joies del difunt Joan I i la vila de Montblanc.⁹⁷ La vila, que pertanyia a l'infant, va retornar prest, tanmateix, a la jurisdicció reial. La Diputació, tretze anys després, va rebre, en concepte de penyora d'un préstec concedit al sobirà per finançar una expedició a Sardenya, la jurisdicció d'una part del comtat d'Empúries,⁹⁸ que mantindria fins el 1457.

3. ELS CONTRACANVIS ESTRUCTURALS I COMPETENCIALS DEL COMPROMÍS DE CASP

Tant el ja esmentat Ferran d'Antequera com el seu successor Alfons el Magnànim, per assegurar-se el suport militar i econòmic de la noblesa, les jerarquies eclesiàstiques i l'oligarquia urbana, van haver de concedir una atenció preferent a les Corts, les quals aconseguiren, amb una actitud gairebé prepotent, marcar amb claredat el seu camp d'actuació i desenvolupar la normativa reguladora del funcionament del General. Durant l'etapa de consolidació de la nova dinastia, els legisladors aprofitaren a fons les sessions per refermar i desenvolupar el sistema constitucional del país. Assoliren que el primer dels Trastàmara ratifiqués les competències concedides pels seus antecessors a la Diputació del General, i subscrivís, tot seguit, unes noves ordinations que en dinamitzaven el funcionament, accentuaven la seva capacitat de control sobre poder reial i n'incrementaven la influència en el conjunt de la societat catalana. La cogovernança entre el nou sobirà i els vells representats de les tradicions polítiques del Principat es va reprendre el 4 de gener de 1413, després dels dos anys d'interregne, a les Corts de Barcelona.⁹⁹

a) *L'ofensiva pactista del 1413*

Ferran I —que encara no havia estat coronat a Barcelona— va convocar els legisladors catalans amb tres finalitats: jurar els privilegis del Principat, reparar les injustícies i els greuges irresolts, i demanar una via de finançament estable que permetés

97. M.T. FERRER, *Orígens de la Generalitat*, p. 43.

98. M.T. FERRER, *Orígens de la Generalitat*, p. 44.

99. Examinades, amb un criteri força més pròxim al «revisionisme científic» de Jaume Vicens Vives que al «nacionalisme històric» de Ferran Soldevila, per Jaume Sobrequés a «El pactisme en l'origen de la crisi política catalana: les Corts de Barcelona de 1413», *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés de Història Institucional*, Barcelona, 1991, pp. 79-85. L'article ha estat reimprès recentment a IDEM, *Estudis d'Història de Catalunya*, Barcelona, I, 2008, pp 171-184. Se'l citarà sempre per aquesta segona edició.

a la casa reial, tot compensant la caiguda les seves rendes patrimonials, viure amb el nivell que li corresponia.¹⁰⁰ La resposta del braç al discurs reial –pronunciat en català–¹⁰¹ va consistir en un reconeixement formal de Ferran I com a sobirà del Principat, condicionat emperò al respecte escrupolós dels privilegis de la terra i de les llibertats dels seus pobladors. Darrere d'aquesta contesta –formulada en un llenyguatge subtilment agressiu– s'amagava la intenció dels estaments privilegiats d'aprofitar a fons la favorable conjuntura creada per la insolvència financera i la inexperiència en la gestió política de la Corona Catalanoaragonesa del nou monarca. El tres braços, de comú acord, pretenien imposar-li un conjunt de reivindicacions privatives velles, que no havien pogut obtenir dels darrers representants del casal de Barcelona, i noves, que havien concebut durant l'interregne; així com una substancial ampliació de les competències de les assemblees representatives catalanes. L'objectiu del seu «programa màxim» era convertir el govern de Catalunya en un sistema polític regit pel sobirà però fermament controlat per les Corts i el seu organisme permanent, la Diputació del General.

Les Corts iniciaren les seves tasques, el 9 de gener de 1413, examinant el contenciós plantejat entre els legisladors per la participació, en les sessions, d'un segon braç militar, el dels cavallers i homes de paratge. Els delegats dels altres dos estaments consideraven inconstitucional aquesta doble representació nobiliària, introduïda per Joan I el 1389, tot seguint el model aragonès.¹⁰² L'11 de febrer, després de tres setmanes d'agres deliberacions, Ferran I va tancar el contenciós amb una sentència contrària a les pretensions dels cavallers;¹⁰³ sentència que impediria a la nova dinastia recolzar-se –com ho havia fet la branca castellana– en la baixa noblesa per refermar el poder monàrquic, per contrapesar la prepotència dels magnats. Com és natural, els dos braços vencedors van acceptar la sentència reial, però no desaprofitaren l'aveniment per impartir una lliçó de pactisme: el bisbe de Vic, com a portaveu conjunt, va

100. «Volem espatxar a vosaltres en aquesta Cort dues coses principals: la primera provehir a alguns dans e injustícies les pus urgents que en aquest breu temps se poran e altres bones ordinacions finir; la segona que per vosaltres nos sia donada manera e ajuda per quitament del nostre patrimoni, perquè nos puscam mils fer la justícia e viure segons nostre estat requer, car no havem ni volem viure de remissions e transaccions injustes ne sobornacions, com no hajam acostumat viure de tals coses ne semblants»: *Cortes de Cataluña*, XI, p. 19.

101. Decisió que no va passar desapercebuda a l'escrivà de les Corts, que, en l'acta de la sessió, feu constar que «*idem dominus rex, universis et singulis inibi pro dictis generalibus Curiis congregatis, explicando in vulgari, suam fecit proposicionem*»: *Cortes de Cataluña*, XI, p. 19.

102. «*Ipsi milites generosi et homines de paratiko, presentes pariter et futuri, perpetuo habeant et faciant, per se, in Curiis et Parlamentis generalibus et particularibus, presentibus et futuris, et alias, brachium, corpus et collegium*»: *Cortes de Cataluña*, XI, p. 78.

103. «*Pronunciamus, decernimus et declaramus...quod milites et homines de paratiko dicti Principatus, in actibus comunibus Curiarum utantur dicto modo consueto, videlicet, quod faciunt simul cum magnatibus, baronibus et nobilis dicti Principatus unum brachium*»: *Cortes de Cataluña*, XI, pp. 101-102.

manifestar que el fet que hagués estat pronunciada pel monarca no podia servir de precedent, atès que, segons els costums del país, les divergències sorgides en les Corts havien de ser resoltes pels propis legisladors, no pas pel sobirà.¹⁰⁴

Després del problema del quart braç, els parlamentaris, el 20 de febrer, van passar a examinar els greuges relatius als oficials reials, tant els recents, comesos en el primer semestre del regnat de Ferran I, com els pretèrits, corresponents als governs dels seus antecessors immediats. D'entre les dotze reclamacions presentades pels tres braços, les dues principals eren: el nomenament del primogènit com a governador general abans que s'hagués compromès a respectar els privilegis del Principat i la concessió del càrrec d'oficial reial a persones no domiciliades a Catalunya. Després de cinc setmanes de debats, es va arribar, el 30 de març, a una solució de compromís: el primogènit Alfons juraria les lleis i costums de la terra,¹⁰⁵ i els legisladors li prestarien fidelitat i el reconeixerien com a successor i governador general.¹⁰⁶

Els parlamentaris, el 16 de juny, poques setmanes després de l'aixecament imprevist de Jaume d'Urgell, que comptava encara amb el suport d'un sector de l'alta noblesa catalana i aragonesa, votaren un subsidi de 24.000 florins anuals, destinats a renovar les infraestructures militars dels confins terrestres i marítims del Principat. Mentre que la recaptació –com ja era costum– correria a càrrec de la Diputació del General, l'establiment de la durada i la selecció anual de les necessitats a finançar corresponien a les Corts i a un comissió específica de legisladors del tres braços, respectivament.¹⁰⁷ El paper reservat al sobirà en el disseny i la gestió de la defensa de les fronteres exteriors del Principat era, doncs, gairebé nul. Només la precària situació per què travessava aleshores Ferran I explica que acceptés un retall de competències d'aquesta magnitud en un camp tant important com el militar.

La sessió més important fou, tanmateix, la del 21 de juny, en què Ferran I va haver de tornar a assumir totes i cada una de les peticions del braços. Els legisladors van aconseguir, en primer lloc, setze noves constitucions que regulaven les competències dels oficials reials i el funcionament de la Pau i Treva, instauraven mesures fermes contra la llibertat de reunió i la violència des camperols.¹⁰⁸ i restringien subs-

104. *Cortes de Cataluña*, XI, pp 102-103. Vegeu també J. SOBREQUÉS, «El pactisme en la crisi catalana», p. 177.

105. «Jurant però lo inclit senyor infant lo bovatge, terratge, erbatge e unions dels regnes, constitucions, usatges, privilegis, libertats e totes altres e sengles coses que vos, senyor rey, havets jurades»: *Cortes de Cataluña*, XI, p. 143.

106. *Cortes de Cataluña*, XI, pp. 175-192. J. SOBREQUÉS «El pactisme en la crisi catalana», p. 178.

107. *Cortes de Cataluña*, XI, pp. 212-215.

108. La constitució *Com a molt entenents* facultava les autoritats a perseguir com a foragitats de Pau i Treva els pagesos que s'haguessin resistit al decomís judicial del mas a instàncies del senyor o de creditors (*Cortes de Cataluña*, XI, pp. 226-227). Els legisladors, amb una segona constitució, *Als scàndols via precloents*, intentaven contenir el frau dels traspassos de domini útil sense coneixement

tancialment l'actuació dels sacramentals,¹⁰⁹ que s'estaven convertint en un eficaç mecanisme de resistència per als pagesos¹¹⁰ davant la pujada de la pressió senyorial. El sobirà es va haver de comprometre també a no reactivar el procés de redempció del patrimoni reial,¹¹¹ iniciat per Martí l'Humà.¹¹² Moltes d'aquestes mesures palesen que els braços, a les Corts, efectuaven una lectura una mica esbiaixada de les lleis de la terra; demostren que anteposaven la defensa dels interessos dels poderosos davant l'agressivitat d'un ampli sector de la pagesia a la protecció dels drets comuns, a la salvaguarda de les llibertats del conjunt del cos social. El desassossec del camperols obeïa, per altra part, a unes causes ben precises, a l'increment de la pressió fiscal, a les exigències dels creditors¹¹³ i a la pèrdua del control del masos ròncs.¹¹⁴ A mitjan segle passat, Jaume Vicens Vives¹¹⁵ ja relacionava el desenvolupament de règim pactista amb un enfortiment tardà de les estructures feudals, en un context de conflictivitat econòmica i social.

i autorització del senyor, afegint a les penes ja existents la de pagar doble lluïsmes (*Ibidem*, p. 227). Per a una anàlisi breu però documentada de la complicada situació que travessava aleshores el camp català, vegeu A. RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle xv», pp. 169-204; i J. FERNÁNDEZ TRABAL i A. RIERA MELIS, «La crisi econòmica i social al camp», *Història Agrària dels Països Catalans*, dir. E. Giralt, Barcelona, II, 2004, pp. 143-149 i 159.

109. Prohibint-hi la participació dels pagesos de remença sense l'autorització del seu respectiu senyor (*Cortes de Catalunya*, XI, pp. 231-232). L'animadversió dels senyors envers les companyies camperoles derivava d'actuacions recents i destructives: el 1413, durant les sessions de les Corts, el sagramental del Maresme va assaltar i saquejar el castell d'El Far. Sobre l'origen i trajectòria d'aquesta milícia rural, vegeu F. SABATÉ, *El sometent a la Catalunya medieval*, Barcelona, 2007, pp. 79-132; J.M. MADURELL, «Els sacramentals del Vallès, Maresme i Llobregat (Contribució a la seva Història)», *VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona, III, 1962, pp. 183-192; C. CUADRADA, «Els greuges del sagramental en les Corts Catalanes (segles xiv-xv)», *Les Corts a Catalunya*, pp. 208-216; EADEM, «El sacramentals i les franqueses del Vallès i del Maresme a l'edat mitjana», *XXXIII Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos*, Granollers, 1988, pp. 203-217; M.T. FERRER, «El sagramental: una milícia camperola dirigida per Barcelona», *Barcelona. Quaderns d'Història*, 1 (Barcelona, 1995), pp. 61-70; J. FERNÁNDEZ TRABAL, «El conflicte remença», p. 601; i J. FERNÁNDEZ TRABAL i A. RIERA MELIS, «La crisi al camp», pp. 146-148.

110. Als quals proporcionà una eficaç experiència en l'organització de partides i en el maneig de les armes.

111. *Cortes de Catalunya*, XI, p. 242. J. SOBREQUÉS «El pactisme en la crisi catalana», p. 179.

112. Vegeu *supra*, pp. 161-162.

113. La majoria dels quals, després dels pogroms de 1391, ja no eren jueus, sinó membres de la burgesia que, amb una encertada gestió del censals i del préstec a curt termini, teixien la teranyina de deutes on quedava atrapada la pagesia.

114. L'expropiació dels quals provocava sistemàticament una resposta agressiva per part del conreador contra els agents senyorials i els nous masovers: A. RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle xv», p. 189.

115. J. VICENS VIVES, *Els Trastàmars (segle XV)*, Barcelona, 1983, p. 100. La primera edició d'aquesta obra és, tanmateix, del 1956.

Els legisladors encara no en varen tenir prou. Abans d'atorgar el subsidi, exigiren l'aprovació de dotze capítols de Corts que feien referència, entre altres coses, a l'actualització dels focs fiscals a causa del despoblament rural; a la compilació i traducció al català de les lleis de la terra;¹¹⁶ a la confirmació de les velles¹¹⁷ i a l'aprovació de les noves¹¹⁸ ordinacions de la Diputació del General, i a l'obligació del sobirà i de tots els membres de la família reial a pagar els tributs de la Generalitat.¹¹⁹

Un cop obtingudes les seves reivindicacions principals, el tres braços van atorgar el subsidi econòmic que el sobirà havia reclamat en el discurs d'obertura de les Corts, sis mesos abans. La resolució va ser llegida, en la mateixa sessió del 21 de juny, per l'arquebisbe de Tarragona. El prelat va obrir el seu breu discurs especificant les causes que havien induït els legisladors a aprovar un donatiu de 182.500 lliures barcelonines:¹²⁰ la concessió per part del sobirà de totes i cada una de les seves demandes.¹²¹ Per si la introducció no hagués estat prou contundent, va afegir, tot seguit, que l'atorgament no s'havia fet per les raons adduïdes pel monarca en la proposició inaugural, sinó exclusivament pels favors que les Corts n'havien rebut,¹²² comportament que s'avenia tant amb el dret constitucional català com amb els privilegis de què gaudien els grups dirigits. El subsidi, segons el representant de l'estament eclesiàstic, no constituïa, en cap cas, la conseqüència d'un deure de la comunitat envers la Corona, una mena de pagament obligat; es tractava sols d'una mera concessió gràcia, que, en conseqüència, no podria servir de precedent en el futur. El discurs del prelat recollia, doncs, de forma diàfana la idea central del pac-

116. «Que los dits Usatges, Constitucions i capítols de Corts sien tornats de latí en romanç»: ACA, G 25, f. 9 r. Vegeu també J. COROLEU i J. PELLA y FORGAS, *Las Cortes Catalanas*, Barcelona, 1876, p. 227; M. VILAR, «La Diputación del General de Catalunya durante el reinado de Fernando de Antequera», *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, II, Barcelona, 1970, p. 303; J. VICENS VIVES, *Els Trastàmars*, p. 100; i J. SOBREQUÉS, «El pactisme en la crisi catalana», p. 180.

117. «Que us placia per vos e vostre illustre Primogènit e vostres e seus successors loar, approvar, retificar e confirmar los capítols e ordinacions del General de Cathalunya»: *Cortes de Cataluña*, XII, p. 243. «Tots los capítols, privilegis, pràctiques e ordinacions que sien en la Deputació, e dels quals los deputats generals de Cathalunya poden e han acostumat de usar fin açí, sien, romanguen e stiguen en sa força e valor»: ACA, G 25, f. 12 v.; cit. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 303.

118. Vegeu *infra*, pp. 182-183.

119. *Cortes de Cataluña*, XI, pp. 135 i 243-244. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 304. J. SOBREQUÉS, «El pactisme en la crisi catalana», p. 180.

120. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 7.

121. «Senyor, pus que per Vostra Senyoria son stades fetes e jurades les .XVI. constitucions e ordinacions ací lectes e publicades, e a la Vostra Senyoria ha plagut de atorgar, per gràcies, ordinacions e provisions en los .XII. capítols ací publicats contegudes; la Cort, Senyor, per satisfer la vostra demanda en lo començament de la present Cort per Vostra Senyoria graciosament feta, vos offer lo present do, ab la forma e manera e ab les condicions, retencions, temps e pagues en la present cèdula contengudes, a la qual me refer»: *Cortes de Cataluña*, XI, p. 248.

122. *Cortes de Cataluña*, IX, p. 248.

tisme, el *do ut des*, l'atorgament de diners implicava sempre contrapartides polítiques, socials, econòmiques, fiscals.

Les Corts, després de votar el subsidi, van continuar examinant qüestions secundàries. En la sessió del 24 de juliol es va acordar que l'infant Alfons n'assumís la presidència, atès que el monarca havia de marxar a Castella. El primogènit, el 4 d'agost, coincidint amb la sortida de Barcelona de Ferran I, es va adreçar als braços en la seva llengua materna, el castellà,¹²³ com recull puntualment l'acta de la sessió. No sabem com es va expressar en les jornades anteriors el monarca. Les actes, tret del dia de la proposició inaugural, no en diuen res, i quan en transcriuen les intervencions ho fan sempre en llengua catalana. Els representants dels estaments, després de regular, entre altres coses, la llei de la moneda, els matrimonis amagats i les condicions de treball de les meretrius, es van acomiadar, el 31 d'agost,¹²⁴ del governador general, que els va reiterar, en nom propi i del seu pare, la voluntat de respectar l'ordenament constitucional del Principat.

Les Corts de 1413 van ser l'escenari no sols d'una formidable ofensiva pactista, sense precedents des del regnat de Pere el Gran,¹²⁵ sinó també de la tibantor que ja es congriava aleshores en la societat catalana, de l'enfrontament cada cop més obert de dues faccions, la dels nobles i el patriciat urbà amb la dels els pagesos i la petita burgesia. Els estaments privilegiats n'utilitzaren magistralment les sessions per consolidar una estructura de poder dissenyada per defensar més els seus propis interessos que no pas les llibertats de la terra; la qual cosa, en un moment en què les dificultats econòmiques començaven a atiar la contestació social al camp, no contribuiria a asserenar el clima polític del país. Van significar també un important avenç de les competències de la Diputació del General, en la seva tasca de control de l'autoritat reial, així com la desvinculació total dels seus membres dels delegats estamentals de les Corts.

b) La compilació de la normativa orgànica de la Generalitat

A les Corts de Barcelona de 1413, els legisladors van aconseguir, doncs, imposar a Ferran d'Antequera, aprofitant a fons tant la seva insolvència financera i la seva escassa experiència de govern, com la inesperada revolta de Jaume d'Urgell, vint capítols,¹²⁶ que redefinien el nucli estructural i les atribucions fiscals, polítiques i judi-

123. *In sua lingua seu ydiomate castellano*. Cortes de Cataluña, XI; p. 259.

124. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 8.

125. J. SOBREQUÉS, «El pactisme en la crisi catalana», p. 183.

126. Dels quals ens n'han arribat diverses còpies: una manuscrita (ACA, G 25, fs. 1 r.-12 v) i dues impreses (*Llibre dels quatre senyals del General de Catalunya*, Barcelona, 1683, pp. 1-42, i *Cortes de Cataluña*, XI, p. 243).

cials de la Generalitat. Algunes d'aquestes normes no devien ser més que meres codificacions de pràctiques ja vigents; d'altres, en canvi, haurien estat redactades expressament per a l'ocasió. Arran d'aquesta reforma,¹²⁷ la institució va quedar integrada per tres diputats generals, tres oïdors de comptes i dos advocats, que n'integraven la primera categoria, la dels oficials principals; i per un notari, un assessor comptable, un conjunt de diputats locals, i un grup d'escriuans, porters, guardes i altres funcionaris subalterns, que en constituïen la segona categoria, la dels oficials menors.

Cada diputat general i cada oïdor de comptes pertanyia a un dels tres braços que integraven les Corts. Quan un diputat s'absentava més de tres dies, era suplert per l'oïdor de comptes del mateix braç.¹²⁸ Els càrrecs –la duració dels quals s'havia fixat en tres anys–¹²⁹ es renovaven per sistemes específics de cooptació,¹³⁰ sense cap mena d'intervenció reial o de les Corts. La modificació del procediment requeria, en canvi, l'autorització del sobirà.¹³¹ Els diputats generals, el primer de juliol del tercer any, un mes abans de concloure el seu mandat, es reunien, a la casa de la Diputació, per elegir conjuntament –en presència del notari de l'entitat– els seus respectius successors. Els tres electors, després d'haver-se compromès a actuar lealment i imparcial, en profit de l'entitat, d'acord amb Déu i la seva respectiva consciència,¹³² designaven en primer lloc el representat del braç eclesiàstic,¹³³ que era inscrit pel notari; a continuació, triaven successivament, de la mateixa manera, el diputat del braç militar i el del braç de les ciutats i les viles reials. Els noms dels tres escollits s'havien de mantenir secrets fins a la darrera setmana de juliol.¹³⁴ Concloua l'elecció dels nous diputats generals, els oïdors cessants, tot seguint el mateix procediment, escollien els seus successors. La no-intervenció dels diputats en la tria

127. Estudiada per I. Rubio y Cambronero (*La Diputació del General*, I, pp 165-167), Maria Vilar («La Diputación del General», pp. 297-304) i Víctor Ferro (*El dret públic català*, pp. 244, 245, 259-260, i 274-275).

128. Vegeu *infra*, p. 187.

129. «Que d'aquí avant, lo dit offici dels deputats sie e romague triennal, ço és, que de tres en tres anys se muden e s'hagen a mudar e renovar los dits diputats»: ACA, G 25, f. 2 r.; cit. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 298. Vegeu també *Cortes de Cataluña*, XI, p. 243.

130. M.T. FERRER, *Els orígens de la Generalitat*, p. 40. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 155.

131. «Que si per temps mudara la forma de la elecció dels Diputats, que haie haver consentiment vostre»: *Cortes de Cataluña*, XI, p. 243.

132. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 298.

133. Que no podia ser un monjo claustral, encara que fos de bon llinatge, ja que estava sotmès a obediència, ni un eclesiàtic secular que només fos un simple canonge: I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 158.

134. M. VILAR, «La Diputación del General», pp. 298 i 299.

dels oïdors constituïa una mesura prudent, orientada a reduir la corrupció, atès que els oïdors designats havien d'auditar els comptes dels diputats sortints.¹³⁵

En el cas que els electors discrepessin en l'elecció dels nous càrrecs, havien de romandre en la casa de la Diputació, completament aïllats, durant deu dies, cobrant el salari acostumat, per tal d'arribar a un acord.¹³⁶ Si, transcorregut aquest termini, encara no havien pogut superar la divergència de parers, havien de continuar reclusos, sense cobrar cap mena de retribució, fins que pactessin una solució unànime. Un cop efectuades les eleccions, es comunicaven secretament els resultats als elegits. Si algun d'aquests es negava a assumir el càrrec, s'havia de procedir a una nova selecció. Aconseguit l'assentiment dels electes, els seus noms, tanmateix, no es podien fer públics fins el 24 de juliol, vuit dies abans de la transmissió de poders.¹³⁷

Per tal de garantir una distribució equilibrada dels càrrecs entre tots els territoris del Principat, els legisladors van dissenyar, el 1413, un seguit de mesures restrictives. No podrien ser elegits diputats i oïdors domiciliats en un mateix districte fins passats dos triennis consecutius. Les circumscripcions que havien de tenir present els electors a l'hora de designar els seus successors eren la diòcesi, per al braç eclesiàstics, la vegueria, per al braç militar, i la ciutat o la vila, per al braç popular.¹³⁸

Els nous diputats iniciaven el seu trienni l'1 d'agost,¹³⁹ amb un jurament solemne, sobre els Evangelis, pel qual es comprometien a regir lealment la Generalitat;¹⁴⁰ administrar, conservar i protegir els seus béns, com si fossin els propis;¹⁴¹ actuar imparcialment, respectar estrictament els Capítols de les Corts, i treballar per al profit i la utilitat del poble de Catalunya.¹⁴² Els diputats, un cop investits, gaudien

135. «Los oïdors de comptes, apart e sens presència sabuda dels dits deputats, com no fos just e raonable que ells cabessen en elecció d'aquells qui han d'oir llurs comptes, procesquen a la elecció dels oïdors esdevenidors de comptes, e aquells ellegesquen, servant la forma e manera de la elecció dels dits diputats»: M. VILAR, «La Diputación del General», p. 298.

136. «Los dits elegidors hagen entrar e encloure's en la casa de la dita Deputació, en la qual, sens exir d'aquella en alguna manera, stiguen continuament per deu dies, comptants llur salari acostumat, dins los quals se hagen a concodar de les dites eleccions e cascuna d'elles»: M. VILAR, «La Diputación del General», p. 299.

137. «E feta la dita elecció e ahut assentiment dels electes, sia e stigue secreta fins a VIII dies abans la fi del dit mes de juliol, en los quals publiquen la dita elecció»: M. VILAR, «La Diputación del General», p. 299.

138. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 299.

139. «Venguen e sien en lo dit regiment lo primer dia d'agost, que comença llur trienni»: M. VILAR, «La Diputación del General», p. 299.

140. «Regir bé e leyalment ayant com poré o en mi serà lo General de Cathalunya»: M. VILAR, «La Diputación del General», p. 300.

141. «Los béns d'aquell guardaré e conservaré, axí com si eren béns meus propis»: M. VILAR, «La Diputación del General», p. 300.

142. ACA, G 25, fs. 14 r.-15 r. I. RUBIO y CAMBRONERO, *La Diputación del General*, I, p. 168. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 300.

d'àmplies atribucions. Tenien potestat per representar i gestionar la Generalitat; administrar-ne béns, drets i rendes, i vendre i redimir censals;¹⁴³ per inquirir, per pròpia iniciativa o a instància dels oïdors, els fraus o errors detectats en els comptes; per elegir els diputats locals i, ensems amb els oïdors, els altres oficials de la institució, i per pagar-los els seus respectius salaris; per fiscalitzar l'observança del dret i per intervenir en la defensa militar del Principat.¹⁴⁴ Els estava prohibit, en canvi, prestar diners de la Generalitat, sense autorització de les Corts, al sobirà, al primogènit o a qualsevol altra persona; si vulneraven aquesta norma, havien de restituir la quantitat deixada amb capitals propis.¹⁴⁵ No podien tampoc donar fermances sobre béns de la institució; ni rebre donacions, diners o altres béns de particulars.¹⁴⁶

Els diputats, en iniciar el seu mandat, havien d'intentar recuperar els deutes pendents del trienni anterior, ordenar la captura dels deutors de l'entitat i continuar els processos incoats contra ells.¹⁴⁷ Tot seguit havien de procedir –juntament amb els oïdors– a vendre, arrendar o cedir en comanada els impostos de la Generalitat.¹⁴⁸ Havien de procurar, durant el trienni, que els ingressos de l'organisme fossin dipositats puntualment a la Taula de Canvi de Barcelona. En acabar el mandat, havien de consignar detalladament en un memorial les qüestions relatives als béns de la institució, els afers pendents de resolució, i tot allò que creguessin d'interès per als seus successors.¹⁴⁹ Així mateix, en els quinze dies següents al final del seu trienni, havien de lliurar a l'escrivà o al notari de l'Arxiu de la Diputació, els comptes de la seva administració,¹⁵⁰ per tal de garantir-ne la conservació. Aquesta darrera exigència trencava radicalment amb les instruccions inicials de les Corts de Cervera del 1359, en les quals s'havia establert que, en acabar cada trienni, els comptes, un cop auditats i aprovats, haurien de ser destruïts, a fi que no en restés cap mena de record. L'experiència d'actuacions corruptes, auditories fraudulentos i reclamacions prolongades ja devia haver induït els diputats entrants a conservar els testimonis comptables de la gestió dels seus antecessors immediats.

Si durant el trienni moria algun dels diputats o dels oïdors de comptes, o no podia, per causa de malaltia o llarga absència, continuar exercint el càrrec, els seus respectius pars, o la major part d'ells, havien d'elegir-ne un altre, del mateix braç,

143. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 7-8.

144. ACA, G 25, fs. 3 v.-4 r.; cit. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 300. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 143.

145. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 10. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 177-178.

146. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 178.

147. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 148-149.

148. Vegeu *infra*, pp. 193-194.

149. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 301.

150. ACA, G 25, fs. 9 r.-9 v.; cit. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 301.

per tal de reemplaçar-lo, en un termini no superior als trenta dies.¹⁵¹ Aquesta renovació del càrrec s'havia de fer amb l'antuència de tots els diputats i oïdors.

La multiplicitat i la importància de les competències exigien als diputats una forta dedicació, que no arribaria a ser mai, emperò, exclusiva, com es desprèn del fet que els fos gratificada per dies i no per anys, com es feia amb tots els altres càrrecs del General, a raó d'un florí per jornada treballada;¹⁵² un salari que, en el cas del diputat eclesiàstic, era compatible amb les rendes i fruits generats per canongies i beneficis.¹⁵³ Les jerarquies eclesiàstiques, els nobles i els burgesos benestants no podien descurar completament, durant tres anys, els seus respectius bisbats o monestirs, senyories i negocis; cosa que explica que se'ls concedissin absències anuals gratificades, amb una durada global de dos mesos; si superaven aquest termini, perdien les retribucions corresponent als jorns no treballats.¹⁵⁴ El còmput dels dies dedicats a l'entitat i als propis afers s'efectuava a partir de la informació consignada en el *Dietari*, on l'escrivà major enregistrava puntualment els fets quotidians que s'esdevienien a la Casa de la Diputació.¹⁵⁵

Les funcions dels oïdors de comptes eren també força importants. Estaven facultats per rebre, analitzar, impugnar, aprovar, rebutjar i definir els comptes dels béns comuns administrats pels diputats o per qualsevol altra persona per encàrrec de la Generalitat.¹⁵⁶ Començaven el seu trienni compromentent-se, sota jurament, a exercir les seves competències amb imparcialitat, anteposant l'interès de l'entitat als dels particulars.¹⁵⁷ La seva comesa inicial consistia a auditar els comptes del trienni anterior.¹⁵⁸ Per obviar l'eventualitat —sempre possible— que els oïdors no tinguessin una preparació comptable suficient per exercir amb solvència el càrrec, els legisla-

151. ACA, G 25, fs. 10 r.-12 v. I. RUBIO y CAMBRONERO, *La Diputació del General*, I, pp. 163-169. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 299. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 158.

152. ACA, G 25, f. 2 r.; cit. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 300. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 166.

153. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 172.

154. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 23.

155. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció» A: J. SAFONT, *Dietari*, pp. XXXVII-XXXVIII.

156. «Als quals dona la Cort auctoritat e plen poder de oir, examinar, impugnar, aprovar e improvar, deffénir e decidir tots comptes, de qualsevol quantitats e béns, per qualsevol deputats e altres persones tenguts e administrats»: *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 4-5. Cit. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 301; i I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 151, nota 67.

157. «Guardant los drets e utilitat del dit General, tota amor e favor, o altra qualsevol privat interès, profit e esperança d'aquell postposats»: ACA, G 25, fs 5 v.-6 r.; cit. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 301.

158. ACA, G 25, f. 2 v.; cit. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 301. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 6; cit. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 151, nota 68.

dors, el 1413, van dotar la Diputació d'un assessor tècnic, capaç de supervisar-ne el treball amb garanties.¹⁵⁹

Els oïdors, després d'haver auditat detingudament, amb el concurs de l'esmentat assessor i del notari, els comptes dels diputats i dels altres administradors de les rendes i els béns de la Generalitat, havien de redactar també un memorial, en què registraven tots els deutes i els dubtes de gestió descoberts. Podien reclamar, de considerar-ho necessari, la presència dels diputats i dels restants oficials, per tal d'examinar-ne l'actuació durant el trienni.¹⁶⁰ Un cop establerta la veritat i recuperats tots els béns de l'entitat, els tres oïdors tancaven els comptes i n'entregaven una definició final concordada, sense cap mena de reserves o discrepàncies particulars.¹⁶¹ Cada oïdor tenia també l'obligació de substituir, durant les absències de més de tres dies, el diputat del respectiu braç; la qual cosa no implicava ocupar transitòriament el seu mateix lloc al Consistori. La suplència consistia fonamentalment a signar les lletres i els albarans que es presentaven durant la cabota del diputat.¹⁶²

Els legisladors els assignaren, a fi de garantir-ne una dedicació interessada, una retribució escaient a la importància del seu treball: tres mil sous barcelonesos, durant el primer any, i dos mil cinc-cents, els dos restants. En cas de ser reelegits, només percebrien, emperò, dos mil cinc-cents sous anuals durant tot el trienni.¹⁶³ L'oïdor eclesiàstic, com el diputat corresponent, podia compatibilitzar, durant l'exercici del càrrec, aquestes retribucions amb les rendes produïdes per les seves canongies i beneficis. Sembla que els diputats i els oïdors de comptes, el 1413, ja gaudien també de moltes de les prerrogatives específiques documentades ulteriorment, com la immunitat civil i criminal, l'exempció del pagament de tota mena d'impostos de pas, la dispensa de participar en hosts i cavalcades, i el dret de portar armes.¹⁶⁴ Pel fet de garantir un sou important i un alt grau de poder i de prestigi, ambdós càrrecs eren aleshores molt cobejats entre les classes altes catalanes. Els delegats estamentals, per tal d'evitar-ne la «professionalització», van prohibir, en les esmentades Corts de Barcelona, que els cessants poguessin ser reelegits en els dos triennis immediats.¹⁶⁵

Foren escollits diputats, per al trienni de 1413-1416, l'abat Marc de Montserrat, pel braç eclesiàstic, Gilabert de Centelles, per al braç militar, i Joan Ros, ciutadà

159. ACA, G 25, f. 3 r.; cit. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 301.

160. ACA, G 25, f. 6 r.-6 v.; cit. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 301.

161. ACA, G 25, fs. 5 v.-6 r.; cit. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 301.

162. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 152.

163. ACA, G 25, f. 3 r. *Cortes de Cataluña*, XVIII, p. 28. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 6. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 302. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 168.

164. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 172-174.

165. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 26.

de Barcelona, per al braç de les ciutats i viles reials.¹⁶⁶ Els càrrecs d'oïdors van recaure en Joan de Prades, infermer de la Seu de Tortosa, per al braç eclesiàstic, Guillem Rajadell, per al braç militar, i Francesc de Santceloni, ciutadà de Girona, per al braç popular.¹⁶⁷ Guillem de Rajadell va rebutjar el càrrec, adduint que ja era massa vell per exercir-lo amb solvència; el va substituir Ramon Berenguer de Llorac, donzell.¹⁶⁸

La Generalitat comptava també –com ja s'ha esmentat– amb diputats locals, delegats territorials dels diputats generals, que els escollien, per al trienni en què exercien el càrrec, entre persones de qualsevol dels tres braços.¹⁶⁹ Abans d'iniciar la seva tasca, els diputats locals –com la resta dels oficials– s'havien de comprometre, sota jurament, a servir bé i lleialment el General. Només podien ser separats del càrrec per una causa greu «a coneixença dels diputats generals e dels oydors de comptes, o de la major part d'ells».¹⁷⁰ Els cessants no podien ser reelegits per al trienni subsegüent. El Principat fou estructurat en divuit diputacions locals,¹⁷¹ els confins de les quals solien coincidir amb els de les vegueries. Quant al seu salari, la norma reguladora de 1413 només especificava que seria l'«acostumat».¹⁷² Estaven facultats per recaptar tots els tributs de la Generalitat, perseguir el frau i l'evasió fiscal, resoldre les querelles formulades contra els col·lectors i inspeccionar l'observança del dret «de la terra» en la seva respectiva circumscripció.¹⁷³ Mentre que l'examen de la gestió de cada un d'aquests delegats regionals corresponia als diputats generals,¹⁷⁴ l'auditoria dels comptes corresponia als oïdors.¹⁷⁵

Els legisladors van acordar també, el 1413, que la Generalitat disposaria de dos advocats;¹⁷⁶ els dos primers foren escollits per les Corts, l'elecció dels següents ja fou confiada als diputats i als oïdors.¹⁷⁷ Cada trienni només se'n renovava un; la duració del càrrec fou, doncs, de sis anys; els cessants no podien ser reelegits en els

166. ACA, G 25, fs 1 r.-1v. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 300.

167. ACA, G 25, f. 2 v. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 300.

168. ACA, G 25, f. 14 r. I. RUBIO Y CAMBRONERO, *La Diputació del General*, I, p. 168. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 300.

169. Aquesta disposició de 1413 no va ser desenvolupada fins a les Corts de 1433: *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 276-277.

170. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 19; cit. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 217, nota 184.

171. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 216.

172. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 19. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 218.

173. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 219-223.

174. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 14.

175. ACA, G 25, fs. 5 v.-6 r. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 302.

176. «Dos doctors o juristes, scients e de bona fama e consciència, per advocats o assidents»: ACA, G 25, fs. 6 v.-7r.; cit. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 302.

177. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 182-183.

dos triennis subsegüents.¹⁷⁸ Els seleccionats havien de ser catalans i experts altament qualificats en el dret del país. Entre les seves tasques figuraven examinar i reconèixer les escriptures de la institució; intervenir en totes les causes, actes i qüestions que afectessin el General; resoldre, oralment o per escrit, les consultes dels diputats relatives al règim i a l'administració de l'organisme, i assessorar-ne jurídicament la resta dels gestors.¹⁷⁹ Abans de començar a exercir el càrrec, els advocats també havien de prestar jurament d'actuar bé i llealment, d'acord amb la forma que establissin els diputats i els oïdors.¹⁸⁰ Cada un d'aquests assessors jurídics percebria anualment una soldada de cent florins, pagadors per terços, com era acostumat.¹⁸¹

La Generalitat, en la fase inicial, havia utilitzat, per als afers específics que exigien constància pública, els notaris de la ciutat de Barcelona. En els protocols de la segona meitat del segle XIV, es poden trobar tant instruments de vendes de censals i violaris, i d'arrendament de rendes, com èpoques de pagaments, atorgats pels diputats. Alguns dels fedataris locals que gaudiren de la seva confiança van recollir fins i tot en llibres especials els contractes relatius a l'organisme. Progressivament, emperò, el General, per tal d'atendre amb més eficàcia els afers generats per l'ampliació gradual de les seves competències, es va anar dotant de funcionaris i oficials propis, que foren elegits pels diputats i els oïdors, amb l'assentiment i el consell dels advocats.¹⁸² Aquesta dinàmica explica que els legisladors, a les Corts de 1413, destinessin, en la normativa que reestructurava el funcionament i les atribucions de l'organisme permanent, un capítol —el novè— a definir els drets i deures dels escrivans, porters i altres oficials menors.

La nova norma exigia que aquests funcionaris de segon rang iniciessin també les seves tasques amb el corresponent jurament de servir bé i llealment l'entitat. La seva competència principal consistia a redactar els nombrosos documents generats per l'administració del General; els quals, abans de ser expeditos, havien de ser signats, tanmateix, pel diputat eclesiàstic¹⁸³ i timbrats per l'escrivà major, a qui corresponia la custòdia del segell de l'organisme.¹⁸⁴ De totes les cartes, lletres, processos i altres escriptures n'havien de fer còpia per als diputats, que dipositaven a l'arxiu de la

178. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 184.

179. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 16-18. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 189.

180. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 17 i 42. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 185.

181. «Cent florins e no pus avant, pagadors per terçes, segons és acostumat» ACA, G 25, fs. 5 v.-6 r. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 17. M. VILAR, «La Diputación del General», p. 302. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 187.

182. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 14. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 196-197.

183. F. DE MALLA, *Correspondència política*, a cura de J. Perarnau, Barcelona, 1978, I, p. 127.

184. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 31. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», pp. XVI-XVII.

institució, per tal de poder «haver-ne memòria en esdevenidor».¹⁸⁵ Quant al sou, en l'esmentat capítol, només s'especifica que el cobrarien per terços, com s'acostumava aleshores. Si s'esdevenia que algun d'aquests oficials subalterns, amb motiu de la seves tasques específiques, s'hagués de traslladar a una localitat diferent d'aquella en què radicava la Diputació, rebria, durant el viatge i l'estada, un salari de quatre florins diaris, quantitat molt elevada, que incloïa, emperò, la seva remuneració normal.¹⁸⁶ L'ampliació gradual de l'aparell burocràtic, el fet que molts de càrrecs no hi treballessin a temps complet i l'existència de dietes havien complicat extraordinàriament la gestió econòmica de la Generalitat; a fi d'agilitzar la comptabilitat institucional i reduir les reclamacions del personal, s'havia creat, uns quants anys abans de les esmentades Corts, el *Dietari*, la redacció del qual va ser confiada, el 1413, a l'escrivà major.¹⁸⁷ En aquest *Llibre de Jornades* s'enregistraven, dia a dia, els nomenaments dels diversos oficials, els seus periples per raó de la feina i les absències per motius personals, amb l'objectiu de pagar els salaris o d'efectuar, si esqueïa, els descomptes corresponents.¹⁸⁸ La creació del *Dietari*,¹⁸⁹ que va ser rigorosament coetània del redreç de l'Arxiu,¹⁹⁰ no obeí exclusivament, emperò, a necessitats de caire administratiu, hi degué intervenir també una incipient consciència històrica, un vague afany de preservar –en un estil concís– la memòria de la institució. Els escrivans i els altres oficials menors estaven a les ordres dels diputats generals, els quals no podien, però, procedir contra cap d'ells sense una causa justa i coneixement de tots o de la major part dels esmentats gestors i dels oïdors.¹⁹¹

De la vigilància i de les tasques domèstiques de la Casa de la Diputació se n'ocupaven els porters, que inicialment foren tres.¹⁹² Les competències d'aquests oficials eren, tanmateix, força més amples: acompanyaven els diputats i els altres funcionaris de la institució en els seus desplaçaments pel Principat; els precedien en

185. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 21-22. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XVI.

186. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 18-19. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XVI.

187. El qual, emperò, no sempre va assumir personalment aquesta tasca, ja que sovint, per acumulació de treball o absències, la va delegar en algun dels escrivans de la seva oficina: J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», pp. XXXVIII-XXXIX. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 193.

188. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», pp. XXXVIII i LXVI.

189. Que abasta des del 1412 al 1711; cada volum comprèn un període de nou anys, subdividit en tres períodes de tres, el termini de la permanència en el poder dels successius equips de govern. Cada trienni –que és encapçalat pels noms dels diputats i dels oïdors– comença l'1 d'agost, el dia de la presa de possessió del càrrec, i acaba el 31 de juliol del tercer any següent. Els seus 109 volums –dipositats, juntament amb altra documentació del General, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó– són en curs de publicació per un equip d'experts de l'Arxiu Nacional de Catalunya, coordinat pel seu director, el Dr. Josep Maria Sans i Travé.

190. Vegeu *supra*, pp. 185 i 189-190.

191. M. VÍLAR, «La Diputació del General», p. 302.

192. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 246.

els actes protocol·laris, amb les maces alçades;¹⁹³ portaven les cartes executòries del General als seus respectius destinataris,¹⁹⁴ en pregonaven els bans¹⁹⁵ i cobraven els deutes,¹⁹⁶ i participaven en la cerca dels safrans.¹⁹⁷ Com la resta dels oficials que participaven en la col·lecta dels impostos del General, els porters també es comprometien sota jurament a treballar bé i lealment, a defensar els drets de la Generalitat i a denunciar els fraus, i es renovaven cada trienni.¹⁹⁸ Gaudien d'un salari anual de cent sous¹⁹⁹ i, quan treballaven fora de Barcelona, percebien, a més, una dieta d'onze sous.²⁰⁰

Tot i que les funcions principals de la Diputació del General eren de caràcter fiscal, recaptar i controlar l'administració del donatiu per part del sobirà, ben prest obtingué —com ja s'ha exposat— competències de natura diversa, de caire polític, judicial i militar. A les Corts de Barcelona del 1413, els legisladors aconseguiren que Ferran d'Antequera li conferís la facultat de promoure i controlar l'observança del dret «de la terra»,²⁰¹ d'instigar i incoar els procediments judicials, davant l'Audiència reial, contra els autors o responsables d'aquesta vulneració,²⁰² amb independència del seu rang o dels càrrecs que ocupessin. Tots els oficials que exercissin jurisdicció a Catalunya, des d'aleshores, s'haurien de comprometre, sota jurament, a atendre les seves requisitòries.

El sobirà, en les esmentades Corts, va acceptar així mateix que la Generalitat pogués participar en la defensa del Principat, tot facultant-la a disposar de vaixells, armes convencionals i fins i tot peces d'artilleria;²⁰³ equipament que, durant els conflictes bèl·lics, posà al servei del sobirà. Les galeres de la Generalitat —com veurem més endavant— desenvoluparen, tanmateix, una altra funció: en els períodes de pau, foren arrendades, prèvia exigència de caució, a particulars²⁰⁴ i es destinaren a la navegació comercial.

193. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 246-247.

194. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 6.

195. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 50.

196. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 33.

197. *Dietaris de la Generalitat*, I, pp. 50 i 97.

198. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 248.

199. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 163.

200. *Dietaris de la Generalitat*, I, pp. 268-269.

201. «De les Constitucions, Usatges, Capítols de Cort e Leys generals del Principat», (*Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 7-8).

202. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 405.

203. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 11-12.

204. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 10.

Les Corts confiaren també a la Generalitat la custòdia dels esclaus arreu de Catalunya.²⁰⁵ Van establir que els propietaris els haurien d'assegurar, contra el perill de fuga, a la Generalitat, la qual els faria inscriure en un registre específic, on s'anotarien l'edat i el valor de cadascun. La quantia inicial de la pòlissa fou d'un florí anual per cada mil sous de l'estimació. Els diputats generals, després d'unes temptatives poc reeixides, decidiren ajornar, tanmateix, el desenvolupament normatiu i l'entrada en vigor d'aquesta competència.²⁰⁶

Per poder entregar el donatiu al rei, executar totes les seves competències i fer front als costos de funcionament, la Diputació del General disposava –com ja s'ha exposat– d'importantes competències fiscals: les seves tres principals fonts d'ingressos eren el «dret d'entrades i d'eixides»²⁰⁷ i el «dret de la bolla de plom i del segell de cera dels draps»,²⁰⁸ instaurats, el 1363, per les Corts de Montsó i dels qual ja se'n ha fet esment, i el «dret de les joies», documentat per primera vegada en les actes de les Corts de Barcelona de 1413.

El primer dels tres impostos era un arancel *ad valorem* que –com ja s'ha exposat– gravava les exportacions i importacions a Catalunya de tota mena de mercaderies «per mar o per terra, o per aygua dolça».²⁰⁹ N'estaven exempts alguns articles bàsics: els cereals importats per a l'abastament de les ciutats catalanes; els extrets per les famílies de la noblesa instal·lades a ultramar dels patrimonis que conservaven en el Principat, sempre que fossin per al propi consum; el bescuit per a la tripulació dels vaixells; les peces de vestir, armes, vaixel·la i joies d'ús personal; la fusta adquirida per a la construcció de vaixells, i les robes i mercaderies amb un valor inferior al cinc sous.²¹⁰ Entre els articles sotmesos al pagament d'aquest tribut sobresortien els draps de la terra i forans, el safrà, les llanes, les armes, els cavalls, el bestiar de carn i de treball, els metalls preciosos i la moneda, i els vaixells.²¹¹ Les quanties ordinàries del tribut eren d'un diner per lliura, en el cas de les importacions, i de dos diners per lliura, pel que fa a les exportacions,²¹² dissimetria que palesa la seva finalitat estrictament recaptatòria.

Quant al tribut de la bolla, la claredat de la base imposable i de la quantia contrastava amb la complexitat de la determinació del contribuent, que depenia d'una

205. *Cortes de Cataluña*, XI, pp. 287-295. R. SALICRÚ, *Esclaus y propietarios d'esclaus a la Catalunya del segle XV. L'assegurança contra fugues*, Barcelona, 1998, pp. 19-22.

206. J. MIRET I SANS, «L'esclavitud en Catalunya en los últimos tiempos de la Edad Media», *Revue Hispanique*, XLI (París, 1917), tirada a part, pp. 29-30. R. SALICRÚ, *Esclaus y propietarios d'esclaus*, pp. 22-28.

207. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 56-85.

208. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 99-141.

209. La normativa reguladora de la recaptació del tribut s'ha conservat al *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 56-85.

210. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 58-71.

211. *Ibidem*.

212. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 328-329.

casuística força complexa. Tots els teixits, a la sortida de la cadena de producció, havien de ser declarats, arreu de Catalunya, al col·lector local de la bolla; el qual, després de cobrar al propietari²¹³ un for específic, els segellava amb una empremta de plom.²¹⁴ El drap, un cop bollat, penetrava en els circuits comercials i, quan era adquirit –sencer o a trossos– per un consumidor per confeccionar-ne peces de vestir, no per un intermediari amb finalitat mercantil, el venedor satisfia una taxa *ad valorem* i el col·lector en donava fe, imposant-li el segell de cera.²¹⁵ La quantia oscil·lava entre els 4 i els 10 sous, en el primer cas, i entre 2 i 10 sous per lliura, en el segon.²¹⁶

Des del 1413, els diputats també feien subhastar triennalment el dret de les joies de Barcelona que gravava les transaccions de metalls fins, pedres precioses i perles;²¹⁷ el satisfien els venedors i els consumidors finals.²¹⁸ Per tal d'evitar frauds, els diputats van establir que els argenters declararessin als concessionaris de l'impost totes les joies que posseïen, i els sastres i giponers, les que les havien estat confiades pels seus clients, per què les encastessin als vestits.²¹⁹

En matèria tributària, la Generalitat gaudia, des del 1410, de jurisdicció absoluta; en aquest terreny, estava per damunt de tots els oficials reials, inclòs el governador de Catalunya, i fins i tot del sobirà.²²⁰ Quant a la recaptació, la solució normal era l'arrendament, cosa que explica que una de les darreres tasques dels diputats cessants consistís a subhastar, a Barcelona, la col·lecta dels impostos d'arreu del Principat per al trienni següent.²²¹ A començament d'abril del darrer any del seu mandat, ordenaven als diputats locals que fessin pregonar en les respectives circumscripcions l'oferta dels arrendaments fiscals. Les licitacions es realitzaven, el 12 de maig, a la llotja de Barcelona, on els concessionaris, abans de rebre una còpia del contracte que els acreditava com a tals, havien d'aportar les fermances i garanties oportunes.²²² Els pagaments dels lloguers s'efectuaven en les taules que la Diputació tenia distribuïdes pel

213. Normalment un pareire, draper, teixidor o tintorer.

214. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 112-113.

215. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 102, 105, 109 i 112.

216. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 99-108.

217. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 87. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 335.

218. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 87, 165-168.

219. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 166-168.

220. «Car en dit fet de les generalitats ha plagut als Senyors Reys [que els diputats] hagen tant poder com la Magestat del Senyor Rey, e tant com la Cort del dit Principat e [els] tres brassos d'aquella»: ACA, G, G/161, f. 1 r.; ed.: I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 481.

221. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 7. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 8-9. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 14 i 299-301.

222. Com es desprèn de l'informe que el regent dels comptes, Bartomeu Navel, va presentar, el 1433, davant les Corts de Barcelona: *Cortes de Cataluña*, XVII, pp. 457 i 459.

Principat. Només quan no havien pogut trobar arrendador, els gestors del General confiaven la recaptació dels tributs a un oficial de la institució o, menys sovint, a un assalariat extern.²²³ En cas d'incompliment del contracte per part de l'arrendatari, els Diputats recuperaven els impostos, per tal de tornar-los a subhastar o confiar-los a un nou col·lidor.²²⁴ Disposaven també de la facultat d'instruir i fallar, amb la col·laboració dels advocats, totes les causes i plets relatius als tributs específics de l'entitat.²²⁵ Els concessionaris de qualsevol d'aquests tres impostos podien denunciar el contracte sense cap mena de penalització si la Generalitat, durant el període de vigència, modificava la normativa que en regulava la col·lecta.²²⁶

La recaptació descentralitzada dels impostos, tanmateix, només dificultava, no eradicava, l'evasió fiscal, els fraus i el contraban; d'aquí que el General en confiés la vigilància als guardes, uns controladors especialitzats, ja que cada un només supervisava la circulació de les mercaderies sotmeses al pagament d'un dels tres impostos esmentats. En les ciutats importants del Principat, a la segona dècada del segle xv, ja hi treballaven conjuntament, doncs, diversos guardes; així com en els principals passos fronterers, ports i ribes de mar. El seu salari, per a aquesta època, encara no ha estat escatit. Els diputats generals, a escala del Principat, i els locals, en les respectives circumscripcions, controlaven també —com ja s'ha exposat— tot el procés recaptador, matèria en la qual estaven facultats per jutjar tota mena d'infraccions. Les sancions ordinàries consistien en la pèrdua de la mercaderia amb què s'hagués comès l'estafa i el pagament d'un multa, per als defraudadors, i la restitució quadruplicada de les quantitats extorsionades, en el cas d'arrendadors o col·lectors.²²⁷

Aquest era l'organigrama de la Diputació del General dissenyat a les Corts de Barcelona de 1413. Preocupats pel costos salarials resultants, els legisladors no sols en congelaren la plantilla, sinó que facultaren a més els diputats per reduir-la, de considerar-ho oportú.²²⁸ Els gestors de la institució, emperò, sempre es mostrarien més partidaris —com es veurà més endavant— de multiplicar els càrrecs que de delimitar-ne amb precisió les funcions i evitar els encobriments competencials.

223. «Que los dits tres deputats, ensemps ab los oïdors de comptes, ...hajan a fer las venditions o arrendaments dels drets del General a un trienni tan solament, o aquells retenir, e collir, per aquells preus e aquelles persones que.ls serà ben vist fahedor»: *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 8-9.

224. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 150.

225. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 190.

226. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 337.

227. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 90-91.

228. «Que en la Casa de la Deputació sien los escrivans, porters e altres oficials que de present hi seran elets i refermats en la dita Cort, e no pus avant; així, emperò, que, si als dits diputats serà ben vist que amb menys escrivans o altres oficials menors se puga regir la Casa de la Deputació o l'administració del dit General, que ho puixan reduir a menor nombre»: *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 18; cit. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XVI.

Els acords de les Corts de Barcelona de 1413 suposaren –com molt bé ha assenyalat Isabel Sánchez de Movellán²²⁹– la culminació d'un procés que havia començat el 1359. La nova normativa ordenava –tot conferint-los la forma de capítols de Corts i d'ordinacions– totes les disposicions, privilegis i normes que havien regulat fins aleshores el funcionament de la Generalitat; definia amb prou precisió l'estatut jurídic, l'estructura i les competències de la institució, així com els deures i drets dels oficials que hi treballaven. En conclusió, el 1413, es va establir definitivament l'estructura interna de la Diputació, que fins aleshores havia anat oscil·lant i canviant d'unes Corts a unes altres. Aquesta normativa, amb els retocs periòdics imposats pels canvis de la conjuntura, es perpetuaria fins a la dissolució de la Generalitat, a començament del segle XVIII.

4. LA RECUPERACIÓ DE LA INICIATIVA POLÍTICA PER PART DEL SOBIRÀ

El canvi de dinastia, amb totes les seves conseqüències, havia permès als estaments privilegiats catalans redissenyar a la baixa l'espai específic del sobirà. L'eufòria fou, tanmateix, breu. Ferran I i el seu successor Alfons el Magnànim, reforçats pel fracàs de l'aixecament de Jaume d'Urgell i el suport d'un ampli sector de les capes baixes rurals i urbanes, aconseguiren, a les Corts de Tortosa-Montblanc (1413-1414), Barcelona (1416) i Sant Cugat-Tortosa (1419-1420), rebutjar les principals reivindicacions dels legisladors: el reconeixement a la Generalitat del dret a jutjar els incompliments de les Constitucions, la reestructuració de la Audiència reial, la revocació de totes les comissions constituïdes per al rescat de jurisdiccions i béns del Patrimoni reial, la prohibició dels sindicats pagesos, i l'exclusió dels estrangers de tots els càrrecs, tant civils com eclesiàstics, a Catalunya i a Mallorca.²³⁰

a) Restabliment de l'entesa entre la Corona i els pagesos

El braç nobiliari va denunciar, a les Corts de Barcelona del 1416, que els camperols, assessorats per comissaris reials, tornaven a organitzar-se en sindicats per tal d'escorcollar, malgrat els vets vigents, les vies de sortida de la jurisdicció senyorial. El monarca es negà, tanmateix, a desautoritzar les reunions rurals, que impulsaven indirectament el redreç del Patrimoni reial. Tres anys després, els terratinents, a les Corts de Sant Cugat, clamaren contra el sobirà i els seus agents, pel fet d'haver

229. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 106.

230. Com va quedar reflectit clarament en les actes, editades a *Cortes de Cataluña*, XI, pp. 305-434; XII, 1908, pp. 1-52 i 56-352, respectivament.

autoritzat els pagesos de remença a integrar-se en sindicats i manllevar diners.²³¹ Coetàniament, un sector dels juristes va reiterar el seu suport al moviment agrari, declarant que tots les persones, pel fet d'haver estat creades lliures, podien exigir legalment ser tractades com a tals.²³² L'entesa dels camperols amb la nova dinastia suscitava descontentament entre els poderosos, que veïen alarmats com el sobirà, amb el concurs dels seus respectius pagesos, reiniciava la recuperació de rendes i senyories que els havia cedit com a penyora, en contractes de préstec. Alguns jerarques, tant seculars com eclesiàstics, passaren de les queixes a l'acció, vexant els veïns de les comunitats que intentaven sortir de la seva jurisdicció.²³³ Amb mesures agressives aconseguiren reduir a la condició d'homes propis alguns conreadors lliures, que fins aleshores no havien suportat cap dels mals usos.²³⁴ L'actitud dels feudataris envers les reivindicacions pageses continuava, tanmateix, no sent unànime: un sector minoritari, mancat de recursos, acceptava dels seus respectius pagesos, en concepte de redempcions individuals de servituds, quantitats considerable de diners.²³⁵ Els efectes, entre els camperols, d'aquests canvis negociats d'estatus devien ser dobles: atenuar la tibantor social entre els beneficiats i incrementar-la entre aquells que, per manca de recursos o per la intransigència del senyor, no hi tenien accés.

La partença del Magnànim –concentrat, des del maig de 1420, a assentar les bases per a una ofensiva sobre la Itàlia meridional– no va provocar inicialment un canvi de directrius en la política agrària de la Monarquia: durant el segon semestre d'aquell mateix any, la reina Maria de Castella, després d'aprovar la lluita de les set parròquies de la Vall d'Hostoles, autoritzava els homes de Vilobí d'Onyar (la Selva),

231. *Cortes de Cataluña*, XII, p. 75. A. RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle xv»; p. 189.

232. Arxiu de la Seu de Manresa, *Liber Praepositi*, XV, fs. 257-289; cit J. VICENS VIVES, *Historia de los Remensas*, p. 39.

233. La reina Maria de Castella, en qualitat de procuradora general de Catalunya, va haver d'ordenar, el 1419, a Joana, esposa de Ramon de Castellà, que cessés en les pressions que exercia, com a represàlia per haver iniciat el procés de retorn a la jurisdicció reial, sobre els veïns de Pallerols, Sant Antolí, Timor i Sauer (ACA, C, reg. 2948, f. 4 r.; ed. Miquel GOLOBARDES, *Els remences*, II, p. 185).

234. Pere de Molleres, Joan Maiol, Guillem Marunys, Joan Colom i Pere Casadensac, pagesos del patrimoni del monestir de Sant Joan les Fonts, reconeixien, el febrer de 1420, haver esdevingut homes propis del prior i de la comunitat (Francisco MONSALVATJE, *Noticias Históricas*, XIII, p. 410); cinc anys després, pel febrer de 1423, ho feia Francesca, esposa de Bernat de Solar (*Ibidem*, p. 410).

235. L'abat de Sant Pere de Camprodon, el febrer de 1417, enfranguia, a canvi del pagament de 10 florins, Mateu, de la parròquia de Sant Silvestre de Mor, i la seva filla Elisenda, homes propis de l'esmentat monestir (Francisco MONSALVATJE, *Noticias Históricas*, XIII, p. 177). Guillem Lografs i la seva esposa Francesca, homes propis del monestir de Santa Maria d'Amer, compraven, per aquesta mateixa època, la seva llibertat a l'abat, per 6 florins (Francisco MONSALVATJE, *Noticias Históricas*, XIII, p. 177).

Pedrinyà, Caça de Pelràs i la Pera (Baix Empordà) a reunir-se en assemblea a fi d'adunar els recursos necessaris per redimir les respectives jurisdiccions.²³⁶

b) Estancament tecnològic en la manufactura llanera i dificultats puntuals en el comerç exterior

L'economia urbana s'enfrontava també amb algunes mancances internes i problemes externs, tots sumats, emperò, de magnitud força inferior a la qüestió rural. El procés de renovació de la draperia catalana endegat al darrer terç del segle XIV va reduir el seu ritme després de 1410, quan les classes privilegiades del Principat incrementaren, malgrat la pujada de preus provocada per les barreres aranzelàries, el consum dels vistosos teixits septentrionals. Les vendes de draps de luxe en les ciutats catalanes beneficiava, per altra part, els gran mercaders locals, que hi controlaven les importacions.²³⁷ Les entrades de teles estrangeres incidien també sobre els ingressos fiscals de la Diputació del General, encara que d'una forma quelcom més complexa que en els interessos dels particulars, atès que incrementaven directament la recaptació dels drets d'entrades i d'eixides i del segell de cera alhora que reduïen indirectament la dels drets de la bolla de plom, en la mesura en què concorrien amb els draps de la terra i n'endarrerien la renovació tècnica del procés productiu.

Tot i que Egipte i Síria havien esdevingut les dues principals —gairebé úniques— àrees de connexió comercial entre l'Orient Llatí i el món mediterrani, la rapacitat fiscal dels mamelucs havia empobrit ambdós països i n'havia reduït sensiblement la capacitat de reacció. Per altra part, a començament del segle XV, el poder central havia perdut el control d'alguns districtes del soldanat. Els catalans, en aquest escenari convuls, desenvolupaven dues activitats força lucratives però difícilment combinables, la guerra de cors i el comerç. L'agressivitat en els mars de Llevant s'havia iniciat el 1408, abans, doncs, del canvi de dinastia.²³⁸ L'etapa dels primers incidents s'havia tancat, el 1412, amb un raid d'unes embarcacions valencianes al litoral

236. Julián de CHÍA, *Bandos y bandoleros en Gerona*, Girona, II, 1888, p. 64. Santiago SOBREQUÉS, «La política remença de la monarquia en temps d'Alfons el Magnànim». A: S. SOBREQUÉS i J. SOBREQUÉS, *La guerra civil catalana del segle XV*, I, 1973, p. 15.

237. Només la companyia barcelonina de Llobera-Junyent havia consignat, el 1413, a la importació de draps septentrionals 25.417 lliures 7 sous i 5 diners; una xifra enorme si se la compara amb les dels capitals arreplegats per la majoria de les societats mercantils catalanes coetànies: C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, p. 56, nota 74.

238. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 30-31.

egipci,²³⁹ seguit de la tramesa de dues ambaixades²⁴⁰ per part de Ferran I. Quan els esforços negociadors tot just havien obtingut el relleu del tràfic català a Llevant,²⁴¹ uns incidents provocats pel cònsol i els mercaders a Alexandria havien induït el soldà, el 1414, a prohibir l'amarratge d'embarcacions barcelonines en tots els seus dominis i a decretar una confiscació general de béns als súbdits del comte rei.²⁴²

Les espècies representaven, emperò, un paper tan important en el normal funcionament del sistema comercial català que els vaixells, durant les fases àlgides, només reduïen sensiblement les seves escales a les ribes de l'Orient Mitjà, sense arribar mai, emperò, a desaparèixer-ne del tot. Les fonts notariales barcelonines registren, per al 1415, quatre sortides cap a Alexandria, tres envers Beirut i dues amb destinació a Jaffa.²⁴³ Els mercaders, aleshores, es desviaven, a fi de reduir el risc de sancions, cap a Rodes, que havia esdevingut un important mercat redistribuidor d'articles orientals,²⁴⁴ o optaven per traslladar-se discretament a Alexandria i als altres ports del soldanat en embarcacions estrangeres. Alfons el Magnànim va iniciar el seu regnat amb una ofensiva naval contra el litoral egipci,²⁴⁵ que hi va provocar un embargament general de mercaderies. La tensió es va reflectir immediatament en el port de Barcelona, on, el 1416, només es registraren tres sortides per als ports del soldanat.²⁴⁶ La cobdícia fiscal de l'Administració mameluc i el reflux dels cors no trigaren, tanmateix, a reobrir gradualment les costeres egípcies, palestines i síries a les embarcacions barcelonines, com es desprèn del ritme dels viatges:²⁴⁷ quatre, el 1417, nou, el 1418, i onze, el 1419. Una represa de l'agressivitat, durant el segon semestre d'aquell darrer any, i la consignació d'una part considerable de la flota catalana a la primera expedició d'Alfons el Magnànim al regne de Nàpols van tornar a provocar

239. D. COULON, *Barcelone et Orient*, p. 208.

240. A. BOSCOLO, *La politica italiana di Ferdinando I d'Antequera*, Càller, 1954, p. 27. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 29. D. COULON, *Barcelone et Orient*, p. 53.

241. Amb sis viatges, el 1413, i disset, el 1414: D. COULON, *Barcelone et Orient*, apèndix I, pp. 758-760.

242. Per a la reconstrucció de les complicades relacions comercials i diplomàtiques entre la Corona catalanoaragonesa i l'Egipte mameluc, tot i l'aportació recent de Damien Coulon (*Barcelona et Orient*, pp. 43-132), continuen sent de consulta obligada les antigues monografies de P.H. DOPPS (*Les relations égypto-catalanes et les corsaires au commencement du XVe siècle*, El Caire, 1949), A. DARRAG (*L'Egypte sous le règne de Barsbay, 825-841, 1422-1438*, Damasc, 1961) i N. COLL («Aspectos del corso catalán y del comercio internacional en el siglo XV», *Estudios de Historia Moderna*, IV, Barcelona, 1954, pp. 160-162).

243. D. COULON, *Barcelone et Orient*, apèndix I, pp. 760-762.

244. D. COULON, *Barcelone et Orient*, pp. 54-55.

245. D. COULON, «Un tournant dans les relations catalano-aragonaises avec la Méditerranée orientale», *XVI Congresso di Storia della Corona d'Aragona*, Nàpols, 2000, I, pp. 1056-1058; *idem*, *Barcelone et Orient*, pp. 55 i 204-205.

246. D. COULON, *Barcelone et Orient*, apèndix I, pp. 762-763.

247. D. COULON, *Barcelone et Orient*, apèndix I, pp. 764-769.

una forta caiguda, a Barcelona, de les eixides cap a Llevant, que es reduïren a dues, el 1420, i a cinc l'any següent.²⁴⁸ Durant la dècada de 1412-1421, la mitjana anual de partences fou de 6,3, amb un sostre d'onze, el 1414, i un sòl mínim de dues, el 1412 i el 1420. Aquesta contracció de l'oferta de nòlits va induir els mercaders catalans més coratjosos –o imprudents– a utilitzar, en les seves travessies a Llevant, embarcacions estrangeres, concretament galeres florentines, que, des del 1419, recalaven en la platja de la Ciutat Comtal.²⁴⁹ El replegament de la Mediterrània oriental no va provocar, tanmateix, un fort balanceig de la flota cap a l'Atlàntic

Les connexions amb Flandes, durant les dues primeres dècades del segle xv, es mantingueren, tanmateix, febles: la documentació notarial barcelonina només registra, per el període 1404 i 1417, una sortida cap a Flandes,²⁵⁰ la de la nau de Pere i Guillem Oliver, el 1406. Tot i les llacunes que presenten les fonts disponibles, aquest interval –com ha indicat Claude Carrère²⁵¹ és massa llarg per ser fortuït. Segons l'avaluació més optimista, a la segona dècada de la centúria, només una embarcació per any partia, doncs, de Barcelona amb destinació al Mar del Nord.²⁵² Aquest desinterès dels armadors locals –provocat per una escalada puntual de la pirateria anglesa i la forta concurrència sistemàtica de les marines italianes a l'Atlàntic septentrional– contrastava amb la creixent activitat desenvolupada coetàniament pels mercaders catalans a Bruges i a Londres: el fet que hi poguessin concedir crèdits a comerciants florentins, venecians i genovesos demostra que la primera generació de la colònia ja comptava amb membres força solvents.²⁵³ Alguns homes de negocis barcelonins, com Miquel Brugarola, havien traslladat fins i tot el centre dels seus negocis a l'empori septentrional.²⁵⁴

Flandes havia esdevingut, per als comerciants mediterranis, un mercat especial, on es podia adquirir un producte únic per la seva qualitat: els draps. Els catalans hi compraven també, encara que en quantitats molt inferiors, ferro, pells, roja, fusta i peix salat.²⁵⁵ Anglaterra, tenia aleshores força menys interès per als homes de negocis barcelonins, mallorquins i valencians, que només carregaven, a Londres i

248. D. COULON, *Barcelone et Orient*, apèndix I, pp. 770-772.

249. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 32.

250. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 96.

251. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, p. 53.

252. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 96 i 117.

253. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, p. 54.

254. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, pp. 54-55.

255. D. PIFARRÉ, *Barcelona i el Mar del Nord*, pp. 112-153. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, pp. 58-59. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 137-142. A. RIERA MELIS i G. FELIU, «Les activitats econòmiques», p. 220. A. ORTEGA, *El reino de Mallorca y el mundo atlántico (1230-1349). Evolución político-mercantil*, La Coruña, 2008, pp. 211-212, 237 i 254.

Southampton, estany i draps;²⁵⁶ les importacions de llana, cuirs i plom, documentades entre 1307 i 1353,²⁵⁷ havien desaparegut gradualment durant la segona meitat de la centúria. El catalans redistribuïen per ambdues àrees tant espècies, alum, cotó i colorants orientals, com sucre i sofre sicilians. El tràfic, tanmateix, només era parcialment de reexportació, atès que els productes catalans, valencians i aragonesos hi ocupaven també un lloc important. El safrà ja s'havia convertit en el producte de la «confederació» més conegut a les costes del Mar del Nord, on també gaudien de força acceptació la grana, la fruita seca, l'oli i l'arròs.²⁵⁸ La diversificació de les exportacions i de les importacions, pel fet de no anar acompanyada d'una millora en la relació dels intercanvis «invisibles», no va contribuir, emperò, a equiponderar la balança de pagaments, que va continuar tancant-se amb un saldo negatiu per a Catalunya.

d) Els progressos estructurals de la Generalitat

La Diputació, en un context de recuperació de la iniciativa política per part del sobirà, va concentrar els seus esforços més en el desenvolupament de les estructures que no pas en l'ampliació de les competències. Pel que fa al règim de dedicació dels oficials principals, els legisladors de les Corts de Sant Cugat-Tortosa, mentre que mantingueren el període d'absència gratificada per als diputats en els dos mesos a l'any²⁵⁹ que els havien concedit els seus antecessors el 1413, van ampliar el dels oïdors a quatre mesos.²⁶⁰ Els oïdors, quan substituïssin els diputats absents, en percebrien, a més, el salari,²⁶¹ que havia passat d'un florí a quinze sous barcelonins diaris.²⁶²

Durant la segona dècada segle xv, les diverses escrivanies de la Diputació del General experimentaren un creixement important, com es desprèn tant de les refe-

256. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, pp. 57-58. A. RIERA MELIS i G. FELIU, «Les activitats econòmiques», p. 220.

257. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, p. 50. A. RIERA MELIS, *La Corona de Aragón i el Reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV. Las repercusiones arancelarias de una segregación territorial*, Madrid-Barcelona, 1986, pp. 129, 143 i 146. A. ORTEGA, *El reino de Mallorca y el mundo atlántico*, pp. 222 i 254. Vegeu també *infra*, p. 239.

258. D. PIFARRÉ, *Barcelona i el Mar del Nord*, pp. 158-218. J.M. MADURELL i A. GARCIA, *Comandas barcelonesas*, pp. 42-43 i 297-298. A. GARCIA i M.T. FERRER, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, Barcelona, 1983, II, pp. 449-450. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, p. 57. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 132-137. A. RIERA MELIS i G. FELIU, «Les activitats econòmiques», p. 220. A. ORTEGA, *El reino de Mallorca y el mundo atlántico*, p. 207, 220-221, 231, 234 i 253.

259. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 50.

260. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 49.

261. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 166, nota 140.

262. Vegeu *infra*, p. 203, nota 289.

rències que va aportar, fa gairebé seixanta anys, Marina Mitjà,²⁶³ com de les anàlisis més recents de Josep Maria Sans Travé²⁶⁴ i Isabel Sánchez de Movellán.²⁶⁵ A la seu de la Generalitat funcionaven aleshores tres departaments o seccions: l'escrivania major, l'escrivania del regent de comptes i l'escrivania del racional o de l'arxiu.

A l'escrivania major, que funcionava com una veritable notaria, es conferia fe pública a tots els contractes, documents i diligències de la Diputació que per la seva naturalesa requerien la garantia d'autenticitat.²⁶⁶ El cap havia de ser, per tant, un notari públic. Els instruments que s'hi legalitzaven eren enregistrats en un protocol, anomenat *Manual*, la confecció del qual no era, tanmateix, obra directa i exclusiva del notari titular sinó, en bona part, d'escrivans que treballaven a les seves ordres. L'escrivà major²⁶⁷ disposava de dos ajudants. L'ajudant primer portava el *llibre d'èpoques*, on s'anotaven les sumes pagades per la Diputació als seus creditors; l'ajudant segon es feia càrrec del registre de *lletres i albarans*.²⁶⁸ Tots ells percebien, a canvi del seu treball, la corresponent remuneració: cent lliures anuals, l'escrivà major, i cinquanta, els ajudants.²⁶⁹ Pels volts de 1420, es creà el càrrec de tercer ajudant de l'escrivania major, amb un salari de vint-i-cinc lliures.²⁷⁰

L'escrivania del regent de comptes²⁷¹ actuava com a caixa de l'entitat; la seva comesa consistia a enregistrar-ne tots els ingressos, i a pagar i anotar-ne les despeses. Els diputats solien confiar la direcció d'aquest departament a un mercader o un canvista,²⁷² a un expert en comptabilitat amb sentit financer. El seu sou era idèntic al del cap de l'escrivania major, cent lliures anuals.²⁷³ Tenia assignat un escrivà, que redactava la majoria dels assentaments en el dos llibres comptables de l'entitat; tasca

263. M. MITJÀ, «Introducció» a *Dietaris de la Diputació del General de Catalunya. 1454-1472*, Barcelona, 1950, pp. XIV i XV.

264. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», pp. XVIII-XXII.

265. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 192-229.

266. M. MITJÀ, «Introducció», p. XIV. J. M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», pp. XVIII-XXII.

267. Càrrec documentat del 1415 ençà: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 14.

268. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», pp. XVIII-XX. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 194-195.

269. J. SAFONT, *Dietari*, p. 42. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XIX. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 198.

270. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 34. J. SAFONT, *Dietari*, p. 12.

271. Que ja en funcionava el 1415: I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 206, nota 120.

272. Com Jaume Casasaja, la taula del qual féu fallida el 12 de gener de 1447, mentre ocupava el càrrec: J. SAFONT, *Dietari*, p. 51.

273. J. SAFONT, *Dietari*, p. 51. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XX. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 208.

per la qual percebia un estipendi de setanta lliures a l'any.²⁷⁴ D'aquesta secció en dependria, uns anys després, l'encarregat de cobrar els deutes als particulars.²⁷⁵

L'escrivania del racional²⁷⁶ o de l'arxiu donava suport als oïdors de comptes en la seva tasca d'auditar la gestió econòmica del General i en custodiava els llibres comptables. Al capdavant hi solia haver un ciutadà prestigiós, la tasca del qual consistia a examinar, juntament amb els oïdors, els comptes dels diputats generals, dels diputats locals i dels oficials que administraven béns o drets de la Generalitat.²⁷⁷ Del 1416 ençà, portava el *Llibre Blau*, on anotava tant els arrendaments i les comandes de tots els impostos, com els pagaments efectuats periòdicament pels concessionaris.²⁷⁸ Els seus emoluments, cent lliures anuals,²⁷⁹ eren idèntics als dels altres dos caps de secció. Disposava també, com l'escrivà major, de dos adjunts, generalment notaris de professió.²⁸⁰

Ben prest, l'increment de personal degué provocar problemes d'espai a la seu del General: per la tardor de 1420, un dels ajudants del regent de comptes treballava en una alberg de lloguer. Per raons de seguretat, havia deixat, emperò, els llibres i documents en la seva antiga dependència; raó per la qual, el 5 d'octubre, en va encomanar la custòdia a l'altre ajudant.²⁸¹

La Diputació, malgrat haver renunciar –com ja s'ha exposat– a la creació d'una Guarda específica, es féu càrrec, durant la segona dècada del segle XIV, de totes les gestions relacionades amb les fugues dels esclaus. Va encarregar als guardians fronterers de les generalitats que retinguessin també totes les persones sospitoses de ser esclaus fugitius.²⁸² Va mitjançar, així mateix, entre els captivadors d'esclaus fugitius i els seus respectius propietaris per tal d'establir-ne el rescat, tot imposant la quantia acostumada en cada circumscripció.²⁸³

274. J. SAFONT, *Dietari*, p. 51. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XX. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 209.

275. Vegeu *infra*, p. 220.

276. Documentada, com les dues anteriors, des del 1415: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 14.

277. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 13-14; cit. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 214, nota 161.

278. «Ells [els diputats generals] havien comanat [el 23 de juliol de 1418] al discret Johan Verdager lo libre blau, apellat balans, àlias de generalitats» (*Dietaris de la Generalitat*, I, p. 24). El primer volum de la sèrie abraça el quinquenni de 1416-1420 (I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 322, nota 274).

279. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XX.

280. M. MITJÀ, «Introducció», p. XV. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 213.

281. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 30.

282. R. SALICRÚ, *Esclaus i propietaris d'esclaus*, p. 29.

283. R. SALICRÚ, *Esclaus i propietaris d'esclaus*, p. 25.

Quant a les competències navals, la Generalitat va supervisar de prop l'ampliació²⁸⁴ i el funcionament de la drassana reial de Barcelona, i en va nombrar el drassaner.²⁸⁵ Hi va fer construir sis galeres noves²⁸⁶ i en va posar tres de què ja disposava al servei de Benet XIII,²⁸⁷ per el seu trasllat de Peníscola a Perpinyà.²⁸⁸

La Diputació, entre 1413 i 1421, va poder incrementar les retribucions d'alguns dels seus funcionaris,²⁸⁹ ampliar personal i exercir plenament les seves competències perquè les disfuncions experimentades per alguns sectors clau de l'economia catalana només havia generat ròssecs, no una caiguda sensible i prolongada dels ingressos fiscals. Del 1413 al 1419, l'import total dels arrendaments s'havia elevat, amb oscil·lacions de feble amplitud, de 53.175 lliures a 57.240 lliures.²⁹⁰ Aquesta puja no ha de fer oblidar, emperò, l'existència de ròssecs importants en les liquidacions. Com que una cosa compensava l'altra, hom pot considerar, tot seguint a Claude Carrère,²⁹¹ que la institució gaudia aleshores d'una relativa estabilitat financera.

5. L'AMPLIACIÓ DE COMPETÈNCIES DE LA DIPUTACIÓ PER LES CORTS DE TORTOSA-BARCELONA DE 1421-1422

La correlació de forces entre la Monarquia i els estaments privilegiats va experimentar un nou capgirament durant la primavera de 1421, arran de l'ambiciosa política exterior d'Alfons el Magnànim, la qual, en la seva primera fase, implicava, a més del refermament de la pau a Sardenya i a Sicília, la conquesta de Còrsega i de Nàpols. El projecte de convertir la Corona d'Aragó en la potència hegemònica de la

284. Iniciada cap el 1390. Per a una anàlisi documentada de les reformes efectuades, entre 1378 i 1415, en aquest vast i important immoble, vegeu: A. RIERA MELIS, «Les drassanes de Barcelona», pp. 219-224; *idem*, «La construcción de infraestructuras navales en la Baja Edad Media. Las atarazanas reales de Barcelona (1378-1387)», A: *L'edilizia prima della rivoluzione industriale. Secoli XIII-XVIII. Atti de la Tretaseiesima Settimana di Studi de l'Istituto Internazionale di Storia Economica «Francesco Datini» di Prato*, a cura de S. Cavaciocchi, Florencia, 2005, pp.759-769.

285. El primer dels quals, Bartomeu Desfeu, va morir el 22 de febrer de 1422: J. SAFONT, *Dietari*, p. 13.

286. *Dietaris de la Generalitat*, I, pp. 14.

287. *Dietaris de la Generalitat*, I, pp. 15 i 17. J. SAFONT, *Dietari*, p. 6.

288. On Ferran d'Antequera li havia concertat una entrevista amb l'emperador Segismond i una delegació del Concili de Constança.

289. Si més no el dels diputats i el dels advocats, que va passar, el 1420, d'1 florí a 15 sous barcelonins diaris, i de 100 florins a 1.500 sous, respectivament (I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 167 i 187, nota 32). És possible, tanmateix, que aquest augment no fos més que una compensació per la revaloració gradual del florí respecte a la moneda de tern.

290. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, 1978, p. 147.

291. *Ibidem*.

Mediterrània occidental suscitava, emperò, una forta hostilitat en els estats riberecs, especialment a Gènova, i només tenia el suport del sector més actiu dels mercaders i dels armadors catalans. La reina Maria, arran de les peremptòries demandes de recursos econòmics i militars del seu espòs, havia hagut de reunir les Corts a Tortosa el 24 de maig. Els legisladors aprofitaren la conflictiva conjuntura exterior i l'absència del sobirà²⁹² per desencadenar una nova ofensiva pactista, que van guanyar en tota línia, atès que aconseguiren imposar a la lloctinent totes les exigències que el seu sogre i el seu marit havien rebutjat en les tres convocatòries anteriors. A les sessions –que, des del 23 de juny, continuaren a Barcelona– es van aprovar constitucions referents al dret dels catalans a exercir en exclusiva determinats càrrecs militars, administratius i eclesiàstics al Principat;²⁹³ a la prohibició de nomenar comissaris regis,²⁹⁴ veto que significava l'arrest de la política del rescat de jurisdiccions; i a la primacia dels Usatges, Constitucions i Capítols de Corts de Catalunya sobre les lletres, provisions, comissions i manaments reials.²⁹⁵ Més transcendència política va tenir encara la constitució que confiava a la Diputació del General la custòdia i defensa de les lleis de la terra davant qualsevol extralimitació del sobirà o dels seus oficials, i la facultava a disposar d'un síndic o procurador en la cort del rei i en la del primogènit, per defensar-hi el sistema constitucional del país.²⁹⁶ Amb aquestes noves competències, la Generalitat es convertia en l'efectiu contrapès de l'autoritarisme monàrquic. Els legisladors van encarregar, a més, als diputats generals que «metessen en real execució» el capítols relatius a la custòdia i seguretat del esclau²⁹⁷ aprovats, el 1413, a les Corts de Barcelona. El sobirà, a canvi d'aquestes importants concessions, va obtenir un estol de vuit naus grosses i deu galeres, ben armades i equipades, per un termini de sis mesos²⁹⁸ i un donatiu de 420.000 florins, que serien recaptats per la Generalitat mitjançant la venda de censals a carta de gràcia.²⁹⁹

Les Corts no es van concentrar, tanmateix, en els afers polítics, també s'ocuparen de l'economia del Principat. Els legisladors donaren suport a les mesures dissenyades pel braç de les ciutats reials per dinamitzar-ne dos sectors claus, la navegació comercial i la draperia. Els representants de l'alta burgesia, per tal de millorar

292. Els legisladors, en la inauguració de les sessions, ja criticaren la lloctinent per haver convocat i per presidir les Corts, dues facultats indelegables, en la seva opinió, del comte rei (*Cortes de Cataluña*, Madrid, XIII, 1909, pp. 39-41). El retret tenia com a finalitat debilitar simbòlicament i fàctica la presidència de l'assemblea legislativa.

293. *Cortes de Cataluña*, XIII, pp. 106-108, 117-118, 128-130, 169-170, 402.

294. *Ibidem*, pp. 108.

295. *Ibidem*, pp. 146-148, 414-415.

296. *Cortes de Cataluña*, XIII, pp. 414-415.

297. J. MIRET I SANS, *La esclavitud en Cataluña*, pp. 29-30.

298. *Cortes de Cataluña*, XIII, pp. 112-114, 174-176.

299. *Ibidem*, pp. 423-424.

l'articulació comercial de les contrades ultrapirinenques del Principat amb la Mediterrània Occidental, proposaven una solució de caire liberal. Sol·licitaven l'abrogació del monopoli de càrrega i descàrrega que Pere el Cerimoniós i Martí l'Humà havien concedit,³⁰⁰ en tot el litoral rossellonès, a Cotlliure,³⁰¹ a fi d'incrementar-hi els ingressos de la lleuda i accelerar el seu creixement demogràfic. La reobertura a la navegació mercant de les platges de Canet, Elna i Argelers –com reflectia una enquesta³⁰² realitzada durant el bienni de 1405-1406– oferia, tanmateix, avantatges i inconvenients. Els tres indrets costaners estaven connectats amb Perpinyà per camins curts, amples i planerencs, que permetien la circulació rodada. Les comunicacions entre la capital del comtat i la vila de Cotlliure, ubicada entre els darrers contraforts de la serra de l'Albera, s'havien de canalitzar, en canvi, per rutes força més llargues, estretes i accidentades, només transitables per rècules de semovents. L'opció de les platges implicava, doncs, per als usuaris una reducció dels costos de transport, important –de l'ordre del 50%– en el segment terrestre³⁰³ i negligible en el marítim.³⁰⁴ L'ancoratge en ribes obertes, poc profundes i desproveïdes de tota mena d'infraestructures portuàries comportava, emperò, alguns inconvenients: incrementava considerablement el risc de pèrdua de les mercaderies i de les embarcacions, per inclemències del temps, robatori, pirateria o cors. Les operacions de càrrega i de descàrrega s'efectuaven, doncs, amb més seguretat a Cotlliure, que disposava d'un port arrecerat i d'aigües profundes, on podien refugiar-se tota mena d'embarcacions, incloses les d'alt tonatge. Els principals beneficiaris de la llibertat de comerç eren: els grans mercaders de Perpinyà, que s'estalviaven, a més de la part dels costos del transport ja esmentada, el pagament dels aranzels de la lleuda de Cotlliure, si més no per als carregaments provinents de França;³⁰⁵ els atzemblers de Canet³⁰⁶ i uns quants carreters de Perpinyà, que monopolitzaven el tràfic comercial entre ambdues localitats; i el vescomte d'Illa, senyor de Canet, per l'increment de les rendes i de l'activitat econòmica local generat pel carregador. La derogació del mo-

300. El 12 de maig de 1378 i a la darrerria de 1406, respectivament: R. SALICRÚ, «En lo port de Cochliure o en la plaja de Canet», *XVII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*, Barcelona, 2003, I, pp.575-576.

301. *Cortes de Catalunya*, XIII, pp. 144-145.

302. ACA, C, reg. 2003, fs. 12 r.-17 v.; cit. R. SALICRÚ, «En lo port de Cochliure», p. 575, nota 26.

303. Un dels enquestats, carreter de professió i, per tant, ben informat, va declarar que «ha per cert que [el transport d'una càrrega] conste la meytat més de Copliure que [de] Canet»: R. SALICRÚ, «En lo port de Cochliure», p. 581.

304. Només apreciable per als trajectes provinents de Gènova o de Pisa: R. SALICRÚ, «En lo port de Cochliure», p. 580.

305. Com molt bé precisa un dels enquestats: «Les mercaderies qui venen de França e descarreguen a Canet no paguen res al dit senyor [rei]»: R. SALICRÚ, «En lo port de Cochliure», p. 582.

306. R. SALICRÚ, «En lo port de Cochliure», pp. 582-583.

nopoli d'ancoratge de Cotlliure perjudicava, en canvi, el sobirà, pel fet de reduir-hi els ingressos de la lleuda; els transportistes de la franja meridional del Rosselló, que acudien diàriament a la vila portuària del Vallespir a la recerca de càrrega;³⁰⁷ i els taverners i hostalers de Perpinyà, atès que els traginers de Canet, després de realitzar un o dos viatges diaris, retornaven sistemàticament a casa seva i no efectuaven, doncs, cap mena de despesa a la capital, ni per les seves necessitats ni per les dels seus animals.³⁰⁸

La llibertat de càrrega i descàrrega al litoral rossellonès –que, segons els seus patrocinadors, reduiria els costos tant de les importacions d'aliments, alum i colorants tèxtils orientals, com de les exportacions de draps perpinyanesos– es reinstaurava, per altra part, quan un repunt de l'hostilitat mameluca i l'escalada de l'ofensiva d'Alfons el Magnànim sobre Nàpols estaven provocant una concentració de la marina catalana a la conca occidental del Mare Nostrum. El replegament de Llevant no va generar, doncs, un fort balanceig de la flota cap a l'Atlàntic, atès que, en les fonts documentals coetànies, no ha quedat registrada cap sortida per a Flandes o Anglaterra.³⁰⁹ L'activitat dels mercaders catalans a ambdues àrees no va experimentar, en canvi, una caiguda paral·lela; aquesta divergència d'actituds va incrementar, tant a Barcelona, com a Mallorca i València, el decalatge –ja existent– entre la demanda i l'oferta de nòlits per a la carrera del canal de la Mànega, circumstància que fou aprofitada pels armadors estrangers. En galeres venecianes i naus biscaïnes o genoveses, les espècies i els draps fins continuaren circulant, doncs, entre els ports de la «confederació» i els del Mar del Nord.

Un arrest conjuntural en el procés de posada la dia de la tecnologia tèxtil i una crescuda de les importacions havien accentuat, durant la segona dècada del segle xv, la concurrència dels draps flamencs i francoseptentrional en els mercats ibèrics i ultramarins de la Corona Catalanoaragonesa. Vers 1420, els menestrals i els comerciants més qualificats, davant l'impacte que aquesta mancança tenia damunt el sistema econòmic català, començaren a dissenyar mesures correctives, la primera de les quals va ser votada precisament a aquestes Corts de Tortosa-Barcelona, arran d'un informe tècnic que hi presentaren els membres del braç popular.³¹⁰ La reactivació de

307. Com es desprèn d'una de les respostes recollides en l'esmentada enquesta: «Tots matins trobava hom, hora de matines passades, CCCC bèsties de tragí a Copliure qui portaven los viures e mercaderies a Perpinyà; les quals bèsties eren de Argillers, de Perpinyà, Ortofan e de molts altres lochs del comtat de Rosselló, e que li recorda que la major partida de les dites bèsties eren àsens qui portaven blat, forment, peis e altres mercaderies semblants» (R. SALICRÚ, «En lo port de Cochliure», p. 583).

308. R. SALICRÚ, «En lo port de Cochliure», p. 584-585.

309. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, quadre fora de text 1.

310. *Cortes de Catalunya*, XIII, pp. 407-410.

la draperia, el sector clau de la manufactura, exigia, al seu parer, iniciatives decidides, pròpies de situacions d'emergència, de caire proteccionista, no liberal.

Davant l'escassa incidència de les barreres aranzelàries sobre el consum interior de draps de qualitat, els legisladors, el 1422 –en una conjuntura més adversa per al sector que la de 1365– proposaren, per tal d'esperonar-ne la producció al Principat, mesures més dràstiques: prohibir les importacions de teixits de «lana, de seda, o d'aur, de qualsevol specie o qualitat».³¹¹ De fet, aquest interdicte ja havia estat aprovat per les Corts de Montsó,³¹² el 1363, i ratificat per les de Barcelona,³¹³ el 1413. El tancament de fronteres als teixits estrangers –ben rebut pels menestrals del sector llaner– s'havia revelat, tanmateix, com una solució maximalista, atès que la draperia catalana no havia estat capaç d'atendre tots els nivells qualitats de la demanda interior i que una bona part de les espècies adquirides als emporis llevants encara es pagaven amb els capitals generats per les reexportacions de teles septentrionals. Aquestes disfuncions expliquen que, en ambdós casos, els grans mercaders haguessin assolit reduir ràpidament l'abast de la mesura. Ara s'intentava, un altre cop, restablir-ne l'observança inicial. Pels volts de 1420, els comerciants catalans col·locaven, en els mercats sicilians, sobretot draps blaus de Perpinyà, celestes de Girona, i verds,³¹⁴ amb un valor mitjà 10 tarins per cana, força per davall dels 25 tarins que s'hi pagaven coetàniament per una cana de draps florentins.³¹⁵ Tant la moció que liberalitzava la navegació mercant al litoral rossellonès com la proteccionista que tancava les fronteres del Principat als draps fins externs foren acceptades per les Corts i generaren sengles constitucions: *Jatsia per Constitucions*³¹⁶ i *Havents a cor*.³¹⁷

En el balanç de l'assemblea hom pot anotar, en l'haver dels pactistes, un seguit d'avenços importants en el control del poder reial i, en el deure, l'inici d'un cisma irreversible en el braç militar. Durant les sessions, en un ambient força tibet, els nobles es van dividir en dues faccions: d'una banda, el sector encapçalat pel comte de Cardona, moderat, partidari de compatibilitzar la defensa i el desenvolupament de les lleis de la terra amb el respecte a la sobirania del monarca; i de l'altra, el bàndol dels vescomtes d'Illa i Canet, d'Évol i de Rocabertí, radical, que pretenia erosionar tant com fos possible el poder reial. Cavallers, donzells i homes de paratge, a qui Ferran I havia denegat la constitució d'un braç propi, contribuïren, inquiets per les exigències dels pagesos, a tibar l'enfrontament polític i ideològic dels magnats.

311. *Ibidem*, p. 409.

312. En l'acta de creació de l'impost de la bolla: M. SÁNCHEZ i P. ORTÍ, *Corts, Parlaments i fiscalitat*, p. 231.

313. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 123.

314. H. BRESQ, «La draperie catalane», pp. 111-112.

315. H. BRESQ, «La draperie catalane», pp. 115-117.

316. *Cortes de Catalunya*, XIII, pp. 407-408, 409-410 i 417-418.

317. *Cortes de Catalunya*, XIII, pp. 409-410.

Mentre els representants dels tres estaments continuaven, a les Corts, la seva ofensiva pactista, la Generalitat s'afanyava a acomplir alguns dels compromisos que hi havia adquirit. A començament de juliol de 1421, van elegir sis guardes específics d'esclaus: quatre, que anaven a cavall i rebien un sou de 75 lliures anuals, havien de guaitar els passos fronterers; els dos restants, que es desplaçaven a peu, foren encarregats de vigilar la platja i els portals de Barcelona, tasca per la qual rebrien un salari de 22 lliures anuals.³¹⁸ Unes quantes setmanes després, el 30 de juliol, assignaven a l'escrivania de la Guarda un ajudant, el notari Joan Simó, amb un sou de 40 lliures anuals,³¹⁹ que ben prest li fou augmentat en 10 lliures anuals. La informació recopilada per les Corts de Barcelona de 1431-1433 ens ha permès saber també que la Generalitat, deu anys abans, havia creat dos càrrec específic nous, l'advocat i el «general rebedor dels drets» de la Guarda, amb una remuneració anual de 30 lliures i 25 lliures, respectivament.³²⁰ Per fer front a les indemnitzacions pels fugitius no recuperats i a les remuneracions dels oficials adscrits a la Guarda, els diputats acordaren que els propietaris pagarien una taxa d'un florí anual per cada 1.000 sous del valor dels seus respectius esclaus.³²¹ Els ingressos no degueren cobrir, emperò, els costos, atès que les Corts, el 1422, poc abans de la seva dissolució, elevaren considerablement la quantia de la prima. Van establir que per cada esclau barbarenc blanc o negre el valor del qual no superés les 50 lliures, el propietari abonaria dos florins anuals per cada miler de sous; en el cas que el propietari valorés l'esclau en més de 50 lliures, pagaria tres florins anuals per miler de sous; per la resta dels esclaus, satisfaria 16 sous 6 diners, és a dir, un florí i mig, per cada miler de sous de valor.³²²

Per aquesta mateixa època, la multiplicació de les missives expedides des de les escrivànies centrals va obligar el General a dotar-se també d'un «hoste de correus» que s'encarregava tant de gestionar totes les cartes de la institució, com d'allotjar els missatgers que les feien circular.³²³ El primer titular documentat del càrrec fou Nicolau Cili, del qual només sabem que morí el 1424 i fou substituït per Domènec Sorolla.³²⁴

Els diputats no descuraven tampoc les seves competències navals. El 5 d'octubre de 1421, pocs mesos després que les Corts haguessin concedit el donatiu al sobirà, la

318. *Cortes de Cataluña*, XVIII, p. 30. J. MIRET I SANS, *La esclavitud en Cataluña*. R. SALICRÚ, *Esclaus i patrons d'esclaus*, p. 29.

319. ACA, G, N/639, f. 177 r.; cit. R. SALICRÚ, *Esclaus i patrons d'esclaus*, p. 30.

320. *Cortes de Cataluña*, XVIII, p. 30.

321. R. SALICRÚ, *Esclaus i patrons d'esclaus*, p. 32.

322. R. SALICRÚ, *Esclaus i patrons d'esclaus*, p. 36.

323. «De spatxar los correus que.l dit General haurà mester, e de procurar les letres feent per lo dit General, e de fer per lo dit General totes coses qui pertanguen a hoste de correus»: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 44.

324. *Ibidem*.

reina i els diputats ja presidiren l'inici de la construcció de les quatre galiasses i les sis galeres, a les drassanes, i de les vuit naus, a la platja de Barcelona.³²⁵ Sengles lliuraments en metàl·lic³²⁶ efectuats, a començament de febrer de 1422, per la Generalitat palesen els avenços dels treballs. Per tal d'accelerar-ne el ritme, els legisladors, el 22 d'abril, el dia de la clausura de les Corts, autoritzarien la Diputació a manllevar 350 florins.³²⁷

6. L'ÍTERIM DE 1422-1431

Durant la primavera de 1422, continuaren, arreu del Principat, el preparatiu navals per a la guerra de Nàpols: el 3 de maig s'instal·laren les taules d'acordament per a la marineria i tres dies després es beneïren, a la seu de Barcelona, els estendards de les noves embarcacions.³²⁸ Els treballs, que es prolongaren durant la resta de l'any i la primavera dels següents, obligaren la Diputació a manllevar 130.000 florins.³²⁹ L'estol de quatre galiasses, sis galeres i vuit naus, que havia salpat de la Ciutat Comtal el 10 de maig,³³⁰ va arribar a al litoral de la Campània l'11 de juny.³³¹ Aquests reforç va permetre Alfons el Magnànim escapar d'un aixecament popular a Nàpols, conquerir Ischia, saquejar Marsella i retornar victoriós a Barcelona,³³² a la darrerria de 1423.

Després de la primera campanya italiana, la política exterior de la Corona catalanoaragonesa va prioritzar la ingerència a Castella, on Álvaro de Luna, favorit de Joan II, havia aconseguit aïllar els germans d'Alfons el Magnànim, els infants d'Aragó. La tibantor va esclatar, el 28 de juny de 1429, amb una penetració de tropes catalanes, aragoneses i navarreses a la diòcesi de Sigüenza, tot seguint l'eix de les valls del Jalón i de l'Henares. A mitjan desembre, el desequilibri entre els costos financers i els resultats militars de l'ofensiva va induir, emperò, els parlamentaris –reunits a Tortosa–, no sols a negar el donatiu al sobirà, sinó a envair fins i tot les seves competències, enviant una ambaixada a Joan II de Castella. En aquestes Corts la divisió –ja detectada en el braç militar– es va estendre a l'eclesiàstic. L'enfrontament

325. J. SAFONT, *Dietari*, p. 12.

326. De 400 lliures barcelonines a Bartomeu Desfeu, adjunt a l'ofici de drassaner, i de 30 florins a Jaume Jou, mercader, i a Antoni Torra, valer, «per comprar de fusta necessària ops de les quatre galees grosses»: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 36.

327. *Ibidem*.

328. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 36. J. SAFONT, *Dietari*, p. 13.

329. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 40.

330. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 40. J. SAFONT, *Dietari*, p. 16.

331. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 40. J. SAFONT, *Dietari*, p. 16.

332. On el reberen amb diversos espectacles i li organitzaren una processó cívica, des de la platja fins a la catedral: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 42; J. SAFONT, *Dietari*, p. 18.

entre els tres estats ibèrics, llastat per recíprocs conflictes interiors, es va tancar amb una solució de compromís, l'estiu de 1430, a la treva de Majano.³³³

Als avenços registrats pel General arran de les Corts de Tortosa-Barcelona de 1421-1423 va seguir —com ja havia succeït amb les de Barcelona de 1413— un període d'estancament competencial, durant el qual les Corts de Tortosa de 1430 no en van modificar les estructures ni li atorgaren noves facultats. La institució va aprofitar, tanmateix, aquesta nova etapa d'arrest per implementar, en la mesura en què li ho permeteren els ingressos, les atribucions de què disposava. Quines eren les realitats econòmiques i socials subjacents a aquesta letàrgica dinàmica política?

a. Reavenç de la servitud per insolvència econòmica en un sector de la pagesia

La contundent reacció dels poderosos, que els havia permès recuperar la iniciativa en el contenciós agrari, va incrementar, a la tercera dècada de la centúria, la tensió social al camp català. Un sector difícilment quantificable de famílies pageses, com a conseqüència dels rescats de les jurisdiccions locals, de la pèrdua del control dels masos rònecs, de l'increment de les exigències senyorials i de la sobrecàrrega fiscal, havien sofert un empobriment important o havien caigut en el servatge. De la documentació privada que ens ha arribat es desprèn que, en el primer quart del segle xv, havien ingressar en la servitud força més camperols que no pas n'havien sortit. Cap el 1425, la major part dels pagesos de l'Empordà, la Selva, el Gironès, les Guilleries i la Plana de Vic eren remences; modalitat de conrador que llavors abundava també, encara que amb alguns trets específics, al Vallès, al Maresme i fins i tot al Baix Llobregat.³³⁴ A la diòcesi de Girona, les condicions de vida dels camperols eren, aleshores, força més dures a les contrades muntanyenques que no pas a les terres planes.³³⁵ La situació va esdevenir especialment greu a la Vall d'Hostoles, on la població va experimentar, arran tant del reingrés en el reialenc³³⁶ com d'un seguit de males collites i mortaldats, una forta caiguda.³³⁷ La manca de recursos no permetia als pagesos pagar les pensions dels censals³³⁸ i complir alhora amb les càrregues dominicals o fiscals. El 15 de febrer de 1427, Alfons el Magnànim, informat pels seus assessors regionals de

333. Que va ser pregonada a Barcelona, el 2 d'agost: J. SAFONT, *Dietari*, pp. 26-27.

334. Jaume VICENS VIVES, *Historia de los remensas*, p. 20.

335. *Ibidem*, pp. 20-21.

336. Vegeu *supra*, pp. 196-197.

337. Com es desprèn de la carta tramesa pel sobirà a Ferrer de Canyelles, ciutadà de Girona: «los de la dita vall, axí per mortedats com per sterilitas de lurs cullites e splets, són pervenguts a tanta inòpia, despopulació e destrucció de lurs persones e béns» (ACA, C, reg. 2789, f. 20 v.).

338. Amb què van finançar el rescat de la jurisdicció. Per a una anàlisi més detallada de la situació socioeconòmica de la Catalunya Vella a la tercera dècada del segle xv, vegeu A. RIERA MELIS, «El bisbat de Girona al primer terç del segle xv», pp. 190-192.

les dificultats que travessaven les famílies camperoles d'aquella contrada, va pressionar els creditors perquè els concedissin una moratòria.³³⁹

Poques setmanes després, s'inicià una llarga i forta sèrie sísmica que va semblar de runa les valls del Fluvià, Ter i Muga. Entre el 23 de febrer de 1427 i el 2 de febrer de 1428, es van produir a la Catalunya Vella, segons les fonts documentals coetànies,³⁴⁰ vint-i-un terratrèmols, que provocaren morts i destrucció a la Garrotxa, la Selva, el Ripollès, l'Empordà, la Cerdanya i el Gironès, i ferits i destrosses en les contrades circumdants.³⁴¹ Les sotragades va ser percebudes a ambdós vessants de la serralada pirinenca, en la vasta àrea compresa entre Cahors, Avinyó, Lleida i Tortosa. Els sismes de la sèrie olotina, en la mesura que es cobraren vides humanes, van provocar la fuga d'una part dels supervivents, malmeteren infraestructures i destruïren béns, van recruar, en les comarques afectades, la contracció econòmica, la davallada demogràfica i la inestabilitat social. La trigança dels afectats a reconquerir la normalitat és imputable tant a la magnitud –inqüestionable– de les destrosses com a la manca prèvia d'estalvis, de consens interestamental i d'una visió positiva del propi futur.

Els nobles i les jerarquies eclesiàstiques aprofitaren aquesta conjuntura difícil per recuperar la iniciativa en el conflicte agrari. Presentaren, a les Corts de Tortosa, un ambiciós projecte legislatiu destinat a anul·lar els avantatges concedits per la Corona als pagesos. Els «capítols de justícia»³⁴² de 1429 constituïen –segons Josep Fernández Trabal³⁴³– un veritable programa conservador, en què conflueixen els interessos dels senyors alodials i dels jurisdiccionals. En un primer bloc de capítols, demanaven que el sobirà s'abstingués d'autoritzar, en el castells termenats, la constitució de sindicats de camperols i el recaptament de talles, atès que els senyors hi disposaven de la plena jurisdicció civil i de la baixa jurisdicció criminal.³⁴⁴ El capítol XXIV –intitulat significativament «Que los pagesos de reemença e altres visquen axí com han acostumat de viure e que no hagen facultat de d'ajus-

339. ACA, C, reg. 2789, f. 20 v.

340. Consultades intensivament –a càrrec del Servei Geològic de la Generalitat de Catalunya– per un equip de recerca, dirigit per mi mateix, de què en formaren part, entre 1987 i 2002, Manuel Becerra, Albert Curto, Josep Fernández Trabal, Elisenda Gràcia, Josep R. Julià, Gabriel Martínez, Esther Redondo i Elisa Varela.

341. Hom pot trobar una minuciosa i documentada anàlisi de les seqüeles humanes i materials d'aquesta sèrie sísmica a C. OLIVERAS, E. REDONDO, A. RIERA MELIS i A. ROCA, *Els terratrèmols dels segles XIV i XV a Catalunya*, Barcelona, 2005, pp. 85-193. L'impacte provocat per aquesta calamitat en el conjunt de la societat catalana coetània i la resposta que va suscitar en cada estament han estat estudiats per A. RIERA MELIS, «Catàstrofe i societat a la Catalunya medieval. Els terratrèmols de 1427-1428», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 20-21 (Barcelona, 1999-2000), pp. 699-735.

342. *Cortes de Catalunya*, XII, pp. 334-365.

343. J. FERNÁNDEZ TRABAL, «El conflicte reemença», p. 606.

344. *Cortes de Catalunya*, XII, pp. 340-345.

tar-se ne proclamar altra llibertat»— contenia l'al·legat més dur contra els intents emancipadors dels pagesos i posava de manifest el seu ja alt nivell d'organització. Segons els poderosos, «alguns sediciosos e concitadors de pobles», tot recolzant-se en teories jurídiques sense fonament, defensaven per les viles l'abolició de les servituds.³⁴⁵ Després de fonamentar la remença i els mals usos en el dret positiu del Principat, el braç nobiliari i l'eclesiàstic exigien al rei que desautoritzés fermament els intents dels conradors per millorar el seu estatut jurídic; els obligués a «viure sots la condició, stament, servituts i ussos en la possessió dels quals o de les quals vuy se troben», i castigués amb presó perpètua aquells que es reunissin per a buscar el mitjà de modificar-los. El darrer grup de capítols pretenia enfortir els drets dels propietaris directes sobre la terra, obligant els camperols emigrats a reiniciar el conreu de les seves antigues explotacions i a reconèixer totes les prestacions i serveis amb què estaven gravades, inclosa la remensa, o bé a vendre-les a persones no prohibides. En cas contrari, serien desposeïts dels seus béns i restituits als seus respectius senyors directes.³⁴⁶ La família pagesa, si obtava per abandonar la masia, havia de lliurar prèviament al senyor «los scrinys a tenir blat e los truylls aptes al fet de l'oli», així com les botes i els vasos vinaris.³⁴⁷ A fi d'evitar que els agricultors, adduint manca de rendibilitat, abandonessin les explotacions, els propietaris directes reclamaven el dret d'establir, mitjançant un expert escollit per ells, si el seu conreu generava prou recursos per a fer-hi «foc i estada». El pagès, en els casos de dictamen positiu, hauria de residir en el mas, encara que en el capbreu no constés la seva condició d'home afocat. Finalment, el bloc feudal demanava elevar al rang de constitució el costum local de Girona³⁴⁸ que entenia unides permanentment al mas, i per tant sotmeses al control del seu propietari directe, totes les terres adquirides pel masover un cop transcorreguts trenta anys.³⁴⁹ La lloctinent, ben assessorada per un conjunt de juristes competents, va aconseguir, tanmateix, rebutjar la maximalista proposta dels estaments privilegiats. El resultat es especialment rellevant pel fet d'haver-se assolit en un context força favorable per als grans terratinents, durant una infructuosa invasió de Castella. Tot plegat demostra que els senyors estaven perdent el control dels seus respectius pagesos; dibuixa una situació a la defensiva en què la legalitat —reiteradament invocada— ja no prevalia davant la resistència camperola i els interessos del sobirà.

345. *Cortes de Cataluña*, XII, pp. 349-350.

346. *Cortes de Cataluña*, XII, p. 371.

347. *Cortes de Cataluña*, XII, p. 371.

348. A. CORBELLÀ, «Consuetudines civitatis et diocesis Gerundensis», *Estudios Universitaris Catalans*, III (Barcelona, 1909), pp. 153-154 i 338.

349. J. FERNÁNDEZ TRABAL, «El conflicte remença», pp. 606-607.

b. Vaivens en el tràfic mercantil amb Llevant i consolidació de la presència naval catalana al canal de la Mànega

Com en les etapes anteriors, el contenciós agrari no va tenir seqüeles importants en el comerç exterior, que gaudia d'una dinàmica força autònoma. Quant a la Mediterrània Oriental, unes incursions perpetrades a Alexandria i Beirut el 1422, durant la primera fase de la conquesta del regne Nàpols, per dues galeres catalanes provocaren una vigorosa reacció del nou soldà Barsbays, que, a més de decretar un embargament general de béns als catalans, va adoptar mesures per tal que no poguessin exportar ni importar mercaderies dels territoris sotmesos a la seva jurisdicció per mitjà d'altres comerciants occidentals.³⁵⁰ La captura d'una embarcació catalana, el 1424, i l'agressivitat dels mamelucs contra l'enclavament cristià de Xipre, el 1426, impediren, durant tota la tercera dècada del segle xv, la normalització de relacions a nivell d'estats. L'enfortiment del monopoli estatal sobre la venda de pebre, amb la imposició de preus fixos superiors als del mercat, degradaren coetàniament els negocis dels comerciants barcelonins, valencians i mallorquins en els emporis del soldanat,³⁵¹ incrementant-hi la conflictivitat. Els vincles econòmics, emperò, ja eren aleshores més forts que els diplomàtics, atès que, malgrat les dificultats, les embarcacions i els homes de negocis de la «confederació» continuaven operant a Egipte i Síria. Entre 1422 i 1429, només a Barcelona, es registraren quaranta sis sortides amb destinació a ports del soldanat;³⁵² amb freqüències anuals que oscil·laren entre les set de 1423, 1428 i 1429, i les quatre de 1425 i 1426. La mitjana fou de 5,7 partences, quelcom inferior a la de 6,3 de la dècada anterior. Aquesta segona contracció de l'oferta de nòlits tampoc no va implicar, emperò, una caiguda equivalent en la xifra de negocis, puix que els mercaders catalans tornaren a recórrer a les solucions ja assajades abans: desviar una bona part del tràfic a Rhodes i embarcar els carregaments destinats a Alexandria, Jaffa o Beirut en embarcacions estrangeres.³⁵³ Els principals beneficiats d'aquest replegament forçós foren els comerciants de la «confederació» que operaven a la conca occidental de la Mediterrània, pel fet de comptar amb més i millors mitjans de transport, i els armadors toscans i castellans, sempre disposats a estibar carregament, en el litoral mediterrani ibèric, amb destinació a Llevant. La manca de fonts adients no ens permet calibrar, tanmateix, fins a quin punt els botins compensaren la caiguda de les compres d'espècies en els mercats al Pròxim Orient, l'efecte d'aquestes dificultats en la seva cotització a Barce-

350. D. COULON, *Barcelone et Orient*, p. 56. A. DARRAG, *L'Égypte sous le règne de Barsbay (825-841/1422-1438)*, Damasc, 1961, pp. 336-337.

351. D. COULON, *Barcelone et Orient*, p. 57.

352. D. COULON, *Barcelone et Orient*, apèndix I, pp. 772-786.

353. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 32-33.

lona, València o Mallorca, ni en quina mesura, d'haver-se produït, els seus mercaders traslladaren l'increment de costos als consumidors de Flandes i Anglaterra.

La intermediació del gran mestre dels Hospitalers, el català Antoni de Fluvià, va facilitar, durant el segon semestre de 1428, un acostament de posicions. El Magnànim, a la primavera de 1429, va acreditar dos ambaixadors, Lluís Sirvent i Rafel Ferrer, mercaders barcelonins,³⁵⁴ i els va enviar a Rodes, perquè parlamentessin, en terreny neutral, amb els representats de Barsbay. El 30 de maig de 1430, el tractat, després d'unes llargues i complexes discussions, estava a punt de firma.³⁵⁵ Els negocia-dors barcelonins, aprofitant l'impacte causat en la cort mameluca pels reiterats raids pirates, des de la posició de força que els donava la potència naval catalana a la Mediterrània Oriental, aconseguiren incloure en l'acord un conjunt de clàusules especialment favorables: la llibertat completa de trànsit i d'aprovisionament per als súbdits del comte rei en tot el territori egipci; la responsabilitat individual, no col·lectiva, en cas de frau o evasió fiscal, amb la consegüent abolició del principi de represàlia; la prioritat en la realització dels tràmits duaners; el reconeixement de l'extraterritorialitat del consolat català i l'autorització d'obrir un segon alfondec a Alexandria. Alfons el Magnànim, a canvi d'aquestes importants concessions, s'havia compromès, unilateralment, fora del text del tractat, a impedir que els seus súbdits prepararessin, en els ports de la «confederació», atacs pirates contra embarcacions i comerciants del soldanat.³⁵⁶ L'acord, que redefinia les relacions dels mercaders catalans amb l'Administració mameluca, tot protegint-los de les arbitrietats dels funcionaris duaners, en va agilitzar l'actuació als ports dels soldanat. Durant els catorze mesos compresos entre el 30 de maig de 1430 i el 26 d'agost de 1431, les fonts notariales barcelonines registraren sis sortides amb destinació a la «terra del soldà de Babilònia».³⁵⁷

Durant la tercera dècada del segle xv, el reflux naval català de la Mediterrània Oriental ja va coincidir amb una represa del tràfic amb el canal de la Mànega, malgrat que els protocols de la Ciutat Comtal no documentin cap sortida³⁵⁸ fins al segon trimestre de 1427. El hiatus, en aquest cas, s'ha d'imputar, emperò, a la pèrdua de documentació, no pas a la manca de trajectes,³⁵⁹ com ho confirmen les referències aportades pels Dietaris de la Generalitat. Després de tocar fons, entre 1420-1423, quan molts d'armadors, arran de la primera ofensiva contra el regne de Nàpols,

354. ACA, C, reg. 2579, fs. 49 r.-50 r.; reg. 2647, fs. 148 r.-155 r. E. ASTHOR, *Levant Trade in the Latter Middle Ages*, Princeton, 1983, p. 296. D. COULON, *Barcelone et Orient*, p. 58.

355. Del qual disposen d'una edició íntegra: R. RUIZ ORSATTI, «Tratado de paz entre Alfonso V de Aragón y el sultán de Egipto (1430)», *Al Andalus*, IV (Madrid, 1936-1939), pp. 333-389.

356. D. COULON, *Barcelone et Orient*, pp. 58-59. E. ASTHOR, *Levant Trade*, p. 296. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 36-37.

357. D. COULON, *Barcelone et Orient*, apèndix I, pp. 786-788.

358. La primera fou la de la galera patronejada per Aimeric de la Via, que, a la darrerria de l'estiu de 1427, estava atracada a Sluis C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1460*, II, p. 53, nota 62.

359. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 96.

havien considerat més rendible integrar la seva embarcació en la flota reial que no llijar-la a mercaders per a trajectes llunyans,³⁶⁰ la presència naval catalana a l'Atlàntic es reactivà ràpidament; el fenomen, pel seu caràcter quelcom insòlit, no va passar desapercebut per al redactor del Dietari de la Generalitat, que anotà puntualment tant les sortides³⁶¹ d'embarcacions cap a Flandes com els corresponents retorns³⁶² a la Ciutat Comtal. Sense aquesta curta fase d'envol seria molt difícil entendre que les fonts notariales barcelonines registressin, de sobte, onze viatges, el 1428, i nou, l'any següent.³⁶³ Convé retenir emperò que, d'aquests vint trajectes –rècord bianual mai més ultrapassat–, sols sis foren efectuats per embarcacions catalanes, els catorze restants corresponen a vaixells florentins, genovesos i venecians.³⁶⁴ La dependència de les flotes estrangeres, en aquestes línies atlàntiques, continuava, doncs, sent forta fins i tot en els períodes de creixement. Mentre que els ports de Mallorca i València eren freqüentats aleshores, tant a l'anada com al retorn, per pràcticament totes les embarcacions italianes que navegaven cap al Mar del Nord, a Barcelona, Cotlliure i Sant Feliu de Guíxols, d'on havien desertat les naus genoveses i les *mude* venecianes, només hi feien escala sovint les galeres florentines que, del 1425 ençà, connectaven Portopisano amb Bruges i Londres.³⁶⁵ Durant el bienni de 1428-1429, segons els protocols d'assegurances del notari Bartomeu Massons, el 87,6% de les mercaderies catalanes assegurades a Barcelona per a viatges amb destinació o provinents del Mar del Nord, foren embarcades en vaixells italians.³⁶⁶

Totes les línies de navegació cap al Mar del Nord gestionades pels italians incloïen, a més de les escales en els ports de la Corona catalanoaragonesa, parades en el litoral meridional i occidental de la Península Ibèrica: els vaixells recalaven a Almeria, Màlaga, Cadis, Lisboa i La Corunya. Cap d'aquestes places era freqüentada, en canvi, per les embarcacions catalanes en els seus trajectes atlàntics, les quals, després de completar el carregament a les Illes o el litoral valencià, s'encaminaven

360. Durant la primavera de 1422, Nicolau Pujades i Pere de Bordils, porcioner i patró respectivament d'una nau, cancel·laren tots els contractes de nòlit que havien concertat amb mercaders locals i toscans per a un viatge de Barcelona a Flandes, i la incorporaren a l'estol que la Diputació del General estava armant en suport de la campanya de Nàpols; «*considerato evidenti comodo et utilitate quae dicte navi insurgunt pro dicto viaggio fiendo in dicta armata plusquam non eveniret eidem si dictum viagium Flandarum acceperet*»: AHPB, Antoni Pi, Plec d'escriptures soltes de diversos anys; cit. M. DEL TREPPO, *Mercanti catalani*, pp. 117-118.

361. De la galera *Sant Guillem* i *Sant Narcís*, patronejada per Bartomeu Llobera, el 18 de març de 1425 (*Dietaris de la Generalitat*, I, p. 45); i de la galera grossa *Sent Menat*, de la Generalitat, amb Joan de Junyent al capdavant, el 10 de març de 1426 (*Ibidem*, p. 48).

362. El 31 d'agost de 1425 i el 30 d'agost de 1426, respectivament: *Dietaris de la Generalitat*, I, pp. 47 i 50.

363. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, quadre fora de text 1.

364. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 96, nota 199.

365. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 105.

366. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 108-109.

directament cap el canal de la Mànega. Els intercanvis comercials de la «confederació» amb el soldanat de Granada, el golf de Cadis i Portugal no s'inserien, doncs, en el tràfic amb Flandes i Anglaterra; es canalitzaven per altres vies. La ruta catalana de Ponent, d'estructura força més simple que les dels seus concurrents mediterranis, havia estat dissenyada, per connectar ràpidament Barcelona, Ciutat de Mallorca i València amb Sluis i Londres.

c. Arrest dels ingressos fiscals de la Generalitat

La Diputació del General, mentrestant, va continuar implementant les velles i les noves competències. El 19 de novembre de 1422, sis mesos després del tancament de les Corts de Tortosa-Barcelona, confiava la defensa de les Constitucions i els capítols de Corts a un procurador.³⁶⁷ El nou funcionari exercia –vitalíciament– la seva tasca tant en l'àmbit de la mateixa Diputació, portant els processos incoats per aquella causa contra persones físiques o jurídiques, com a la cort del rei, presentant davant l'Audiència reial les demandes per vulneracions dels drets del país.³⁶⁸ El seu salari inicial fou de cinquanta lliures anuals.³⁶⁹ Els diputats tendiren a seleccionar el procurador entre els notaris i toleraren sovint que compatibilitzés el càrrec amb el d'escriure major. Uns quants anys després, els diputats afegien a l'organigrama de la institució un altre càrrec, el de procurador territorial del comtat d'Empúries.³⁷⁰

Hom va seguir ampliant el personal, amb la incorporació d'un pintor, banderer e perpunter,³⁷¹ el 23 d'agost de 1425, i d'un llibreter,³⁷² abans de 1430.³⁷³ La majoria dels oficials subalterns es reclutaven també entre els notaris barcelonins. Les fonts documentals coetànies demostren, a més, que els nous funcionaris solien ingressar a l'escalafó per la base, com a ajudant segon o tercer, i hi ascendien gradualment, esglaó a esglaó, d'acord amb un rígid *cursus honorum*, en funció de la seva respectiva competència tècnica o de la influència dels seus valedors. Ingressar en la plantilla del

367. «Dijous XVIII de noembre. Aquest jorn los senyors deputats constituïren procurador lo discret Barthomeu Ripoll, notari de Barchinona, a deffendre les constitucions e capítols de Cort de Cathalunya, amb salari de cinquanta lliures cascun any»: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 39.

368. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 228.

369. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 39.

370. Guillem de Santcliment, ciutadà de Barcelona, el 19 de novembre del 1427: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 52; J. SAFONT, *Dietari*, p. 23.

371. Que treballaria, a preu fet, assessorat pel drassaner: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 47.

372. Amb la tasca de proveir de llibres de paper i de pergamins la institució: I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 265.

373. Els Diputats, el 27 de juliol de 1434, concedien un ajudant a Francesc Sacalm, «libreter del General», per raó d'edat, circumstància que fa pensar que aleshores ja devia portar uns quants anys en el càrrec: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 60.

General devia ser una desig força difós entre els juristes de la Ciutat Comtal, atès el favorable règim de treball i el sou considerable de què gaudien. En el cas que, per malaltia o vellesa, s'hagués de dotar d'un adjunt a un oficial, se li conservava vitaliciament el sou íntegre i tots els complements; l'ajudant s'havia de conformar, en canvi, amb la retribució que li assignessin, en cada cas, els diputats.³⁷⁴

En tant que òrgan delegat de les Corts, corresponia també a la Generalitat la tasca de desenvolupar reglamentàriament i de difondre la normativa que s'hi havia aprovat,³⁷⁵ així com de supervisar-ne l'aplicació. El 8 d'agost de 1424, els diputats generals van elaborar unes ordinacions que desenvolupaven la constitució de les Corts de Tortosa-Barcelona que havia prohibit, dos anys abans, la importació de tota mena de draps i altres articles tèxtils;³⁷⁶ uns quants mesos després, el 12 de desembre, en precisaven el contingut en un ban.³⁷⁷

Perseverant en aquella línia d'actuació, la Diputació, el 18 de setembre de 1426, arran d'una escalada dels fraus en el comerç del safrà,³⁷⁸ ordenava als oficials reials d'arreu del Principat que apliquessin amb rigor, en les seves respectives circumscripcions, el capítol de les Corts de Perpinyà de 1353 que castigava els adulteradors amb la pèrdua d'una mà i amb la destrucció de la partida encamerada.³⁷⁹ Els efectes de la circular degueren ser, emperò, força limitats, atès que el diputats, el 1428, confirmaven, amb motiu d'una denúncia de falsificació en el dominis de Bernat Guillem de Peramola,³⁸⁰ la vigència de les esmentades punicions³⁸¹ i hi enviaven dos «veedors

374. «Divendres, a XII de setembre MCCCCXXVII, los Deputats donaren per adjunt en Barthomeu Navel a en Galceran de Materó, regent los comptes de la Generalitat de Cathalunya; així emperò, que tot lo salari integra que lo dit Galceran de Materó solia rebre haje e rebe de tota sa vida íntegrament, ab tots altres percassos al dit ofici pertanyents. E que lo dit Barthomeu de Navell sia content de haver aquella remuneració que los dits Deputats li volran fer» (J. SAFONT, *Dietari*, p. 23). També va recollir la notícia, amb termes gairebé idèntics, el redactor dels Dietaris de la Generalitat (I, p. 52).

375. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 140.

376. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 199-240.

377. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 240-249.

378. Que tenien com a objectiu principal augmentar-ne el pes. Els encameradors, per a assolir aquesta finalitat, empraven tres procediments: amaran els brins d'oli o de greix animal, durant el procés de torrefacció; introduir alguns additius il·legals, com a most bullit o ous, en el recipient de coloració; no tallar la fibra a l'altura de l'estigma, sinó més avall, deixant una bona part del carpel: ACA, G, N/650, fs. 125 v.-126v. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona: el comerç de safrà a Catalunya durant el segle XV», *Anuario de Estudios Medievales*, 31/2 (Barcelona, 2001), pp. 766-767.

379. ACA, G, Correspondència, reg 641; f. 177 r.; ed. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 548-549.

380. Al Solsonès.

381. ACA, G, Correspondència, reg. 643, fs. 39 r.-39 v. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», pp. 761, nota 12.

del safrà»,³⁸² per controlar la qualitat de l'espècia. Tres anys després, reiterarien, mitjançant crides, les mesures esmentades, tant a Vilafranca del Penedès, Montblanc, Cervera, Lleida i la Seu d'Urgell, com al camp de Tarragona, el comtat d'Urgell i el vescomtat d'Àger,³⁸³ els mercats i les contrades on es concentrava l'oferta de l'espècia i es recaptava l'impost que en gravava l'exportació. El «dret de l'eixida del safrà» –un aranzel *ad valorem* d'un sou per lliura–³⁸⁴ inicialment s'havia col·lectat en els ports i els passos fronterers. El condiment, pel seu alt valor i poc pes, era, tanmateix, una mercaderia fàcil d'ocultar; que es prestava –com les restant espècies– a l'evasió aranzelària. Conscients d'aquest perill, els diputats, el 1406, ja havien desplaçat el cobrament del tribut dels confins del Principat als punts d'arrencada del tràfic.³⁸⁵ Des del començament del segle xv, els compradors estrangers d'espècia pagaven, doncs, l'impost en el mercat d'origen, on els recaptadors locals els lliuraven el corresponent albarà, que els permetria extreure-la del país. Des del 1431, uns «collidors generals» supervisaven, a més, el funcionament de les taules en què es recaptava la taxa.³⁸⁶ Atès que la contundència de la pena establerta contra els adulteradors en restringia l'aplicació, els diputats, per tal de regular estretament la comercialització del safrà, van dissenyar un conjunt de mesures més lleugeres i operatives. Aquestes iniciatives unilaterals, pel fet de col·lisionar amb interessos i normatives locals preexistents,³⁸⁷ tampoc no assoliren resultats importants.

L'impagament dels aranzels duaners no se circumscribia, tanmateix, al safrà, qualsevol mercaderia podia esdevenir matuta. Com que als regnes d'Aragó i de València s'havien instaurat també sengles sistemes tributaris força semblants, els diputats dels tres territoris s'associaven sovint, tant per perseguir conjuntament els respectius defraudadors com per evitar la doble imposició. Els períodes de concòrdia s'alternaven, emperò, amb els de tensió, quan alguns collidors transformaven unila-

382. Tot seguint el model de la ciutat de Cervera, on el càrrec està documentat des del començament del segle xiv: P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 772.

383. ACA, G, Correspondència, reg. 644, fs. 23 r.-23 v. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 761, nota 12.

384. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 776, nota 56.

385. ACA, G, Correspondència, reg. 632, fs. 142 r.-142 v.; P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 776, nota 57.

386. El primer concessionari documentat fou Urbà Esquerre, mercader de Barcelona; la durada inicial del càrrec fou de tres anys: ACA, G, Correspondència, reg. 644, fs. 35 v.-36 r.; P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 777, nota 60.

387. Els pahers de Cervera havien proposat, pels volts de 1330, als consellers de Barcelona, que, tant a Cervera, Tàrraga i Balaguer, com a Igualada, Santa Coloma de Queralt i Vilafranca del Penedès, s'elegissin dos mercaders entesos en la matèria i se'ls encarregués la missió de dictaminar si els safrans objectes de protestes eren fraudulents. Els culpables serien castigats amb la crema de la mercaderia i el pagament d'una multa, amb la confiscació dels béns i la prohibició d'abandonar la ciutat fins haver pagat la suma; una sanció força menys contundent, doncs, que la proposada pels diputats: C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, I, p. 376.

teralment el dret d'entrada i eixida en un impost personal, tot exigint als domiciliats en un dels tres territoris històrics el pagament de l'aranzel duaner per les mercaderies que extreia o introduïa en qualsevol dels altres dos.³⁸⁸

Durant el trienni de 1425 al 1428, la Diputació, per tal de reduir costos i incrementar-ne alhora l'eficàcia, va modificar substancialment el cos de guardes dels esclaus creat el 1422, suprimint els quatre vigilants a cavall i addicionant-ne un als dos custodis a peu de Barcelona.³⁸⁹ La mesura –com molt bé ha assenyalat Roser Salicrú–³⁹⁰ demostrava que la majoria de les evasions es feien per mar, des de la capital catalana, on es concentrava el major nombre d'esclaus, no per les rutes terrestres secundàries que franquejaven les fronteres amb França, Aragó o València. Els resultats no degueren ser, tanmateix, massa satisfactoris, atès que els diputats, el 1431, exposarien, a les Corts de Barcelona, que la Guarda, en el poc més de deu anys que portava de funcionament, havia generat unes despeses d'11.632 lliures 10 sous.³⁹¹ Lamentablement els informants no especificaren la incidència respectiva de la indemnització per fuites i dels salaris del personal en l'esmentada suma.

Quant a les atribucions militars, la Generalitat va continuar supervisant de prop el funcionament de la drassana reial de Barcelona, renovant-hi puntualment el drassaner,³⁹² càrrec que gaudia aleshores d'una retribució anual de trenta lliures.³⁹³ Va dirigir-hi la construcció, en l'esmentat arsenal, de les deu galeres i, a la platja adjacent, de les vuit naus que les Corts de Barcelona de 1421 havien concedit a Alfons el Magnànim per a la campanya de Nàpols.³⁹⁴ La flota, comandada per Ramon Folch, comte de Cardona, no sols va contribuir decisivament, l'11 de juny de 1423, a la recuperació de la ciutat pel sobirà,³⁹⁵ sinó que va participar també, en els mesos successius, en la conquesta de l'illa d'Ischia i en el saqueig de Marsella.³⁹⁶ En les èpoques de pau, la Generalitat va continuar oferint el seu potencial naval als mercaders catalans, per tal de refermar-ne la presència en les rutes on la concurrèn-

388. Els diputats generals, el 5 de maig de 1427, denunciaven al sobirà que els seus homòlegs valencians exigien als residents en l'esmentat regne que introduïen o extreïen mercaderies del Principat el dret d'entrades i d'eixides, que, d'acord amb el caràcter territorial del tribut, corresponien al General de Catalunya: ACA, G, N 642, fols. 14 r.-14 v.; ed. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 531.

389. *Cortes de Cataluña*, XVIII, pp. 31-32.

390. R. SALICRÚ, *Esclaus i propietaris d'esclaus*, p. 51.

391. *Cortes de Cataluña*, XVII, p. 330.

392. Sempre per mort del concessionari anterior: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 40; J. SAFONT, *Dietari*, pp. 13 i 15.

393. J. SAFONT, *Dietari*, pp. 15 i 23.

394. J. SAFONT, *Dietari*, pp. 12-13.

395. J. SAFONT, *Dietari*, pp. 16-17.

396. J. SAFONT, *Dietari*, p. 17.

cia era més agressiva; durant la tercera dècada de la centúria, les galeres de la Diputació van efectuar, si més no, quatre viatges a Llevant³⁹⁷ i un a Flandes.³⁹⁸

La Diputació, durant la tercera dècada del segle xv, va continuar desenvolupant, doncs, l'organigrama intern i implementant les competències, malgrat que les seves rendes havien començat a caure. Durant el trienni de 1422-1425 només va ingressar 51.329 lliures,³⁹⁹ un 10,32% menys que en l'anterior. Les subhastes d'alguns drets, com els de les bolles de Perpinyà, Tortosa i Vilafranca del Penedès, van quedar desertes. Tot i això, en el trienni de 1425-1428, es tornà a registrar un lleuger ascens de les recaptacions.⁴⁰⁰ La represa fou, tanmateix, efímera: pels volts de 1430, l'increment dels ròssecs –un bon indicador de la conjuntura financera– ja va obligar la Diputació a dotar-se d'un requeridor dels debits, tot assignant-li la missió d'«exhegir e fer cobrar los deutes qui eren deguts al General de Catalunya».⁴⁰¹ Aquest oficial, per realitzar la seva tasca, comptava amb els serveis dels porters, la col·laboració dels quals era quasi imprescindible en els emparaments dels béns als deutors.⁴⁰² El càrrec –que el podia compatibilitzar amb altres de la institució– implicava una remuneració anual de deu lliures.⁴⁰³

7. ELS RETOCS ESTRUCTURALS I LES MESURES DE SANEJAMENT FINANCER DE 1431-1435

El fracàs parcial en el front castellà i el suport d'un considerable sector dels mercaders catalans degueren induir Alfons el Magnànim, durant el primer semestre de 1431, a accelerar els preparatius d'una nova campanya a Nàpols, on la situació, mentrestant, havia evolucionat favorablement per als seus interessos. L'empresa requeria, emperò, la contribució dels estaments privilegiats, que aprofitarien l'avinentsa per elevar el nivell de les seves exigències. El peculiar sistema de finançament de la política exterior de la «confederació» va obligar el monarca a convocar, en un conjuntura econòmicament complicada, les Corts. Les sessions s'iniciaren, el 18 d'agost, a la casa del Capítol de la Seu de Barcelona.⁴⁰⁴

397. *Dietaris de la Generalitat*, I, pp. 44, 45, 47 i 48. D. COULON, *Barcelone et Orient*, apèndix I, p. 774.

398. *Dietaris de la Generalitat*, I, pp. 48-50.

399. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, p. 147.

400. *Ibidem*.

401. J. SAFONT, *Dietari*, p. 48.

402. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 33.

403. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 139.

404. Cortes de Catalunya, XVII, p. 19. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 55. J. SAFONT, *Dietari*, p. 29. Aquestes Corts han estat analitzades breument per J. SERRANO DAURA, «Les Corts de Barcelona de 1432», *XVI Congresso Internazionale di Storia della Corona d'Aragona*, Nàpols, 2000, I, pp. 717-735.

La pressió conjunta del tres braços no va aconseguir, tanmateix, que el monarca acceptés les seves principals propostes sobre la reforma de l'administració de la justícia. La Reial Audiència, com la resta d'organismes que formaven part de l'Administració central de la «confederació», era única i circulava pels diversos territoris tot seguint els desplaçaments del sobirà, que n'era el president titular. Actuava com a tribunal d'apel·lació per a les sentències pronunciades pels jutges i per les autoritats territorials, i com a tribunal de primera instància i únic per determinat plets relatius a la noblesa. El seu caràcter itinerant generava força inconvenients per als litigants, atès que incrementava els costos processals i endarreriria la redacció de les sentències. Els representants dels tres estaments, interessats tant per agilitar el funcionament de la justícia com per reduir el poder reial, exigien al monarca que delegués la presidència de l'Audiència en un alt oficial resident al Principat, reclamacions que Alfons el Magnànim considerava excessives. El resultat de la controvèrsia va quedar plasmat en un dels capítols de Corts, on s'establia que les causes judicials dels «pubills, vídues, pobres i altres persones miserables», i les relatives al Patrimoni reial instruïdes en el tribunal suprem s'haurien de tramitar íntegrament a Catalunya; els plets pendents de resolució, si el sobirà s'absentava del país, haurien de ser continuats i conclosos a l'Audiència del Governador General o, en últim terme, a la del Portaveus del Governador. La nova normativa no especifica, tanmateix, si aquelles causes podrien presentar-se també davant les dues instàncies esmentades quan el rei no fos al Principat.⁴⁰⁵

Les Corts s'ocuparen també d'un altre problema controvertit, el del pagament dels censals i dels violaris, dues modalitats de crèdit a llarg termini que, des de mitjan del segle XIV, havien conegut una ràpida difusió entre la societat catalana, tot i les reserves que encara suscitaven entre el corrent conservador dels moralistes, cada cop més reduït. Les altes jerarquies eclesiàstiques i els membres del patriciat urbà, principals compradors de censals, topaven amb una dificultat creixent a l'hora de cobrar-ne les respectives pensions anuals. Davant aquesta escalada de la morositat, van sol·licitar al sobirà la instauració de mesures que acceleressin l'execució judicial dels debits generats per l'acumulació dels censos. Barons i cavallers, molts d'ells aleshores fortament endeutats, van fer un front comú contra aquesta petició, que amenaçava el seu nivell de vida. Les seves enèrgiques protestes no impediren, emperò, que el rei, després de rebre un donatiu de 80.000 florins,⁴⁰⁶ es decantés pels censalistes, pels creditors, i marxés definitivament de Catalunya, el 23 de maig de 1432, amb direcció a Gerba,⁴⁰⁷ tot confiant la presidència de les Corts a la lloctinent, la reina Maria.

405. J. SERRANO DAURA, «Les Corts de 1432», pp. 721-722.

406. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 56. J. SAFONT, *Dietari*, p. 29.

407. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 56. J. SAFONT, *Dietari*, p. 30.

a. Confirmació reial d'alguna de les reivindicacions senyoriales

Els representants dels terratinents consideraren que l'escenari creat pel reinici de la conquesta de Nàpols, amb les seves exigències de recursos militars i econòmics, també era propici per obtenir d'Alfons el Magnànim avantatges importants en el contenciós rural. Recuperaren les reivindicacions que la lloctinent havia rebutjat, el 1429, a les Corts de Tortosa, les ampliaren lleugerament i les tornaren a presentar en les de Barcelona de 1431. De la compulsa de les dues propostes es desprèn que l'únic capítol nou era l'intitulat «Dels delmes e altres drets de explets o blats»,⁴⁰⁸ que pretenia que els delmes, les primícies, les tasques i els agrers dels cereals es poguessin pagar indistintament, arreu de Catalunya, en garbes o en gra, a elecció «de aquell o aquells a qui los dits drets se pertanyaran», excepte en aquelles contrades en què era costum recaptar-los només en garbes.

Els resultats de les negociacions quedaren, emperò, quelcom per davall de les expectatives, atès que el sobirà, tot i haver obtingut un important donatiu, es mantingué ferm en la seva negativa a prohibir les reunions dels pagesos, a desautoritzar la redempció dels mals usos i a reforçar la jurisdicció dels senyors en els castells termenats. Només atorgà la constitució *Commemorants*, que confirmaria pocs mesos després, el 29 de maig de 1432. La nova disposició afectava el conjunt de la pagesia catalana, per tal que anava adreçada als «homes de reemença e de no reemença». Establia que els camperols «de qualsevol ciutats, viles, lochs, castells o termes» que volguessin canviar de domicili havien d'alienar, en el termini d'un any, les seves possessions a persones no prohibides i retornar al senyor les escriptures notariales amb què els havien estat concedides. La constitució especificava també que els pagesos de remença que abandonessin «sens licència» les seves respectives explotacions podrien ser requerits, amb carta o crida pública, pel seu senyor; el qual, al cap d'un any d'absència del camperol, recuperaria el domini útil del mas i el podria restablir.⁴⁰⁹ Hom hi renovava també la prohibició als llauradors de resistir-se al decomís judicial de l'explotació a instàncies del titular del domini directe o de creditors, aixecant creus i obrint fosses, i als senyors d'utilitzar la violència per desproveir-los de les terres que conreaven.⁴¹⁰ La constitució palesa tant l'obsessió dels grans terratinents per assegurar la continuïtat de l'explotació dels seus masos, com l'afany dels conreadors de traslladar-se allà on els oferissin millors condicions de vida, sense renunciar al domini útil del mas o de la borda que abandonaven. Del text sembla desprendre's, altra vegada, que la resistència camperola estava desbordant els mecanismes de contenció bastits pels senyors.

408. *Cortes de Catalunya*, XVIII, pp. 197-198.

409. J. VICENS VIVES, *Els Trastàmars*, p. 123. J. FERNÁNDEZ TRABAL i A. RIERA MELIS, «La crisi al camp», p. 159. J. FERNÁNDEZ TRABAL, «El conflicte remença», p. 607.

410. J. FERNÁNDEZ TRABAL i A. RIERA MELIS, «La crisi al camp», p. 159.

b. Projecte de creació d'una línia de navegació estatal entre Flandes i el Llevant

Les Corts tornaren a analitzar, en les darreres sessions, els problemes que afectaven el comerç exterior català, si més no en les seves dues àrees punteres, Egipte-Síria i Flandes-Anglaterra. A la conca oriental de la Mediterrània, la situació tornava a degradar-se, atès que Barsbay, al maig de 1432, havia restablert el monopoli estatal de la venda d'espècies als mercaders occidentals, pràctica incompatible amb una de les clàusules del tractat de 1430, i Alfons el Magnànim, com a represàlia, havia reautoritzat el cors contra les costes egípcies i siriaques.⁴¹¹ Tot i les dificultats, durant el segon semestre de 1432, es produïren, a Barcelona, cinc sortides cap als ports mamelucs.⁴¹² Aquesta complicada coexistència d'intercanvis comercials amb agressivitat corsària –extrapolable, amb matisos, a l'Atlàntic septentrional– explica que un grup de mercaders i patrons barcelonins, encapçalat per Lluís Sirvent,⁴¹³ exposessin davant els legisladors, el 9 de febrer de 1433, un innovador projecte per reforçar la presència catalana en els dos emporis més rendibles de l'època, Alexandria i Bruges. La proposta consistia a armar, a càrrec de la Diputació del General, una galera grossa de mercat, per tal que, amb el carregament al complet, efectués, cada any, un viatge doble, a Ponent i Llevant,⁴¹⁴ un periple que es podia realitzar, com havien demostrat algunes naus privades,⁴¹⁵ en nou o deu mesos. Aquesta línia permanent, segons els seus proposants, no sols acceleraria el ritme de la navegació i dels negocis, sinó que incrementaria, a més, la seguretat de la contractació, atès que els armadors disposarien, en les escales més freqüentades, d'una demanda garantida de nòlits.

La galera de la Generalitat, segons els redactors del projecte, en el viatge cap a Flandes, estibaria espècies i altres mercaderies per valor de 70.000 lliures barcelonines; 20.000 de les quals correspondrien a un producte nacional, el safrà. En el carregament de tornada –estimat en 100.000 lliures– els draps de qualitat assolien el 50%; mentre que les teles, coure, estany, roja i altres mercaderies n'integra-

411. D. COULON, *Barcelone et Orient*, p. 59. E. ASTHOR, *Levant Trade*, pp. 301-303.

412. D. COULON, *Barcelone et Orient*, apèndix I, p. 788.

413. Membre d'una poderosa família de mercaders, patró amb gran experiència, a qui la Generalitat ja havia confiat alguna de les seves galeres per a viatges a ambdós confins de la xarxa mercantil catalana: *Dietaris de la Generalitat*, I, pp. 44, 45, 47 i 48.

414. *Cortes de Cataluña*, XVII, pp. 416-420. J. VICENS VIVES, «La economía de los países de la Corona de Aragón en la Baja Edad Media». A: *Coyuntura económica y reformismo burgués*, Barcelona, 1969, p. 91. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, pp. 60 i 266. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 68-69. A. RIERA MELIS i G. FELIU, «Les activitats econòmiques a la baixa edat mitjana», p. 216.

415. Com les dels barcelonins Nicolau Salvador i Galceran Garriga: M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 126, nota 253.

rien la meitat restant.⁴¹⁶ Després d'una breu escala a la Ciutat Comtal, salparia de bell nou, amb draps del país, corall i altres articles, per un import de 80.000 lliures, rumb a Llevant. D'on portaria espècies i teles de seda orientals, i sucre sicilià, avaluables en 10.000 lliures.⁴¹⁷ El doble viatge garantiria a la Generalitat uns ingressos fiscals d'unes 9.225 lliures; 7.500 de les quals correspondrien al segment occidental, i les 1.725 lliures restant a l'oriental.⁴¹⁸ Les Corts aprovaren el projecte el 30 de març de 1433.

Es tractava, doncs, de dinamitzar el mercat de nòlits, controlat fins aleshores pels armadors privats, introduint-hi un poderós concurrent públic. La galera de la Generalitat, patronejada per Armengau Grimau, perpinyanès, va efectuar, entre el juny de 1435 i el març de 1436, un primer viatge a Flandes.⁴¹⁹ De la segona part del trajecte no ens n'ha arribat, en canvi, cap referència documental, és probable que no l'arribés a fer. A la darrereria de desembre de 1435, la Generalitat, davant el retard acumulat per l'esmentada galera en el retorn del Mar del Nord, n'havia confiat, emperò, una altra a Joan Junyent, per a un viatge a Llevant; d'on va retornar el 16 de juny de l'any següent.⁴²⁰

c. Les innovacions reformistes de la primera meitat dels anys trenta

Probablement el llegat més important d'aquestes Corts van ser les esmenes normatives que s'hi aprovaren per tal de millorar el funcionament del General. En la fase inicial de les sessions, el 10 de desembre de 1431, es van presentar davant les Corts els tres diputats sol·licitant mesures per resoldre uns quants problemes específics⁴²¹ i corregir els «desordres, abusos e deffalliments» que s'havien produït en el funcionament de l'entitat.⁴²² Els legisladors acceptaren la proposta i, dos dies després, en confiaren la resolució a una comissió de nou membres, tres de cada braç; tot facultant-los per analitzar la situació i elaborar-ne una proposta de redreç.⁴²³ La Comissió del Nou es va instal·lar en una dependència de la Casa de la Diputació, on va anar

416. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, p. 60. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 123-124.

417. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, p. 132. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 69.

418. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 124, nota 249.

419. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 125.

420. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 125.

421. Com l'onerós funcionament de la Guarda dels esclaus, la possibilitat de vendre algunes penyores que els ciutadans amb deutes pendents havien entregat a la Diputació i l'inici d'una possible reforma en matèria de la gestió de drets.

422. *Cortes de Cataluña*, XVII, p. 445.

423. *Cortes de Cataluña*, XVII, pp. 342-343 i 445-447; i XVIII, p. 92.

prenent testimoni de tots els oficials que hi treballaven, des dels diputats fins als funcionaris inferiors, tasca en què esmerçaren més de dos mesos. Els delegats de les Corts van realitzar una fiscalització prou exhaustiva de la Generalitat, que va permetre calibrar la quantia global dels deutes. Constataren que s'havia produït una forta contracció dels ingressos fiscals, com a conseqüència tant d'una caiguda gradual del preu dels arrendaments com de la inexigència generalitzada als concessionaris de les quantitats acordades,⁴²⁴ i una pujada paral·lela dels costos de funcionament d'alguns serveis, tot començant pel de la custòdia dels esclaus. Per redreçar les finances de la Diputació, van redefinir les tasques dels oficials i proposaren un conjunt de noves sancions per als reus d'evasió fiscal, suborn i prevaricació. El dictamen,⁴²⁵ publicat a la darrereria de febrer de 1432, provocà tal allau de protestes entre els funcionaris afectats⁴²⁶ que la comissió va haver de revisar-lo. La versió definitiva no va ser aprovada, en forma de capítols, per les Corts fins ben entrat el 1433.

En la primera fase de les sessions, els tres diputats generals reclamaren, doncs, als legisladors que adoptessin les mesures pertinents per redreçar la situació de la Generalitat. La seva sol·licitud fou acceptada, atès que els parlamentaris no sols van crear una comissió específica, sinó que la van facultar per, ensems amb els tres diputats generals, executar els deutes pendents de la Diputació i fer justícia en un procés determinat.⁴²⁷ Queda clar, doncs, que la creació de la normativa que regulava el funcionament de la Generalitat era competència exclusiva de les Corts, les quals podien mediatitzar també l'actuació dels diputats generals.⁴²⁸

Els legisladors catalans constataren, per mitjà dels seus comissionats, que la Diputació del General travessava aleshores una delicada situació financera, provocada per la impossibilitat de fer front, amb els ingressos procedents dels impostos, als reiterats donatius reials i als costos del propi funcionament. La manca de liquiditat l'obligava a recórrer sovint a la venda de deute públic. Amb un passiu de 452.700 lliures, havia de consignar 23.600 lliures anuals –entre el 70% i el 80% dels seus ingressos totals– al pagament de les pensions de censals i violaris.⁴²⁹ El dèficit presupostari dimanava, emperò, tant de les reiterades demandes reials de subsidis ex-

424. La comissió, el 24 de novembre, ja dianosticava, en un primer report a les Corts, que «les rehebudes del dit General són vengudes en fort gran disminució, per dues raons principals: la una ... los arrendaments ... ha[n] presa gran baxada, ... no abasten o munten a açò que solien muntar ... L'altra raó és per çò com les quantitats a les quals s'arrenden les dites generalitats e altres drets del dit General ... no són exigides ne haudes»: *Cortes de Cataluña*, XVII, pp. 348 i 456.

425. *Cortes de Cataluña*, XVII, pp. 445-503, i XVIII, 1-92.

426. *Cortes de Cataluña*, XVII, pp. 367-369.

427. El de Guillem Arnau del Lleó «sobre alguns rocins e altres béns que li foren presos e ocupats per les guardes del dit General en lo pas de la Seu d'Urgell»: *Cortes de Cataluña*, XVII, pp. 360-361. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 120, nota 69.

428. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 120.

429. W. KÜCHLER, *Les finances de la Corona d'Aragó*, p. 164.

traordinaris com d'una caiguda dels ingressos i d'un increment paral·lel de les despeses de gestió. Les xifres de les recaptacions fiscals havien experimentat una forta davallada els darrers anys: de les 51.329 lliures ingressades durant del trienni de 1422-1425, s'havia passat a les 39.508 lliures previstes per al del 1431-1434. El descens de les entrades, en els darrers nou anys, havia estat, doncs, de 13.872 lliures, en termes absoluts,⁴³⁰ i del 26%, en termes relatius. La contracció havia assolit especial intensitat –de l'ordre del 52%– en les exportacions tèxtils des de Barcelona, que passaren dels 30.000 draps del 1420 als 14.500 del 1434, tot coincidint amb un nou replegament forçós de les embarcacions catalanes dels ports mamelucs i amb una puntual reducció de la seva presència, arran de la represa de la conquesta de Nàpols, en alguns emporis de la Mediterrània Occidental.

Aquesta dinàmica estava convertint l'arrendament dels impostos del General en una inversió massa arriscada per als membres de les capes altes i intermèdies de la burgesia catalana: les subhastes dels drets de duanes i de la bolla de Barcelona, les dues principals, havien quedat, el 1431, desertes. Aquest canvi d'actitud obligà als legisladors i als diputats a concedir un interès preferent al tema fiscal, tot començant pel sistema d'arrendament dels tributs. Les Corts, després d'analitzar l'informe presentat pel regent dels comptes de la Generalitat, Bartomeu Navel, decidiren introduir alguns canvis puntuals en la normativa que els regulava.⁴³¹ S'acordà millorar la publicitat de les convocatòries, duplicant el nombre de les crides i multiplicant els llocs en què es farien.⁴³² Es prohibiren els arrendaments separats dels impostos en les circumscripcions més petites, on s'haurien de subhastar conjuntament.⁴³³ La informació aportada pels intermediaris als diputats i als oïdors, des d'aleshores, no podria ser retribuïda.⁴³⁴ Es va restringir substancialment la concessió d'eixaucs als corredors.⁴³⁵ Es refermaren les garanties de cobrança dels arrendaments, tot establint que el termini de vigència seria d'un trienni, els concessionaris els pagarien «per terces», i haurien d'oferir al General fermances «bones e suficients»⁴³⁶ que complirien totes i cada una de les clàusules dels respectius contractes. Les quotes trimestrals s'ingressarien directament a la Taula de Canvi de la ciutat de Barcelona, que en lliuraria els corresponents albarans. Si l'arrendatari, al capdavant del trienni, no havia satisfet íntegrament la quantitat escripturada, esdevenia deutor del General i no

430. J. VICENS VIVES, *Els Trastàmars*, pp. 124-125, *idem*, «La economia de los países de la Corona de Aragón», pp. 91. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, p. 147.

431. Ben analitzats per Isabel Sánchez de Movellán tant a «La reforma de la Diputació del General en les Ordinacions de 1432». A: *El territori i les seves institucions històriques*, Barcelona, 1999, II, pp. 883-911, com a *La Diputació del General*, pp. 301-305.

432. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 251-253.

433. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 253-255.

434. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 255-256.

435. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 256-257.

436. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 257-258 i 260-261.

podria tornar a concórrer a les subhastes dels impostos fins que hagués fet efectiva la «resta».⁴³⁷

Els contractes d'arrendament, tal com acredita la documentació anterior i coetània, implicaven per als concessionaris, a més de les responsabilitats ja esmentades, tot un conjunt d'altres deures. Es comprometien a cobrar els aranzels estipulats, a no concedir cap mena de reducció ni exempció, a denunciar tots els fraus que descobrissin, i a estimar el valor dels draps correctament.⁴³⁸ Com a contrapartida, els arrendataris gaudien, emperò, d'un seguit de prerrogatives específiques: si els diputats modificaven unilateralment la normativa fiscal durant la vigència del contracte, podien rescindir-lo –com ja s'ha exposat– sense cap mena de penalització; estaven facultats per compel·lir als mercaders, patrons de vaixells i traginers a declarar el valor autèntic dels carregaments que transportaven, i no podien ser agredits ni injuriats, en l'exercici de la seva comesa, per terceres persones.⁴³⁹ En una època en què, arreu d'Europa, àmplies capes de la població urbana i rural manifestaven el seu desacord amb l'increment gradual de la pressió fiscal no amb crítiques al principal beneficiari, al sobirà, sinó amb envestides als recaptadors, molt més pròxims, als que titllaven de «corruptes»,⁴⁴⁰ el General havia hagut d'adoptar, doncs, mesures per tal de protegir-los i facilitar-los la tasca. El nou balanç de drets i deures contractuals, de guanys i costos, va incrementar, tanmateix, entre els col·lectius solvents d'arreu del Principat, el desinterès per les subhastes dels impostos, la concurrència a les quals, tot i els esforços de difusió realitzats per la Diputació, va experimentar, des d'aleshores, una caiguda gradual.

El retrocés dels ingressos reflectia una caiguda tant dels intercanvis exteriors, com de la producció i les vendes de draps en el mercat interior, una davallada del consum privat, i una escalada –impossible de mesurar per manca de fonts documentals específiques– de l'evasió fiscal, del contraban, el suborn i la prevaricació. Els diputats, el 6 de setembre de 1431, van haver d'enviar a Perpinyà, per tallar-hi el frau en la recaptació de l'impost de la bolla,⁴⁴¹ dos oficials, els quals retornaren a Barcelona, el 14 d'octubre, amb els falsaris, després d'haver-hi iniciat les corresponents incautacions de béns.⁴⁴²

437. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 304.

438. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 307-301.

439. *Ibidem*.

440. C. BARROS, «Viva el rey; Rey imaginario y revuelta en la Galicia bajomedieval», *Studia Historica. Historia Medieval*, 12 (Salamanca, 1994), pp. 83-101. P. IRADIEL, «La crisis bajomedieval», p. 33.

441. «Aquest jorn partiren los honorables micer Johan Serra e en Pere Ventosa, per anar a Perpinyà, per lo frau de la bolla», *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 55.

442. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 55.

A l'evasió fiscal i al frau recaptatori s'afegia, endemés, la morositat dels concessionaris de la col·lecta i dels deutors de la Generalitat. Els legisladors pogueren fer-se una idea força precisa de l'abast del problema a partir de l'informe que Pere Verdaguer, requeridor dels deutes de la Diputació, va presentar davant les Corts, atès que hi va incloure un detallat memorial de les quantitats degudes a la institució des del 1393 fins al 1428, tant en concepte d'impostos i censals, com arran de préstecs de diners al sobirà i d'embarcacions a particulars.⁴⁴³ El problema principal de la majoria d'aquest passiu era precisament la seva antiguitat, que en dificultava el cobrament, per tal que els titulars, en molts de casos, ja havien mort. L'esmentat expert, conscient del problema, va separar, en el seu report, les «restes» encara recuperables de les perdudes definitivament.⁴⁴⁴ Els legisladors, després de constatar que la Generalitat només podria recuperar poc més de la meitat dels deutes,⁴⁴⁵ van restringir als diputats i als oïdors la facultat de concedir pròrrogues amb data de retorn posterior al final del seu mandat als casos estrictes en què es corria el perill de perdre els diners⁴⁴⁶ i prohibiren —com ja s'ha exposat— als concessionaris amb «restes» tornar a concórrer a les subhastes dels impostos fins que no les haguessin fet efectives.⁴⁴⁷

En aquest context difícil, els diputats, tot i ser conscients que era «pus aventajós e profitós al dit General arrendar los drets d'aquell, que aquells retenir e fer collir»,⁴⁴⁸ van haver d'acudir sovint a la segona opció. La deserció de les subhastes provocà, durant la resta de la dècada, un forta caiguda dels ingressos fiscals de la institució.

A fi de reduir la corrupció entre els recaptadors assalariats, la Generalitat va instaurar en les ciutats principals dos sobrecol·lidors, que també eren elegits, al començament de cada trienni, pels diputats i els oïdors. Els oficis de sobrecol·lidors i de sobreguardes, com els de col·lidors i guardes, apareixen contínuament associats i fins i tot no ben diferenciats.⁴⁴⁹ Aquests funcionaris —documentats per primera vegada⁴⁵⁰ el 1434— tenien assignades les funcions de supervisar i controlar la percepció de tots els impostos del General no arrendats arreu del Principat, portar cada tri-

443. *Cortes de Cataluña*, XVII, pp. 467 i 503. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 325 i 375-376.

444. *Cortes de Cataluña*, XVII, pp. 474 -503.

445. *Cortes de Cataluña*, XVII, pp. 348-351.

446. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 261 i 263. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 177 i 304.

447. Vegeu *supra*, pp. 226-227.

448. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 262.

449. «Aquell dia [29 de mars de 1438], los senyors deputats e oïdors de comptes del dit General provehiren, en lo trienni corrent, de l'ofici de sobreguarda, sobrecol·lidor e visitador dels drets de les generalitats en Pere Pagés, ciutadà de Barcelona, en loch d'en Miquel Bruguera, qui aquell ofici ha resignat»: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 69.

450. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 61.

mestre les quantitats recaptades i els llibres comptables dels collidors a Barcelona, lliurar-los puntualment als receptors, i redactar, abans d'abandonar el càrrec, un memorial per als diputats.⁴⁵¹ La seva tasca els obligava a desplaçar-se contínuament per Catalunya, per això era gratificada amb un salari anual força considerable, de 100 lliures barceloneses.⁴⁵²

El sistema fiscal de la Generalitat palesava, tanmateix, importants defectes de disseny, entre els quals sobresortia la generació gairebé sistemàtica de ròssecs. Durant el darrer terç del segle XIV, els concessionaris de la recaptació dels impostos sovint no havien satisfet l'import íntegre del lloguer en els terminis acordats i l'allau d'impagats havia constret els diputats a concedir-los, per tal de recuperar les «restes», ajornaments, la durada dels quals superava, en molts casos, el temps que restava del seu trienni consistorial.⁴⁵³ A cada renovació de càrrecs, els diputats entrants havien heretat, doncs, dels cessants un amàs creixent de ròssecs, en el qual els de nova concessió coexistien amb els renegociats. L'encadenament de moratòries havia continuat després de 1400. La capacitat recaptatòria dels tres impostos, d'altra banda, va ser sempre aleatòria, no es va poder calibrar amb antelació. Aquesta característica no va permetre sovint al General pagar el subsidi al sobirà en el termini convingut, que solia ser d'un sis mesos. Va trigar, en molts casos, dos anys en fer-lo efectiu. D'aquí que el monarca, que solia necessitar urgentment els recursos, fes un ús prolífic del crèdit, sol·licités préstecs a la Generalitat o a altres institucions solvents, com el Consell de Cent de Barcelona, sobre els donatius votats a les Corts.⁴⁵⁴ Una altra solució va consistir —com ja s'ha exposat— en l'emissió, per part de la Generalitat, de deute públic, garantit amb els ingressos que generarien anualment els impostos de la institució. La quantia de les pensions —força baixa aleshores— se situava pel volts del 5% anual de la quantitat rebuda pel censatari.⁴⁵⁵ Els pagaments de les esmentades pensions —que no es podien dividir en diverses parts o propietaris—⁴⁵⁶ havien de ser registrats en els llibres comptables de la Diputació i generaven els corresponents albarans. Els legisladors, en les disposicions reformadores de 1433, ratificaren una disposició anterior que establia una sanció de deu lliures per a l'es-

451. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 244.

452. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 61.

453. Només a tall d'exemple: «Deu en Jachme de Casafranca, mercader de Barchinona, per resta de la part a ell pertanyent a pagar en les entrades e exides del trienni de 1428..., la qual resta, a 22 de maig, [s']obliga a pagar en aquesta forma, çò és, cascu any, a 2 de desembre, 4 lliures 8 sous barcelonins, e a 2 de març, 4 lliures 8 sous, fins compliment age pagat. E deu per la paga de març de 1436 4 lliures 8 sous»: ACA, G, G88/1, fol. 175 r.; cit. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 376, nota 155.

454. W. KÜCHNER, *Les finances de la Corona d'Aragó*, p. 178.

455. M. BERTHE, *Les finances de la Generalitat de Catalogne (1382-1479)*, Diplôme d'études supérieures d'histoire, Tolosa del Llenguadoc, 1958, p. 86.

456. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 370.

crivà major i els seus ajudants si, en el termini dels tres dies posteriors al pagament, no en recollien l'època acreditativa, signada pel censalista.⁴⁵⁷ L'impagament de la pensió se sancionava amb una multa. La Generalitat, com qualsevol dels censataris particulars, es reservava la facultat de redimir el censal tornant el capital rebut. L'encadenament de les vendes de deute públic induiria, més endavant, als legisladors de Catalunya a establir que el General, com a mesura de sanejament de les seves finances, esmerçés cada any els recursos necessaris per reduir en 10.000 lliures la suma global de les pensions.⁴⁵⁸

La corrupció, aleshores, no se circumscribia emperò a la col·lecta dels impostos, s'havia estès a molts altres àmbits, tot començant pel comerç del safrà, l'exportació del qual ja movia aleshores uns contingents de capital importants i generava uns ingressos fiscals força considerables. Per tal d'intensificar el control qualitatiu de l'espècia, els diputats en restringiren la venda als mercats i llocs acostumats,⁴⁵⁹ el 1431, i a les ciutats i viles on hi hagués mercats setmanals i fires, quatre anys després.⁴⁶⁰ Una part respectable de la producció era adquirida directament, en aquests centres de proveïment, per negociants estrangers;⁴⁶¹ els quals procuraven compensar les sovintejades adulteracions del producte realitzades pels conreadors autòctons amb pràctiques comercial també fraudulentess, tendents a erosionar-ne els preus.⁴⁶²

L'economia catalana, tot i les mesures d'estímul adoptades, el 1422, en les Corts de Tortosa-Barcelona,⁴⁶³ travessava aleshores dificultats conjunturals d'una certa entitat, però no havia caigut en una crisi.⁴⁶⁴ La morositat en el pagament de les pensions dels censals i del violaris —ja analitzada— i la caiguda de la quota de vendes en el mercat de draps sicilians⁴⁶⁵ constituïen uns altres dos indicadors força expressius d'aquesta transitòria fase recessiva.

457. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 179-280.

458. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 371 i 488.

459. Que eren llavors les ciutats Lleida, Balaguer i la Seu d'Urgell; i les viles de Cervera, Tàrraga, Santa Coloma de Queralt i Vilafranca del Penedès: ACA, G, Correspondència, reg. 644, fs 35 v.-36 r.. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 768, nota 30.

460. ACA, G, Correspondència, reg. 644, fs 48 v.-49 r. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 768, nota 30.

461. Savoiards, alemanys i italians, sobretot: C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, I, pp. 369 i 373-375.

462. Es col·ligaven amb mercaders del país per tal que, abans de la seva arribada, fessin córrer, per fires o mercats, el rumor que aquell any no acudirien els homes de negocis estrangers o hi inyectessin partides considerables de safrà, a fi de provocar una sobreoferta puntual, que els permetés acaparar l'espècia a baix preu: P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 771.

463. Vegeu *supra*, pp. 205 i 207.

464. Hipòtesi compartida fins i tot per Claude Carrère [*Barcelona 1380-1462*, I I, p. 146], una historiadora que, influïda per les propostes de Jaume Vicens Vives i Pierre Vilar, s'ha mostrat partidària d'avançar l'inici de la «crisi baixmedieval» a Catalunya, tot situant-lo en el 1425 [*Ididem*, pp. 210-239].

465. H. BRESCH, «La draperie catalane», p. 126.

El dèficit pressupostari de la Diputació dimanava també —com ja s'ha exposat— d'un increment dels dispendis. Alguna de les seves competències, com la Guarda dels esclaus, s'havia revelat ruïnosa. El desequilibri entre les despeses i els ingressos d'aquest servei, avaluat en unes 1.500 lliures anuals, havia generat, entre el 26 de juliol de 1421 i el mateix dia de 1431, un deute global de 11.632 lliures 2 sous.⁴⁶⁶ Per sanejar les finances de la Diputació era imprescindible, doncs, suprimir gradualment aquest passiu, que provocava «gran destrucció a la casa e gran vexació als Deputats» i entrebancava «los altres affers» de la institució.⁴⁶⁷ Els participants en les Corts, després de discutir detingudament l'informe de l'esmentada Comissió dels Nou acordaren suprimir la Guarda dels Esclaus a partir del febrer de 1432; els esclaus fugitius, a partir d'aleshores, quedarien íntegrament a risc, perill i càrrec dels seus propietaris.⁴⁶⁸ Per tal d'evitar les fuites, es va establir, emperò, que els col·lectors i els guardes dels impostos de la Generalitat arrestarien, retindrien i esbrinarien la provinença dels esclaus fugitius. Els propietaris, per recuperar-los, haurien de pagar a l'oficial que els hagués capturat 4 florins per cada un, en concepte de trobadores, i totes les altres despeses que li hagués ocasionat l'arrest.⁴⁶⁹ Els legisladors incrementaren considerablement les penes tant per als encobridors dels esclaus fugitius, com per als patrons i mariners negligents.⁴⁷⁰

Les dificultats de pressupost no induïren, tanmateix, als membres de les Corts a congelar els salaris del personal de la Generalitat. El dels diputats va passar de quinze sous diaris a setze sous i sis diners.⁴⁷¹ Hom va justificar la pujada en l'increment de la feina, tot adduint que els diputats havien ampliat les tasques financera i fiscal inicials amb les comeses de custòdia dels esclaus i de vetllar per l'observança del dret.⁴⁷² El sou anual dels oïdors va pujar coetàniament de tres mils a tres mil tres-cents sous.⁴⁷³ Arran d'un augment de dedicació,⁴⁷⁴ els advocats obtingueren també dels legisladors un important escreix salarial: la seva retribució anual va pas-

466. R. SALICRÚ, *Esclaus i propietaris d'esclaus*, p. 55.

467. *Cortes de Cataluña*, XVII, p. 450. R. SALICRÚ, *Esclaus i propietaris d'esclaus*, pp. 52-53.

468. J. MIRET I SANS, «La esclavitud en Cataluña», pp. 81-82. R. SALICRÚ, *Esclaus i propietaris d'esclaus*, pp. 60-61.

469. J. MIRET I SANS, «La esclavitud en Cataluña», pp. 104-105. R. SALICRÚ, *Esclaus i propietaris d'esclaus*, pp. 60-61.

470. J. MIRET I SANS, «La esclavitud en Cataluña», pp. 105-109. R. SALICRÚ, *Esclaus i propietaris d'esclaus*, pp. 62-64.

471. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 167.

472. *Cortes de Cataluña*, XVII, p. 451.

473. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 266.

474. Que va consistir a treballar tres dies a la setmana, matí i tarda, en lloc de dos: I. RUBIO I CAMBRONERO, *La Diputació del General*, I, p. 292. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 186.

sar de mil cinc-cents a dos mil sous barcelonesos.⁴⁷⁵ Els increments foren, doncs, del 10% per als diputats i oïdors, i del 33,33% en el cas dels advocats. Les Corts modificaren així mateix les dietes de viatge de les tres categories d'oficials, tot establint-les en quatre florins diaris per als diputats i en tres, per als oïdors i els advocats.⁴⁷⁶ Com a contrapartida a aquests avantatges econòmics, se'ls va prohibir de bell nou rebre donacions de particulars; quedaren exclosos del veto, emperò, els aliments i les begudes peribles.⁴⁷⁷ L'excepció, en aquest cas, va correspondre al procurador, la retribució anual del qual va experimentar, el 1435, un retall del 40%, tot llistant de les cinquanta lliures inicials a trenta.⁴⁷⁸

La caiguda dels ingressos no havia impedit tampoc a la Diputació resoldre la demanda d'espai generada per l'increment de personal: el 23 de febrer de 1433, havia iniciat les obres de la primera ampliació de la seva seu, a càrrec de la casa veïna de Pere Pascal.⁴⁷⁹ De la direcció dels treballs se'n devia haver fet càrrec Marc Safont, mestre d'obres del General.⁴⁸⁰ Els diputats degueren considerar aquesta operació immobiliària com una inversió, un avenç patrimonial, una millora de l'equipament, un requisit per elevar la productivitat dels funcionaris. La construcció de l'esmentat annex degué créixer els deutes ja existents.

El 1433, la Generalitat, tanmateix, no s'enfrontava sols amb problemes de pressupost; la corrupció i el tràfic d'influències en distorsionaven també el funcionament. Com a conseqüència del sistema de cooptació i de la cobejança humana, els càrrecs principals de la institució havien esdevingut, en el decurs d'unes poques dècades, un monopoli d'una oligarquia cada cop més restringida i, per tant, menys representativa de la diversificada societat catalana. El braç, que atribuïen les dificultats pressupostàries del General més a l'endogàmia i a gestió descurada que no pas a l'evolució de l'economia, van intentar redreçar la situació amb mesures reformistes, sense atacar a fons el problema. Per tal de garantir una distribució socialment més àmplia del poder, les Corts, després d'establir que els diputats generals intervindrien en la selecció dels oïdors,⁴⁸¹ van elevar a quatre triennis consecutius el període d'inelegibilitat per als eixints d'ambdós càrrecs.⁴⁸² L'esmentat termini, per als diputats locals, va continuar sent, en canvi, de tres anys.⁴⁸³

475. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 186.

476. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 268-269.

477. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 263-265.

478. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 64.

479. J. SAFONT, *Dietari*, p. 30.

480. *Dietaris de la Generalitat*, I, 67.

481. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 162.

482. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 274 i 275. I. RUBIO I CAMBRONERO, *La Diputació del General*, I, p. 170. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 157.

483. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 276 i 277.

Les Corts van acordar també que els deutors de la Generalitat no podrien ser designats diputats generals ni locals; aquest segon règim d'incompatibilitat tenia com a finalitat accelerar la recuperació dels ròssecs i evitar el creixement dels deutes.⁴⁸⁴ Els legisladors van concretar així mateix l'horari laboral dels diputats generals, per tal d'incrementar-ne la dedicació, tot establint que haurien d'acudir, almenys, una vegada al dia a la seu de la institució, excepte en cas de malaltia o els jorns fèriats, que figuraven en el calendari oficial.⁴⁸⁵ L'horari dels oïdors era idèntic als dels diputats.

Les noves ordinacions, a fi evitar abusos i reduir costos, van regular detalladament les pagues que percebrien els escrivans i la resta d'oficials subalterns quan, per raó del treball, fossin enviats a una localitat diferent d'aquella on radicava la Diputació: durant el viatge i l'estada, a més del seu respectiu salari, cobrarien una dieta de divuit sous, l'escrivà dels oïdors de comptes, i de catorze sous, els altres escrivans.⁴⁸⁶ La suma resultant, en el millor dels casos, quedava quelcom per davall dels quatre florins diaris de què gaudien fins aleshores.⁴⁸⁷ També es van especificar les taxes que podrien exigir per a la redacció dels diversos tipus d'instruments.⁴⁸⁸

La nova normativa també regulava amb detall el funcionament de les diverses oficines. Augmentava el salari dels ajudants de l'escrivania major, que passava de vint-i-cinc a trenta-cinc lliures. Concedia sengles ajudants a l'escrivà de l'Arxiu i a l'escrivà dels comptes del General, establint-ne també les corresponents remuneracions, cent lliures anuals per als dos caps de secció i cinquanta per als dos ajudants.⁴⁸⁹ Assignava a l'ajudant del regent dels comptes la tasca de redactar anualment l'original i els dos trasllats dels dos llibres «apellats ordinaris», i de dipositar-los, un cop tancats, a l'Arxiu; sense concedir-li, emperò, cap mena de compensació per aquest esreix de feina, atès que el seu salari continuaria sent de setanta lliures.⁴⁹⁰ Codificava finalment una pràctica ja en ús, la de dotar d'ajudants els oficials malalts o vells, modificant, emperò, la manera de gratificar-los: els adjunts, quan assumissin totes les tasques de l'ofici, no rebrien la compensació que els assignessin els diputats,⁴⁹¹ sinó la soldada completa de l'indispost, «per ço que ab major diligència entenguen

484. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 157.

485. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 165.

486. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 269. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XVII.

487. Vegeu *supra*, p. 190.

488. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 278-283. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XVII.

489. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 284-285. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XVII.

490. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 285-286. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XVII.

491. Vegeu *supra*, p. 217.

en lo dir servey»,⁴⁹² el titular, en canvi, deixaria de percebre vitalíciament el salari íntegre i tots els complements,⁴⁹³ i s'hauria de conformar amb la meitat del sou.⁴⁹⁴

Les mudances van afectar també l'estatut dels diputats locals. Els parlamentaris van precisar-ne la quantia dels sous, que variava en funció del volum de treball estimat en cada circumscripció, tot oscil·lant entre els deu florins de la Vall d'Aran o Berga, i els trenta de Perpinyà i Tortosa.⁴⁹⁵ En confirmaren la inelegibilitat per al trienni subsegüent,⁴⁹⁶ restricció que havia caigut en desús. Van especificar que havien de ser elegits pels diputats generals durant els primers quinze dies del seu mandat,⁴⁹⁷ els quals, per evitar sospita de frau, no podrien seleccionar-los entre els collidors, rebedors o arrendataris dels impostos de l'entitat en la seva respectiva circumscripció,⁴⁹⁸ atès que —com ja s'ha exposat— hi instruïen i fallaven tots els contenciosos fiscals. Els diputats locals, segons la nova normativa, haurien de residir, durant tot el trienni, en la ciutat, vila o lloc «hont tals deputats han acostumat lur habitació tenir, o residència fer».⁴⁹⁹

D'aquestes disposicions es desprèn que la Generalitat intentava reequilibrar el pressupost mitjançant la professionalització i l'increment de la dedicació del seus funcionaris, refermant els controls interns i els filtres contra la corrupció i el nepotisme, endurint el percaç de l'evasió fiscal i del contraban, més que no pas amb una opció decidida per la contenció del personal i la congelació de salaris. Sembla, doncs, que els diputats consideraven més efectiu i assequible incrementar els ingressos que reduir els costos de gestió.

L'afany de minimitzar les pèrdues en la institució es va estendre també a l'àmbit de les competències militars. Les Corts van restringir als diputats generals el dret de prestar a particulars vaixells i armes de la institució; només els podrien confiar a persones solvents econòmicament i tècnica, capaces de retornar-les en bon estat i després d'exigir-los una caució d'una quantia proporcional al valor del bé cedit.⁵⁰⁰

492. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 286-287. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XVII. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 169, nota 162.

493. Vegeu *supra*, p. 217.

494. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 286-287. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XVII. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 169, nota 162.

495. *Cortes de Cataluña*, XVIII, pp. 32-33.

496. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 276-277.

497. *Ibidem*.

498. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 262-263.

499. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 277.

500. *Llibre dels Quatre Senyals*, pp. 270-273.

8. EL REDREÇ COMERCIAL I MANUFACTURER DE 1436-1444

Arran del revés de l'illa de Ponça, a l'estiu de 1435, en què Alfons el Magnànim, els seus germans Alfons i Enric, i un centenar de barons d'arreu de la «confederació»⁵⁰¹ havien estat capturats per un estol genovès, la lloctinent va convocar les Corts, per al maig de 1436, a Barcelona.⁵⁰² Conscients de la gravetat de la situació, els legisladors s'afanyaren a reunir els 30.000 ducats exigits per Felip Maria Visconti com a rescat i a armar un estol d'onze galeres i quatre bergantins contra els ligurs.⁵⁰³ Com a contrapartida a aquestes concessions, el bloc dels poderosos va presentar a la reina Maria un seguit de propostes per reformar l'administració de la justícia al Principat. La primera, en què es precisava l'estatut jurídic dels inquisidors,⁵⁰⁴ juristes encarregats de perseguir els oficials reials que incomplissin les lleis de la terra, fou rebutjada per la reina Maria, tot al·legant que havia de sotmetre-la a la consideració del sobirà.⁵⁰⁵ No tot foren fracassos, però; els senyors aconseguiren reduir el poder judicial del sobirà i precisar les facultats dels seus magistrats, mitjançant una delimitació de les competències del Consell Reial i de l'Audiència. Del 1436 ençà, es canalitzaren cap a la primera de les dues institucions totes les causes patrimonials, les relatives a les regalies i les privades excepcionals; la resta dels contenciosos havien de ser instruïts i fallats per l'Audiència.⁵⁰⁶

El sobirà, mentrestant, aprofitava la reclusió a la vall del Po per aliar-se amb el seu captivador. L'entesa catalanollombarda —plasmada al tractat de Milà— no sols va permetre reendegar la conquesta de Nàpols, sinó que n'accelerà el ritme. Entre 1436 i 1442, l'acció coordinada de catalans, aragonesos i milanesos aconseguí imposar-se, militarment i diplomàtica, al front venecià i florentí que, amb el suport decidit de la Santa Seu, ajudava a Renat I de Provença. El 2 de juny de 1442, Alfons el Magnànim, malgrat el nou canvi de bàndol del Visconti, féu la seva entrada triomfal a la ciutat del Vesubi.

Durant els set anys de la contesa, la flota catalana fou capaç d'atendre alhora les demandes navals d'una guerra oberta al Tirrè, practicar el cors i la pirateria al Llevant, garantir una part de les connexions comercials del Principat amb el Magrib, Bizanci i les illes de la Mediterrània oriental, i incrementar la seva presència a l'Atlàntic septentrional. La llarga conquesta de Nàpols, tot i promoure una forta con-

501. La llista dels quals fou inclosa en els Dietaris de la Generalitat (I, pp. 62-63) i en el de Jaume Safont (p. 32-35).

502. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 65.

503. Que va salpar, en dues fases, el 26 d'agost i el 12 de setembre, de Barcelona i de Cadaqués, respectivament: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 65; J. SAFONT, *Dietari*, p. 36.

504. AHCB, Consell de Cent, Corts, reg. 43, fs. 1r.-6r.

505. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 416-417.

506. T. DE MONTAGUT, «La Justicia en la Corona de Aragón», *La Administración de la Justicia en la Historia de España*, Guadalajara, 1999, p. 47.

centració d'embarcacions a la conca occidental de la Mediterrània i l'adopció de mesures proteccionistes,⁵⁰⁷ només va provocar, doncs, seqüeles transitòries en el comerç exterior de Catalunya, que s'hauria refet ràpidament de les contraccions de 1422-1425 i de 1432-1435, tot demostrant una notable capacitat de recuperació. Entre les causes del redreç figuraven, a més del control gradual del mercat napolità, el replegament comercial dels genovesos de Sicília i un reflux de la conflictivitat amb el soldanat d'Egipte. Per aquests mateixos anys, el Consell de Cent de Barcelona realitzà una important tasca de suplència del sobirà en el camp de la diplomàcia, a fi de proporcionar una protecció eficaç als mercaders d'arreu del Principat en els escenaris més calents, allà on l'agressivitat dels concurrents era més punyent.

a. Acceleració dels intercanvis comercials amb Llevant i el Mar del Nord

Tot i que els ports del Pròxim Orient continuaven essent els principals mercats d'aprovisionament d'espècies per als comerciants catalans, la combinació del cors i la pirateria amb l'esforç bèl·lic a Itàlia havien conduït els intercanvis a unes cotes inusualment baixes. El 1436, l'any següent de la derrota de Ponça, les fonts notariales de Barcelona no registren cap viatge comercial amb destinació a Egipte i Síria;⁵⁰⁸ circumstància que explica que els consellers, alarmats, exigissin al sobirà que, davant el col·lapse de l'oferta local de nòlit, destinés a la ruta d'Alexandria, dues galeres grosses.⁵⁰⁹ Durant els dos anys següents, desenvoluparen una intensa activitat diplomàtica tant a la cort del Magnànim, a Gaeta, com a la mameluca, al Caire, per tal de preservar les relacions econòmiques entre ambdós estats. Els esforços dels edils no foren estèrils, ja que aconseguiren el restabliment, el 1438, dels antics privilegis de què gaudien els comerciants barcelonins en els emporis mamelucs⁵¹⁰ i prepararen el terreny per al tractat de pau i comerç que signaren, tres anys després, Alfons el Magnànim i el seu homòleg oriental, Djakmak, que restaurava totes les concessions fetes, en l'acord de 1430, als súbdits del comte rei en el sultanat. Aquesta normalització *de iure* de les relacions va permetre un redreç gradual de l'activitat dels homes de negocis catalans als ports egipcis i siris: durant el decenni de 1435-1444, s'han documentat trenta-tres viatges amb aquestes destinacions.⁵¹¹ Malgrat que la mitjana

507. Els consellers de Barcelona, el 18 d'agost de 1436, restabliren un antic veto que prohibia carregar mercaderies en galeres estrangeres mentre n'hi hagués de nacionals disposades a efectuar el viatge, tot aduint que així circularien amb més seguretat: A. DE CAPMANY, *Memorias históricas de Barcelona*, II/1, pp. 460-461.

508. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 41. D. COULON, *Barcelone et Orient*, pp. 60 i 792.

509. AHCB, Lletres Comunes, reg. 4, f. 182 r. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 43.

510. A. DE CAPMANY, *Memorias históricas de Barcelona*, II/1, p. 463.

511. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 44. D. COULON, *Barcelone et Orient*, apèndix 1, pp. 792-797.

anual, amb 3,3 partences, era encara baixa, ja s'havien introduït en la línia algunes innovacions importants: els 73% dels trajectes s'efectuaren en el mitjà de transport més ràpid i segur de l'època, en galeres,⁵¹² moltes de les quals, a la tornada, després d'una escala breu a la Ciutat Comtal, continuaren viatge cap a Flandes i Anglaterra. Durant aquesta curta fase d'expansió comercial, la demanda de nòlits per a la ruta de les espècies va superar àmpliament, a Barcelona, l'oferta dels naviliers locals. El dèficit va ser cobert per embarcacions de la Generalitat⁵¹³ i estrangeres, tot i que les mesures proteccionistes instaurades l'estiu de 1436 continuaven vigents. De les catorze sortides documentades durant el sexenni de 1435-1440, vuit –el 57,1%– corresponen a galeres de la Diputació.⁵¹⁴

Quant a la ruta del Mar del Nord, l'intent de redreç es va obrir també amb problemes de pirateria. El 1439, els consellers de Barcelona reclamaven al duc Felip el Bo, per mitjà de la lloctinent reial al Principat, que paralitzés les incautacions de mercaderies i capitals de què eren víctimes els ciutadans de la «confederació» a Flandes, una àrea clau per al comerç exterior català. El desencadenant de la tensió havien estat uns robatoris perpetrats per pirates catalans a súbdits del duc de Borgonya. La situació es va estabilitzar, el 1440, amb la instauració d'una marca de sis diners grossos per lliura,⁵¹⁵ que permetia a la colònia catalana reemprendre la seva activitat, a canvi d'una reducció sensible dels marges de guany. L'intent –ja esmentat– d'incrementar simultàniament la presència naval catalana a l'Atlàntic septentrional i a Llevant amb galeres de la Generalitat, tot i no assolir plenament els objectius previstos, va definir un programa d'actuació que els naviliers particulars no trigaren a assumir. Efectivament, foren les galeres privades catalanes les que, del 1435 ençà, connectaren força sovint, malgrat les periòdiques pujades del cors i la pirateria al canal de la Mànega i al litoral egipci, Bruges i el Pròxim Orient, amb escala a Barcelona. La Generalitat, en canvi, va reservar la seva flota –com ja s'ha exposat– per a viatges senzills a Llevant.⁵¹⁶ Durant el curt període de 1436-1444, la documentació notarial barcelonina i els Dietaris de la Generalitat han conservat referències de vuit viatges dobles entre els dos extrems de la xarxa comercial catalana i d'altres vuit

512. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 44.

513. El seu dietarista anota, el 22 de juliol de 1438, la sortida de Barcelona, rumb a Alexandria, de dues galeres grosses de la institució, patronejades per Ramon Amat i Nicolau Cantó (*Dietaris de la Generalitat*, I, p. 70). A la tornada, el 29 de maig de 1439, els diputats arrendaren a Andreu de Biure, cavaller, una d'elles, la *Sant Menat*, per sis anys, amb la condició d'efectuar sis viatges «o més» a Llevant o a Ponent (*Ibidem*, p. 72). El concessionari, tanmateix, només en degué efectuar un, atès que el General, l'1 de febrer de 1440, tornava a noliejar, en les mateixes condicions, l'embarcació a Francí Casasaja, mercader barceloní (*Ibidem*, p. 77).

514. D. COULON, *Barcelone et Orient*, apèndix 1, pp. 792-797. Vegeu també *supra*, nota 513.

515. L. GILLIODS VAN SEVEREN, *Cartulaire de l'ancien Consulat de l'Espagne*, Bruges, I, 1901, pp. 40-42. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 119-120.

516. Vegeu *supra*, notes 513-514.

senzills amb destinació a Flandes.⁵¹⁷ Malgrat el palès increment del nombre de viatges, el moviment portuari de Barcelona cap a l'Atlàntic només significava, aleshores, el 50% del dirigit vers la Mediterrània oriental, xifra que s'eleva fins el 65% si es pren en consideració la funció d'avantport de la capital catalana que desenvolupava, per als periples oceànics, la Ciutat de Mallorca.⁵¹⁸

Fou en aquest context comercialment expansiu en què el consistori de Barcelona decidí portar a terme un antic i important projecte d'infraestructura naval, la construcció d'un moll, per tal d'incrementar substancialment la seguretat a un trànsit creixent i integrat per embarcacions cada cop més grans. Com en el cas de les Drassanes, el protagonisme inicial va correspondre al poderós municipi de la capital catalana. El sobirà només va autoritzar els consellers a consignar els ingressos generats per l'impost de l'ancoratge al finançament dels treballs portuaris. El 10 d'agost de 1439, després d'un mesos de preparatius tècnics, s'iniciaren les obres, amb la col·locació d'una gran caixa de fusta plena de pedres, que fou destruïda, uns mesos després, per una tempesta.⁵¹⁹ Aquest desgraciat inici no va paralitzar, tanmateix, els treballs, que continuarien, tot i que a un ritme força lent, tant per la manca de finançament com per les dificultats tècniques,⁵²⁰ fins al 1457.

b. Avenços qualitatius en la draperia

La represa dels intercanvis exteriors va repercutir positivament en la manufactura, especialment en la tèxtil, que seguia fornint el principal article d'exportació. Dels obradors del Principat en continuaven sortint draps de qualitat intermèdia. Només alguns petits focus pirinencs, com Sant Joan de les Abadesses, Sant Llorenç de Morunys i Camprodon, ja s'havien especialitzat en la fabricació de «divuitens», draps amb l'ordit de divuit «l·ligadures», densos i vellutats.⁵²¹ La menestralia tèxtil, que es beneficiaven, des del 1413, d'un veto de les importacions,⁵²² va aprofitar, arreu del Principat, l'estirada de les exportacions per elevar la seva capacitat professional i millorar la qualitat dels seus respectius productes. Els models escollits

517. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 126-127. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 67.

518. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 95.

519. *Dietaris de la Generalitat*, I, pp. 74-75. J. SAFONT, *Dietari*, pp. 40 i 41.

520. Com han demostrat Claude Carrère (*Barcelona 1380-1462*, II, pp. 267-282), Jaume Sobrequés i Joan F. Cabestany («La construcció del port de Barcelona al segle XV», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, VII, Barcelona, 1972, pp. 42-113) i Joan Alemany (*El Port de Barcelona, un passat, un futur*, Barcelona, 2a ed., 2002, pp. 59-67).

521. C. CARRÈRE, «La draperie en Catalogne», p. 481.

522. Vegeu *supra*, p. 207.

foren els draps de Wervicq,⁵²³ Courtrai, Chalons, Beauvais i Ostende; les teles de la «nova draperia» flamenca i brabançona, de colors brillants i ben aprestades, però quelcom més lleugeres que les de Bruges, Ieper, Gant, Malines o Brussel·les, que havien començat a passar de moda.⁵²⁴ Aquests draps només es podien fabricar, emperò, amb llana anglesa, més fina i llarga que les millors de la «confederació», inclosa la menorquina, aleshores ja ben coneguda i cotitzada internacionalment.⁵²⁵ Atès que els comerciants catalans havien oblidat l'experiència adquirida durant el primer terç del segle XIV⁵²⁶ sobre el funcionament del mercat britànic de llanes i eren aleshores incapaços de distingir-ne les principals varietats, els consellers de Barcelona i una comissió de divuit prohoms, elegits expressament, decidiren, el 21 de maig de 1438, enviar a Anglaterra un expert local per tal que, a més d'analitzar-hi la contractació de la fibra, s'assabentés discretament sobre la innovadora tecnologia tèxtil desenvolupada «en les dites parts e en Flandes».⁵²⁷ Mig any després, el 21 de novembre, amb la informació tot just aportada per la precoç operació d'espionatge industrial,⁵²⁸ el Consell barceloní s'apressava a reglamentar minuciosament l'obratge de llana anglesa,⁵²⁹ tot prescrivint que l'ordit dels draps hauria d'ocillar entre les 28 i les 32 lligadures, d'acord amb els models septentrionals.⁵³⁰ Del curt termini transcorregut entre la tramesa de l'observador i la promulgació de les noves ordenances tècniques es desprèn que la gènesi de la draperia de qualitat a Barcelona fou un

523. Molt apreciats aleshores en els grans mercats meridionals: F. MELIS, «La Diffusione nel Mediterraneo occidentale dei panni di Wervicq e delle altre città della Lys attorno al 1400». A: *Studi in onore di Amintore Fanfani*, Milà, 1962, III, pp. 219-243; H. BRESCH, «La draperie catalane», pp. 108-110.

524. H. LAURENT, *Un grand commerce d'exportation au Moyen Âge: la draperie des Pays Bas en France et dans les pays méditerranéens (XIIe-XIVe siècles)*, Paris, 1935, pp. 181-183. M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, pp. 138-140.

525. Especialment a la Toscana: F. MELIS, «La lana della Spagna mediterranea e della Berberia occidentali nei secoli XIV-XV», *La Lana come materia prima, i fenomeni della sua produzione e circolazione nei secoli XII-XVII*, a cura di M. Spallanzani, Florència, 1974, pp. 241-252.

526. Quan la fibra fou utilitzada, si més no eventualment, tant als principals centres drapers rossellonesos com catalans: M. RIU, «Aportación a la organización gremial de la industria textil catalana en el siglo XIV», *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1962, II, pp. 547-559; C. CARRÈRE, «La draperie en Catalogne», p. 482, nota 36; A. RIERA MELIS, *La Corona de Aragón i el Reino de Mallorca*, pp. 129, 143 i 146; A. RIERA MELIS i G. FELIU, «Les activitats econòmiques», pp. 162 i 163.

527. C. CARRÈRE, «La draperie en Catalogne», p. 485, nota 47, *eadem*, *Barcelona 1380-1462*, II, p. 58.

528. Per anar i tornar de Flandes, aleshores, es necessitaven, en el millor dels casos, cinc mesos: M. DEL TREPPO, *I mercanti catalani*, p. 96.

529. Que, poc després, el 1440, es pagava, a la Ciutat Comtal, a 16 lliures 6 sous 6 diners el quintar: C. CARRÈRE, «La draperie en Catalogne», p. 488, nota 69.

530. AHCB, Ordinacions 1433-1445, fs. 122 r.-125 v.; ed. C. Batlle, a A. DE CAPMANY, *Memo-rias històriques de Barcelona*, II-1, 1962, pp. 469-473.

procés tardà, en què el dirigisme econòmic del Consell va tenir un paper tan important com l'experiència acumulada i l'afany d'innovació tècnica dels menestrals.

L'observatori sicilià demostra que els avenços, pels volts de 1440, afectaren tant les fases de la filatura, la teixidura i l'aprest, com la del tint, els professionals del qual, sense abandonar els blaus i verds tradicionals, estengueren la gamma cromàtica al bru, negre, «paonàs» i vermell,⁵³¹ imposats per la moda. La millora dels índexs de qualitat es va traduir en una revaloració lleugera, entre 1438 i 1442, dels draps catalans en els mercats mediterranis, tot començant per Palerm, on la mitjana dels preus va passar de les 2 unces 12 tarins la peça a les 2 unces 15 tarins.⁵³² Atès que aleshores hi suportaven una important concurrència dels teixits mallorquins i anglesos, que n'havien fet caure la quota de mercat,⁵³³ l'esmentada alça no es pot relacionar, doncs, amb l'increment de la demanda en la capital de Sicília. Per aquesta mateixa època, la forta acceptació de què gaudien els draps catalans de bona qualitat mitjana a Gènova obligava les autoritats locals a adoptar mesures proteccionistes, tot prohibint-hi la venda, a l'engròs o a la menuda, de tota mena de teixits estrangers que valguessin menys de 20 florins de Florència.⁵³⁴ Un altra àrea on les teles catalanes penetraven aleshores amb força era el Baix Llenguadoc, on Jacques Coeur, el 1445, per tal d'incrementar-hi els ingressos fiscals, en gravà les importacions amb un aranzels d'un franc per peça.⁵³⁵

c. Persistència, tot i l'increment dels ingressos fiscals, de les dificultats pressupostàries de la Diputació

Durant aquests anys d'expansió comercial i manufacturera, el General, malgrat que continuaven vigents les mesures de contenció de la despesa aprovades el 1433 a les Corts de Barcelona, va revisar a l'alça les retribucions d'alguns oficials i continuà desenvolupant el seu organigrama. El procurador, que havia perdut poder adquisitiu en l'etapa anterior,⁵³⁶ va recuperar, el 1440, les 50 lliures inicials.⁵³⁷ Els collidors dels impostos de la bolla i de les joies a Barcelona, tot adduint un fort increment del treball, aconseguiren també —com es veurà més endavant— substancials millores salarials. Les reformes a la Casa de la Diputació també degueren continuar aleshores a bon ritme, atès que els diputats no sols dotaren d'adjunt el mestre d'obres de la

531. H. BRESQ, «La draperie catalane», p. 112.

532. H. BRESQ, «La draperie catalane», p. 115.

533. H. BRESQ, «La draperie catalane», pp. 120-121 i 126.

534. C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, p. 77.

535. M. MOLLAT, *Jacques Coeur ou l'esprit d'entreprise*, París, 1988, p. 151.

536. Vegeu *supra*, p. 232.

537. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 78.

institució,⁵³⁸ sinó que confiaren a més la fabricació de panys i forrellats a un ferrer local.⁵³⁹ Poc després encarregaren a un calderer de Barcelona el forniment de recipients de cuina per a les galeres.⁵⁴⁰ Totes aquestes iniciatives oneroses es prengueren poc després que les Corts de Barcelona de 1436-1437 haguessin hagut d'autoritzar a la Diputació a vendre, per poder fer front als pagaments ajornats del donatiu reial i als costos de funcionament, censals morts amb carta de gràcia per valor de 30.000 florins.⁵⁴¹

Davant la pujada gradual de l'evasió i del frau fiscals, els diputats van multiplicar els guardes fronterers i urbans. Vers 1445, ja havien establert taules i guardes dels drets d'entrades i eixides tant al llarg del litoral marítim (Salses, Cotlliure, Cadaqués, Sant Feliu de Guíxols, Barcelona, Vilanova i la Geltrú, Torredembarra, Tortosa i Amposta), com en els confins septentrionals (Perpinyà, Puigcerdà, la Seu d'Urgell, Tírvia i Vilaller) i occidentals (Àger, Almenar i Lleida).⁵⁴² El seu salari oscil·lava aleshores entre les quaranta i les cinquanta lliures anuals.⁵⁴³

Quant a la bolla dels draps, la recaptació havia estat organitzada, des del quadrienni de 1428-1431, en vint-i-nou taules, distribuïdes estratègicament arreu del Principat. Els col·lectors d'aquest impost disposaven aleshores, si més no a la capital catalana, d'un auxiliar qualificat, l'estimador dels draps, el qual, a més d'establir el valor de cada peça, custodiava la tenalla amb què se segellava. Gaudia d'un sou de quaranta-cinc lliures anuals.⁵⁴⁴ Els guardes —que a Barcelona eren cinc—⁵⁴⁵ estaven obligats, arreu de Catalunya, a fer inspeccions setmanals en els obradors dels abaixadors, sastres, giponers, calceters, costureres i d'altres oficis «que fraudar poguessen los drets de la bolla».⁵⁴⁶ La recaptació d'aquest darrer tribut era controlada, almenys una vegada cada trienni, per un expert en comptabilitat, un collidor del General i un ajudant de l'escribania major, que n'examinaven conjuntament els llibres i comprovaven si els concessionaris respectaven la normativa.⁵⁴⁷

Quins eren aleshores els fraus més freqüents? Sostreure mercaderies del pagament dels impostos, rebaixar-ne el valor, satisfer taxes inferiors a les vigents, segellar els teixits amb una bolla falsa i subornar els recaptadors. L'infractor, quan era descobert, perdia tots els béns pels quals havia intentat eludir totalment o parcial les

538. *Dietaris de la Generalitat*, p. 67.

539. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 79.

540. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 77.

541. *Cortes de Cataluña*, XIX, p. 411, i XX, p. 102.

542. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, pp. 254-255.

543. *Dietaris de la Generalitat*, I, pp. 87-88 i 195.

544. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 93.

545. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 93.

546. ACA, G 23, f. 6 r.; cit. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 252, nota 119.

547. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 323.

càrregues fiscals, i havia de pagar una multa de dos-cents sous, si havia fet contraban amb qualsevol tipus de mercaderia, i de cent sous, si se l'havia sorprès amb una matuta integrada només per safrà.⁵⁴⁸ Se li reclamaven també totes les despeses administratives generades per les indagacions i els peritatges. Els diners de la sanció es repartien, a parts iguals, entre els diputats, l'executor, l'acusador o el comprador del dret defraudat, i la institució.⁵⁴⁹ L'extracció social dels defraudadors era molt variada, des de membres de les capes baixes urbanes, de la mà menor, fins a eclesiàstics. La documentació judicial coetània acredita que també foren processades per evasió fiscal i altres menes d'enganys algunes dones. Tots els transgressors, independentment del seu rang o gènere, eren jutjats pels diputats.⁵⁵⁰

Malgrat els esforços dels diputats, la recaptació directa dels impostos mitjançant oficials –ja ben documentada en l'etapa anterior– va avançar, després de 1436, lentament però irreversible a càrrec de la locació a particulars. Un cop tancat el període de subhastes, els diputats generals i els oïdors elegien conjuntament els collidors i els encarregaven el cobrament dels tributs que hi havien quedat deserts.⁵⁵¹ Aquests oficials menors es comprometien, sota jurament, a respectar la normativa que regulava la col·lecta i a lliurar els diners recaptats al seu oficial superior, que solia ser un sobrecol·lector de la ciutat més propera.⁵⁵² Podien assumir un o diversos impostos, en aquest darrer cas portaven llibres d'enregistrament separats. Exercien el càrrec durant un trienni, tot i que els diputats els podien cessar en qualsevol moment.⁵⁵³ El seu salari va oscil·lar segons les localitats i al llarg del temps. Mentre que els de Perpinyà i Barcelona, el 1442, cobraven cinquanta lliures anuals,⁵⁵⁴ el d'Ulldecona, coetàniament, només en percebia vint.⁵⁵⁵ L'any següent, els diputats, arran de l'increment gradual de la feina, elevarien, tanmateix, els sous dels collidors de la bolla del drap i de les joies de Barcelona, tot establint-los en seixanta i cinquanta-cinc lliures anuals, respectivament.⁵⁵⁶ D'aquesta darrera referència es desprèn que, en els grans centres econòmics, el volum de treball ja va exigir, abans de 1440, l'establiment de més d'un collidor. Tots ells disposaven d'uns segells per marcar tant els albarans del pagament dels aranzels d'entrades i eixides, com els teixits que havien satisfet el dret de la bolla. L'ofici de collidor va anar associat sovint al de guarda del General, ja que en força casos la mateixa persona exercia les dues funcions. Recap-

548. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 71.

549. *Llibre dels Quatre Senyals*, p. 91.

550. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 380.

551. El 2 de juny de 1439, els confiaren a Eloy Navel, mercader de Barcelona; el qual assumí també, el mateix dia, el càrrec de drassaner: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 72.

552. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 236.

553. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 237.

554. *Dietaris de la Generalitat*, I, pp. 87, 88 i 89.

555. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 89.

556. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 93.

tar impostos no ha estat mai una tasca fàcil, cosa que explica que els collidors, especialment en les viles i localitats petites, haguessin de suportar sovint l'agressivitat verbal o fins i tot física dels contribuents, atacs que denunciaven puntualment als diputats.⁵⁵⁷

Si més no des del 1439, els diputats i oïdors, en algunes circumscripcions, no encarregaven directament, tanmateix, als collidors la recaptació dels impostos no arrendats, sinó a un defensor de les generalitats. Aquest oficial —que podia exercir el càrrec vitalíciament—⁵⁵⁸ tenia assignades, tal com indica el seu nom, la defensa de la correcta recaptació dels tributs administrats directament per la institució; percaçava, doncs, l'evasió i el frau fiscals entre els contribuents, tasca per la qual percebia un sou anual de noranta lliures.⁵⁵⁹ Atès que cobrar els drets tant de la bolla de plom i del segell de cera com de les entrades i eixides⁵⁶⁰ era una comesa complexa, el defensor estava facultat per elegir collidors i fins i tot guardes, que incrementaven l'eficàcia del seu treball.

Aquesta onerosa multiplicació de controls no va aconseguir, emperò, eradicar els fraus, que van continuar essent molt freqüents, sobretot en la recaptació del dret d'entrades i eixides. El volum de l'evasió aranzelària, en algunes èpoques, va obligar fins i tot els diputats a enviar als oïdors de comptes, en qualitat de màxims controladors de la fiscalitat del General, a recórrer les fronteres del Principat.⁵⁶¹

Els cobradors últims dels ingressos generats pels diversos impostos del General eren els receptors de la taula o banc de Barcelona. Hi havia un receptor específic per cada un dels drets, tant dels arrendats com dels recaptats directament per la institució.⁵⁶² Eren designats pels diputats i oïdors, que els podien remoure quan ho creguessin oportú, i havien de prestar garanties, tot just accedir al càrrec.⁵⁶³ Els més qualificats i rellevants van ser els de la capital catalana, les fonts coetànies documenten també l'existència de receptors en altres ciutats importants del Principat. Tots

557. ACA, G, N 641, fs. 133 v.-134 v. [1425]; cit. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 242, nota 63.

558. Com es desprèn del cas de Miquel Vives, que el va ocupar ininterrompudament entre 1439 i 1469: *Dietaris de la Generalitat*, I, pp. 75 i 169.

559. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 195.

560. «En aquest dia [2 de novembre 1439], los honorables deputats e oïdors de comptes provehiren en Miquel Vives, mercader, de l'ofici de defenedor de les generalitats, ço és, del dret de la bolla e segell de cera, e entrades e eixides no arrendades»: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 75.

561. «En aquest dia [23 de març de 1441], los deputats e oïdors de comptes, de consell dels advocats, deliberaren que, atès que en los passos, segons eren informats, se feyen grans fraus en los drets de les entrades e eixides, per provehir-hi e a la utilitat del dit dret, anassen per fer cerca los honorables en Bertran de Vilafrancha e en Johan Cavallaria, oïdors de comptes, cascú ab un jurat de la escrivania e hun sobreguarda; ço és, lo dit Bertran de Vilafrancha vers les parts de ponent e lo dit Johan Cavallaria ver sol ixent, amb comissió bastant»: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 82.

562. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 245.

563. *Ibidem*.

ells, prèvia autorització dels diputats, podien encarregar-se també de pagar el sou d'alguns oficials, com els guardes. No estaven sotmesos al vet d'inelecció per al trienni subsegüent.⁵⁶⁴

Davant l'escalada de la corrupció entre els contribuents i els col·lectors fiscals, la resposta del General no va consistir tant a racionalitzar la recaptació, agilitzar la instrucció de les denúncies i endurir les penes per als infractors de la normativa tributària, com a multiplicar els mecanismes de control, a crear nous càrrecs amb perfils competencials no sempre ben definits. Tot i que encara no disposem de dades quantitatives prou fiables, hom pot preguntar-se fins a quin punt les quantitats recuperades per aquests nous censors en superaren els costos salarials? No sembla que la seva proliferació provoqués una reducció substancial dels ròssecs dels contribuents, dels arrendadors dels impostos i dels censataris, atès que els diputats i els oïdors, a fi d'evitar el col·lapse laboral del requiridor dels deutes, van haver de dotarlo, el 1439, d'un adjunt.⁵⁶⁵ Els percaços dels impagats i les empires de béns als deutors insolvents no devien haver experimentat, doncs, un retrocés important.

Una de les víctimes de la lluita contra l'evasió fiscal fou la pròpia reina Maria. A començament del 1445, una partida de robes destinada a la lloctinent fou embargada pels guardes del General en el pont de Tortosa, al·legant que els correus, després de no haver pogut presentar cap mena de certificació d'immunitat tributària, s'havien negat a pagar el dret d'eixida.⁵⁶⁶ La resposta de l'afectada fou prompta i proporcionada a la seva dignitat: ordenà al veguer local que empresonés Pere Vallès, un dels guardes. La Generalitat va interpretar l'arrest com una ingerència competencial, com una mostra de prepotència de la reina, i va actuar en conseqüència: el 29 d'abril, envià a Tortosa Eimerich de la Via i Jaume Safont amb l'encàrrec específic de requerir al veguer que, en virtut del jurament que havia prestat als diputats generals d'atendre totes les seves requestes, alliberés el detingut. El funcionari reial, davant el conflicte de jurisdiccions, va optar, emperò, per la de la lloctinença i no prengué en consideració l'ordre dels dos comissaris, els quals consignaren en carta pública la seva negativa i el trencament de la fidelitat.⁵⁶⁷ Cap dels dos dietaris coetanis no explicita, tanmateix, com es va tancar l'incident.

La deserció dels membres del patriciat urbà de les subhastes triennals dels tributs i les dificultats dels cada cop menys nombrosos concessionaris per pagar puntualment els arrendaments revelen que l'ascens del comerç exterior i les innovacions

564. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 127.

565. «En aquest dia [10 d'agost de 1439], los senyors deputats e oïdors de comptes proveïren d'adjunt a l'ofici de instador que e les restes degudes al General sien pagades [a] lo honorable en Matheu Dezvall»: *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 74.

566. ACA, G, G 193/14; cit. I. SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General*, p. 254, nota 130.

567. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 98. J. SAFONT, *Dietari*, p. 49.

manufactureres no es traduïen en una millora del comportament fiscal d'un ampli sector dels contribuents, en un aflorament de l'economia submergida, en un retrocés sensible de l'evasió i del frau tributaris. La divergència entre la magnitud de la riquesa imposable i la de la recaptació fiscal efectiva palesa el fracàs de les costoses mesures de control instaurades pel General a la quarta dècada del segle xv.

Entre les competències econòmiques de la Diputació figurava el control del mercat del crèdit, si més no dels préstecs a curt i mitjà termini, per tal d'eradicar-ne les pràctiques il·legals, tasca que havien confiat a uns oficials específics, als comissaris de les usures, que recorrien el Principat enquestant els manllevadors. Durant els darrers anys es devien haver produït algunes queixes dels prestataris sobre la seva actuació. Incapaç de fer front als seus compromisos econòmics, un sector considerable dels mutuataris devia haver intentat reduir el pagament dels interessos o retardar el retorn del principal tot acusant d'usura els seus respectius creditors, els quals, al seu torn, devien haver aprofitat la conjuntura per incrementar els rèdits fins als màxims legals. Els comissaris, atrapats entre les reclamacions dels uns i dels altres, no devien haver estat a l'altura de les circumstàncies i les crítiques devien haver arribat fins als diputats, els quals, el 27 de març, convocaren consell dels tres estaments a la casa del General, a fi d'examinar detingudament la qüestió.⁵⁶⁸ La reunió es degué tancar amb una proposta de tallar de soca-rel les laxituds i els abusos, atès que els diputats, d'acord amb els oïdors de comptes, assessors i advocats del General, designaren els notaris Pere Ventosa i Joan Ros perquè anessin, acompanyats d'altres escriptors, pel Principat amb la missió de «fer requestes e protests» als comissaris de les usures.⁵⁶⁹ Els dos delegats partiren de la ciutat el 2 d'abril: mentre que Joan Ros –acompanyat de Miquel Passà– es dirigí a les circumscripcions de Tarragona, Lleida i la Seu d'Urgell, Pere Ventosa –amb Jaume Safont– s'encaminà cap als territoris de l'Empordà, Rosselló i Conflent.⁵⁷⁰ Quinze dies després, concretament el 17 del mateix mes, el notari Ventosa i l'escriptor Safont, acabada la seva tasca, tornaven a Barcelona.⁵⁷¹ De la manera com els diputats l'enfrontaren, tot convocant un consell de representants dels tres braços, sembla desprendre's una manca d'experiència en la gestió del problema. Aquesta inexistència de reflexos institucionals podria ser deguda tant a l'assumpció recent del control sobre els préstecs com a una escalada inusual dels tipus d'interès, arran d'un increment substancial de la demanda de crèdits. Pel context, sembla més plausible la segona hipòtesi que la primera. L'accentuació del control sobre els comissaris de les usures podria constituir, doncs, un altre indicador de la immediata i breu recessió econòmica.

568. *Dietaris de la Generalitat* I, p. 82. J. SAFONT, *Dietari*, p. 42.

569. *Dietari d la Generalitat*, I, p. 82. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XXVIII.

570. *Dietaris de la Deputació*, I, p. 82. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció', p. XXVIII.

571. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 82. J.M. SANS I TRAVÉ, «Introducció», p. XXVIII.

La Diputació va continuar supervisant coetàniament la producció, manipulació i treta⁵⁷² del safrà. Aquest interès obeïa no sols als importants ingressos fiscals que generaven les seves exportacions,⁵⁷³ sinó també a la positiva incidència que tenien aleshores en els intercanvis amb Flandes, una àrea on la balança de pagaments solia ser deficitària. Conscients que l'evolució de la demanda externa depenia, en bona part, de la qualitat de l'espècia, els diputats en refermaren el control amb la instal·lació de veedors en els principals mercats d'abastament.⁵⁷⁴ A fi d'incrementar-ne el conreu i reduir la concurrència externa, van prohibir, el 1436, arreu del Principat la treta de cabeces, sota pena de 100 lliures.⁵⁷⁵ Durant el bienni de 1441-1442, regularen la torrefacció de la fibra⁵⁷⁶ i en van especificar els nuclis de venda.⁵⁷⁷ Poc després,⁵⁷⁸ davant les protestes suscitades per les seves mesures unilaterals, la Generalitat decidí, tanmateix, consensuar amb els poders locals de les àrees de producció una normativa única; figuraven, entre els convocats, membres de la noblesa,⁵⁷⁹ jerarquies del clergat secular i regular,⁵⁸⁰ i edils de ciutats i viles.⁵⁸¹ Els diputats havien arribat, doncs, a la conclusió que només amb la col·laboració de totes les institucions interessades es podria reduir el frau en el sector safraner. L'oferta, aleshores, es concentrava preceptivament a Cervera, Tàrraga, Montblanc, Guissona, Balaguer, Santa Coloma de Queralt, Igualada, Calaf, Cardona, Vilafranca del Penedès, i a totes les altres viles que poguessin acreditar el conreu i la venda del condiment des

572. Avaluada, vers 1435, en unes 30.000 lliures «pel cap baix», C. CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462*, II, p. 375.

573. Gravades –com ja s'ha exposat– per un aranzel *ad valorem* d'un sou per lliura, d'un 5%: Vegeu *supra*, p. 218.

574. ACA, G, Correspondència, reg. 643, fs 39 r.-39 v., i reg. 645, fs 157 v.-158 r. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 773, nota 47.

575. ACA, G, Correspondència, reg. 646, f. 19 r.-19 v. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 764, nota 16.

576. Tot prescrivint l'ús exclusiu, per a untar la paella o cassola en què es colorés, d'oli i aigua, en la preparació del safrà «mercader», i de greix de porc o de crestat, en la de la variant «d'Horta»: ACA, G, Correspondència, reg. 650, fs. 125 v.-126 r.. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», pp. 765-766.

577. ACA, G, Correspondència, reg. 650, fs. 125 v.-126 r. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 768, nota 32.

578. El 4 de novembre de 1442.

579. Ramon Folc de Cardona, Ramon de Cardona, Pere de Cardona, Arnau Roger de Pallars, Guillem Ramon de Montcada, Joan Roger d'Erill (senyor d'Anglesola), Jaume de Bellera, Felip de Castre (senyor de Guimerà), Guerau de Queralt, Pere d'Orcau i Guerau Alemany de Cervelló: ACA, G, Correspondència, reg. 651, fs. 151 v.-161 r. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 762, nota 13.

580. El bisbe i el capítol d'Urgell, els abats de Poblet i Santes Creus, i el prior dels Hospitalers de Catalunya: *Ibidem*.

581. De Tremp, Balaguer, Àger, Solsona, Manresa, Ponts, Cervera, Agramunt, Tàrraga, Montblanc, Prats de Rei, Igualada i Vilafranca del Penedès: *Ibidem*.

d'antic.⁵⁸² La llista –força més àmplia que en la dècada anterior–⁵⁸³ palesa que la producció de l'espècia, a mitjan segle xv, es concentrava en els secans de les planures interiors, en les terres d'Urgell i de les contrades circumdants. La celebració sistemàtica de les fires entre novembre i desembre, en les setmanes posteriors a la collita, demostra que aleshores el safrà ja desenvolupava un paper decisiu en l'economia dels principals centres urbans d'aquestes comarques. La Generalitat va prohibir als negociants forans, per tal de preservar els mercats comarcals de les seves maules, comprar-hi espècia mitjançant intermediaris autòctons ocasionals, tot obligant-los a canalitzar-ne les adquisicions a través de factors acreditats o membres de la seva companyia.⁵⁸⁴ L'esforç normalitzador de la Diputació i dels poders locals es va sintetitzar, el 3 de juny de 1444, en unes ordinacions que regulaven amb claredat l'elaboració i la comercialització del safrà arreu del Principat.⁵⁸⁵

La primera conseqüència estructural del persistent interès del General pel comerç del safrà fou la difusió, pels mercats d'aprovisionament, dels veedors. Aquests inspectors especialitzats eren escollits o, si més no, confirmats pel diputat local corresponent, davant del qual es comprometien, sota jurament, a exercir lleialment el càrrec.⁵⁸⁶ Entre les seves competències figuraven examinar tots els contingents d'espècia exposats a les taules, retirar i remetre al diputat local les partides adulterades, supervisar la recaptació de l'impost específic que gravava les transaccions i reunir en un memorial les seves propostes per tal d'eradicar-ne tota mena de frau.⁵⁸⁷ La quantia del seu sou, que seria proporcional a la importància de la seva comesa, encara no ha estat escatida; els el pagava la Diputació, en aquells centres on disposaven de taula, i les autoritats locals, en la resta de les poblacions.⁵⁸⁸ Com a mesures contra la corrupció, els diputats declararen, el 1442, inhabilitats per a l'ofici els compradors de safrà i els col·lectors locals d'altres impostos,⁵⁸⁹ i establiren, el 1445, una sanció de 25 lliures per als veedors que haguessin autoritzat la venda d'espècia adulterada.⁵⁹⁰

582. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 768.

583. Vegeu *supra*, pp. 218 i 230.

584. ACA, G, Correspondència, reg. 651, fs. 34 r.-35 r. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 772.

585. ACA, G, Correspondència, reg. 653, fs. 103 r.-105 r.; ed. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 779-782.

586. ACA, G, Correspondència, reg. 651, fs. 31 v.-32r.; P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 773.

587. ACA, G, Correspondència, reg. 653, fs. 103 r.-105 r.; P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», pp. 773 i 790.

588. *Ibidem*.

589. ACA, G, Correspondència, reg. 652, fs. 34 r.-36 r.; P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 773, nota 51, i 780.

590. ACA, G, Correspondència, reg. 654, fs. 76 v.-78 r.; P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 774.

Des del 1441, els diputats, a començament del mes d'octubre, tot just abans que la nova collita arribés als mercats, encarregaven endemés a un comissari la «cerca del safrà», tasca consistent a controlar la publicació i el compliment, en els centres de venda, de la normativa promulgada per la Generalitat.⁵⁹¹ Entre les competències d'aquest nou oficial figuraven també verificar l'elecció dels veedors, procedir contra els que actuessin il·legalment, jutjar els fraus del safrà i fer consignar a l'escrivà que l'acompanyava totes les seves actuacions en un memorial, destinat als diputats generals.⁵⁹²

La Diputació, durant la quinta dècada del segle xv, va crear –com ha assenyalat Pere Verdés⁵⁹³– un complex sistema administratiu per tal de controlar qualsevol contingència que afectés el comerç del safrà al Principat, un organisme jerarquitzat que reservava als diputats generals la darrera instància en qualsevol contenciós relatiu a les adulteracions. Des d'aquesta posició privilegiada, podien aplicar, mitjançant els oficials reials, els càstigs previstos en la normativa i intervenir en cada una de les fases de l'esmentat tràfic, tot modulant-les a les oscil·lacions de la conjuntura.

La tensió internacional generada arreu de la Mediterrània occidental per la darrera fase de la conquesta de Nàpols va obligar el General a concedir una atenció especial a la defensa del territori: el 7 de desembre de 1438 i el 5 de febrer de 1439, transferia a la boga rossellonesa les soldades dels efectius de ballesters que hi contien una invasió francesa;⁵⁹⁴ uns quants mesos més tard, el 8 de juliol, hi enviava –a instàncies de la lloctinent– un tècnic, Felip de Santceloni, per avaluar els danys causats per la «gent d'armes de França».⁵⁹⁵ Les hostilitats es reiniciaren l'estiu de 1442, unes quantes setmanes després de l'entrada d'Alfons el Magnànim a Nàpols; la segona ofensiva gal·la contra el Rosselló degué produir destrosses en la infraestructura defensiva de la frontera, atès que els diputats consideraren adient transmetre una ambaixada a la reina Maria, que es trobava a Saragossa, per informa-la de la situació.⁵⁹⁶

Les preocupacions militars no impediren, tanmateix, a la Diputació continuar esperonant el comerç exterior, obrint les drassanes o llogant l'utilatge als armadors privats.⁵⁹⁷ En les reiterades èpoques de distensió, el General –com ja s'ha esmentat– continuava posant les seves galeres grosses al servei dels mercaders;⁵⁹⁸ una iniciativa

591. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 774.

592. *Ibidem*.

593. P. VERDÉS, «Una espècia autòctona», p. 775.

594. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 71.

595. *Dietaris de la Generalitat*, I, p. 73.

596. *Dietaris de la Generalitat*, p. 90.

597. *Dietaris de la Generalitat*, p. 68.

598. Vegeu *supra*, pp. 191, 219-220, 224 i 237.

que li proporcionava uns ingressos complementaris, alhora que refermava la presència comercial i naval catalana en les àrees més rendibles i concorregudes.

* * * * *

La instal·lació definitiva d'Alfons el Magnànim a la vella capital de la Campània va ser pròdiga en conseqüències. Li va permetre organitzar una cort a la mida del seu ideal monàrquic; integrada per eficients oficials, oriünds tant dels diversos territoris de la «confederació» com d'Itàlia, i per prestigiosos humanistes, exempta dels dogals institucionals que havia patit a Catalunya. El gener de 1436 havia circumscrit la lloctinença de la reina Maria al Principat, i havia confiat les d'Aragó i València al seu germà, Joan de Navarra, una opció que palesava el desig de delegar permanentment els afers ibèrics en membres de la família reial, per poder concentrar-se en l'expansió territorial i mercantil per Itàlia i la Mediterrània oriental, uns àmbits nous i engrescadors, on podria actuar, a més, amb una autonomia sense paral·lel. Aquest imperialisme a escala mediterrània, tot i el seu caràcter intermitent, es revelaria, tanmateix, molt car; una part important dels capitals necessaris per finançar les campanyes exteriors continuarien sent aportats per Catalunya, mitjançant periòdics donatius de les Corts. La Diputació del General, controlada pels estaments privilegiats, continuaria utilitzant, per recaptar aquests subsidis, les dues vies ja assajades en el passat: l'emissió de deute públic o l'augment de la pressió fiscal. Tant l'una com l'altra, pel fet de provocar una perversa assignació de recursos i empobrir les classes mitjanes rurals i urbanes, respectivament, llastrarien el sistema econòmic català. Els esforços del sobirà per buscar nous sistemes de finançament de la seva construcció imperial a escala mediterrània i les seqüeles econòmiques, socials i polítiques que va provocar en els seus dominis ibèrics constitueixen dos fenòmens complexos, difícils de sintetitzar, que requereixen una anàlisi específica.